

SLOVANSTVO

JUŠ KOZAK

Čeprav smo prepričani, da je naše ljudstvo to najnovejšo preobleko kominterne že samo spoznalo, se nam je zdelo potrebno, da smo s prstom pokazali na to najnovejšo šemo, ki bi se rada izprehajala med slovanskimi narodi...

(Slovenec o Slovanstvu 8. VI. 38.)

Spenjeni valovi nacionalnih tokov zopet dvigujejo idejo slovanske skupnosti. Ojačena življenjska zavest slovanskih narodov in glas krvi, ki je močnejši od verskih, družbeno-socialnih nasprotij, iščeta opore in tesnejših vezi v slovanskem svetu.

Prisluškovanje tem pritajenim utripom opozarja na ideje, ki so že tolikokrat vznemirjale in vročično zajemale poedince in množice. V teh idejah so se izživljale sanje o veličini, te ideje so bile uteha v dneh nemoči in upora, bile so iskanje življenjskega smisla. Ideja slovanske skupnosti, poslanstva ali mesijanstva — v metafizične višave so rasle ideje — ali vsebujejo kaj več stvarnosti kakor milni mehurčki?

Juraj Križanič, med znanimi eden prvih, je potoval v Rusijo, da bi vzbudil vseslovansko skupnost in ustvaril pogoje občeslovanskega jezika. Vrnil se je s črepinjami iluzij.

Slovanski duhovi so spleтали jezikovno skupnost, poskušali so ustvarjati politične vezi, snovali v vročičnih snih idejo mesijanstva, gradili iz romantičnih in realističnih osnov iluzije skozi vse veke do danes. Se je stvarnost za las premaknila od golega občutja, ki ga je izrazil Prešeren: »Narvēč svetá otrókom slíši Sláve...«?

Odkar je preporod slovanskih narodov, ki so ga spočele ideje osemnajstega stoletja, pričel osvobajati človeško miselnost spon fevdalnega sveta, so se sprožile med Slovani ideje svobode, enakosti in bratstva, ideje demokracije, ki je oživela občutje slovanske vzajemnosti. Demokratični predstavitelji oblikujejo to idejo v vseh odtenkih, ki se je izza tistih dni in po svoji kulminaciji v dneh praškega kongresa v malem in velikem območju še nešteto krat obnavljala.

Med prvimi, ki so najviše dvignili idejo slovanske vzajemnosti, so bili Čehi. Med njimi kakor tudi med Rusi, Rusini, Poljaki, Slovaki in južnimi Slovani vstajajo romantiki in realisti. Kollár je abstrakten, Pelcl poudarja širino, Ševčenko idejo svobodne slovanske demokracije, Mickiewicz preide iz demokratičnih idej v mistično mesijanstvo, Šafařík opozarja na pomembnost slovanskega partikularizma, Havlíček, eden najstvarnejših duhov, se obrača od historičnega pogleda k strogi realnosti in pobija idejo panslavizma pod ruskim vodstvom, Towiański je poljski mesija z nebuloznimi idejami poljskega katolicizma, Palacky

na giba v oportunizmu. Vse te ideje in še druge so dobile svoj izraz na praškem kongresu, ki je doslej ena največjih manifestacij slovanske skupnosti. Kongres, prvotno zmerno zamišljen, usmerijo duhovi, gnani tudi od izžarevanja na kongresu, močno na levo. Med prvimi stojita Bakunin in Libelt — oba protivnika rusofilskega panslavizma, kateremu podlega celo tak duh kakor Puškin — delata v smislu demokratičnih revolucionarnih idej. Bakunin si je izbral Poljake za bakljo. Slovak Štur je oster v svojih govorih: »Mar je naš cilj ohranitev Avstrije? Mi moramo predvsem ohraniti sebe!« Havliček se pridružuje. Slovak Hurban je še odločnejši. Člani »Repeala« in »Svornosti« gredo na barikade. — Po kongresu so se Čehi in Jugoslovani zbližali, Poljaki in Rusini, ki so se kot sovražniki sešli, kasneje pobotali, so po kongresu ostali zvesti svojemu sovraštvu, in Milan Prelog dobro pripominja, da so poslej Poljaki iskali svoje zaveznike zopet med največjimi zoprniki Slovanov. Med južnimi Slovani se javljajo v malem vsi odenki kakor so se pokazali med drugimi slovanskimi narodi. Libeltove točke kongresnih zaključkov so ostale do danes odprto vprašanje. Slovani še niso dokazali, da sprejemajo princip bratstva, še manj drugi princip, da ne bo nobena slovanska narodnost vladala nad drugo. Za vse ostale točke, ki se tičejo notranje svobode in so vzniknile iz francoske revolucije, se še danes v slovanskih narodih samih preliwa kri.

Kakor so ideje slovanske skupnosti in tudi avtarkije po kongresu v dobi reakcije obledele, tako so jih novi ljudje dvajsetega stoletja zopet oživel. Masaryk, Beneš, Hodža, Gačinić, Supilo, Radić, Starčević, zagrebški veleizdajniki so med ruskimi neopanslavisti, poljskimi in slovaškimi možmi najvidnejši v prizadevanjih za oblike slovanske skupnosti. Izpremenila se je vsebina, a osnove so ostale. Ena je romantično utopistična, druga se opira na realistične možnosti. Ovine slovanske skupnosti, zaradi katerih se pogosto zdi vse le iluzija, so ostale iste kakor v devetnajstem stoletju.

Neizčrpni bi bili razgledi študija o odnosih med slovanskimi narodi, o tokovih, ki so vsmerjali zbliževanje in odbijanje, o tujih razdvajajočih vplivih, ki se ponavljajo vsebinski če že ne v obliki, o nepremostljivih nasprotjih in plemenskih mržnjah, o ideologiji poedincev in nje determiniranosti v družbi. Ni verjetno, da bi že sam ta študij ustvarjal vezi, toda marsikaj bi osvetlil drugače kakor se kaže v verskih in družbenih perspektivah.

So vidni še drugi znaki tesnejših vezi v sodobni slovanski družbi, kakor je glas krvi, ki se vedno iznova oglašja v množicah?

Še vedno izziva neenaki družbeni razvoj poedinih slovanskih narodov nadvlado enega nad drugim; ustvarjajo se sovražne interesne sfere; verska občutja se od zadaj pogosto spreminjajo v versko-politične pregrade. Realni pogledi na slovanstvo nas prepričujejo, da bi morali slovanski narodi ostreje paziti na težnje močno razvitega in celo nepremagljivega slovanskega partikularizma. Treba bi bilo zadovoljiti njegovim težnjam in nikakor nepotrebno dražiti občutljivosti. Zgodovinski in konkretni realni vidiki potrjujejo v nas spoznanje, da se

slovanski svet razvija v smereh diferenciacije ne pa prisiljene unifikacije. Nasprotno pa bi se morale manjše skupine oprostiti historičnih in zunanjih vplivov in se podrediti nujnim življenjskim imperativom.

Vkljub nerazveseljivim razgledom pa se vendarle glas krvi lahko opira na gotovo stvarnost, ki jo izpričuje življenje slovanskih narodov. Stvarnost je, da so se slovanski narodi pričeli razvijati in uveljavljati v območju demokratičnih idej, in gre razvoj naprej v to smer. Kjer koli se vladajoče družbene plasti tej smeri upirajo, zadevajo na odpor širokih množic. Nadalje je stvarnost, da je razvoj slovanskih množic primeroma mlad, saj je bila še osemnajsto tridesetega leta naravnost predrznost, če je meščan na praških ulicah govoril češki. Za kakšne drobtine n. pr. so se morali Slovenci še v sedemdesetih in osemdesetih letih boriti, je znano. Stvarnost je tudi visoko razvita slovanska kultura, in razgledi za kulturni razvoj ponekod zaostalih množic so neizčrpni. In sedanje slovanske države? Stvarnost so mlada Jugoslavija, Bolgarija, demokratična Čehoslovaška, Poljska in Rusija, v katerih okviru se ustvarja nova slovanska in človeška kultura. In naposled je stvarnost, da se je os zgodovinskih dogajanj pretaknila skozi slovanske države, ki leže med mongolskim in zapadnim svetom. Stvarnost tega položaja vklepa vse nas slovanske narode.

KITAJSKA MODROST

OTON ŽUPANČIČ

*Rumena reka se vali nazaj,
od sonca se usiplje mrak in mraz,
vsem burjam vrata odprta so v Kitaj —
kje si nam, general, kak tvoj ukaz? —*

*Reka se spomni večne struje spet,
sonce odstrè nam zlati svoj obraz,
pomladna sapica predahne svet —
ne veste več? — naš general je čas.*

*Zdaj tod šopiri tujec se ohol:
kot v vodi sol raztopil se bo v nas.
Nam ni pred vekì vdrl čez zid Mongol?
Ni ga, mi smo: naš general je čas. —*

*Kitajski modri rek je uk in up
širokim narodom. — Kaj dal bi jaz,
da morem krikniti v straž hrup in hrup:
»Nič, dečki, nič: naš general je čas!«*

MARTINOVO POLETJE

STONE ŠIFRER

Za vihravim vremenom jesenskega enakonočja so prišli lepi oktobrski dnevi. Tudi po Vseh svetih so se vrstili mirni dnevi, ki jih je že vnaprej napovedalo sonce sv. Uršule. Gore daleč za poljem je res že dolgo belil sneg, res je padla slana vsako jutro, da se je po vrtovih vsipalo listje pri slehernem dihu vetra, a sonce je tako prijazno svetilo in opoldne celo grelo, kakor bi ne čakali tam za gorami v kipečih oblakih žalostni dnevi z mrzlim dežjem in zgodnjim, mokrim snegom.

Andrej Križman ni zdržal doma, dasi mu je zdravnik skoraj ukazal, naj rajši varuje posteljo, kakor da bi štoral okoli po dvoru in lovil v pljuča mrzle vetrove izza vseh oglov. Zdelo se mu je, da mora na Dobrave gledat, če sosedje kaj vozijo po njegovih njivah in če je vzklila pšenica dovolj gosto. Zmeraj je sumil, da zet rad bolj redko vrže. Včasi je sam sejal precej gosto: nekaj za zimo, nekaj za živali, ostalo za novino. Zet Matija pa je sejal samo zase, nič za druge, vendar je vsako leto dobro založil kozolce.

Tako je Andrej razložil hčeri, kam se je namenil in tudi sam je verjel, da ima na polju važne opravke, ker si ni mogel že doma priznati, da ga vleče na njive vse drugačna želja. Ko je prišel za kozolce, se je določno zavedel, da so ozimina, njive in sosedje preteveza; v resnici bi le rad videl kako srno ali zajca, da bi se potolazile njegove oči, ki so tolikokrat vodile roko k dobremu strelu.

Če bo imel srečo, je mislil, bo zvečer, ko bo mežnar na Fari zvonil, videl še kakega zapoznelega kljunača, ki se bo v vijugastih poletih zaganjal na močvirne senožeti ob Mrzlem potoku.

Resnično vesel je gledal vriskajoče barve gozdov in njiv. Na vseh dobravah in mejah, na vseh hribih, kolikor jih s polja objame pogled, so drevesa že nekaj dni živela tako razkošno življenje, kakršnega oko ni bilo vajeno.

Lepi dnevi po Vseh svetih so dnevi Martinovega poletja, ki je časih kratko kot tek starega moža in nestanovitno kot dež sedme ure. Vsak veter je sumljiv, ker morda prinaša slabo vreme; vendar skuša sonce ohraniti krepki sijaj poznega poletja, dokler nenadoma ne pride v deželo vlažna, zgodnja zima.

Na Dobravah je Križman zavil naravnost k šipkovemu grmu, ki je rasel na srednji meji med grobljo. Pot ga je zdelala in na kamenje ob grmu se je tako vabeče upiralo sonce; pa tudi dremoten je bil.

Sedel je na ploščat kamen in se oprl na palico.

»Lep kos zemlje so tele Dobrave,« si je mrmral. Zrnje s teh njiv je bolj kleno kot z drugih. Ni jih težko obdelavati, samo drevesa ne smeš pregloboko zastaviti, ko orješ jeseni. V prave roke so prešle te njive, v prave roke zeta Matije, ki jih znajo orati in dobro gnojiti... Le tale srednja meja je še preširoka. Treba bo izkopati grobljo in preorati ledino. Meja je še preširo...

Zaspal je, oprt na palico, njegov nemirni duh pa se je začel sprehajati po davnini, ko je preoraval ledine in sejal žita, delal umetne travnike in jih spet opuščal, se boril s praprotjo in hobotom, dokler ju ni premagal in vsako poletje v skrbeh gledal na hudourne oblake, ki so se zbirali za Rovti; ti so bili najbolj nevarni. Romal je v leta, ko mu je zapustil oče slabo zagnojene njive, on jih je pa gnojil, gnojil z vsemi gnojili in vedno s svojim znojem, da je bil časih čisto zbit od težkega dela in je preklinjal to zemljo, ki zahteva vse od človeka. Drugič pa je bil spočit in takrat se je zavedal, da ima te njive, ki jih je obdeloval mlad in star, resnično rad.

Nenadoma se je Andrej Križman zdrznil. Ni si bil na jasnem, ali ga je nekdo poklical ali je v spanju slišal oddaljenega fazana, čigar kovinski krik je odmev ponavljal. Še je nastavljal ušesa, fazan navadno kliče v presledkih, a ni slišal ničesar več. Pogledal je po njivah, pogledal po šipkovem grmu, ki je bil ves obložen z rdečimi sadovi, a nikogar ni videl.

Pred leti bi ga taka stvar prav nič ne motila, zdaj ga je bolezen večkrat opominjala, da ne bo zmeraj živ. Ker je dostikrat mislil na smrt, si je razložil to stvar na svoj način. Kar verjetno se mu je zdelo, da je bil glas, ki ga je klical, vzdih zemlje za gospodarjem, ki jo zapušča. Njive, ki jih je tolikokrat preoral, zemlja, ki jo je s tako ljubeznijo hranil, da bi mu čim več vračala, ta zemlja morda vzdihuje za njim.

Moči so ga za trenutek kar zapustile, ves šibek je bil in precej napora je bilo treba, preden je vstal in toliko hitro stopil, da je pregnal iz telesa neprijetni hlad. S težavo se je privlekel domov in bolj kakor kdaj se je moral opirati na palico.

Andreju Križmanu so se zdeli dnevi, ki jih je potem preležal na postelji v hiši, zelo mirni. Vedel je, da bo težko še kdaj vstal. Po sv. Lukežu in do takrat, ko je fižol v zemlji, je ruša strupena, on pa je kar zadremal na Dobravah, da se je vendar do dobrega prehladil.

Mnogo ur je brez vsake določne misli gledal po hiši, ne da bi mu bilo dolgčas. Po stenah so visele na steklo slikane svete podobe: Trinitas, Maria Zell, Antonus, Anna, Florianus, Flucht in Aegypt, Barbara, Krucifix... V istem redu so visele tam, ko mu je bilo deset let in je znal napol brati tuje gotske črke. Na češnjem predalniku je stal pod steklenim zvonom pozlačen križ. Predenj je položila njegova žena Helena pred več kot štiridesetimi leti na poročni dan svoj deklinski venec, ko so ga ji opolnoči sneli z glave. Nad vrati je visela podoba, ki so ji pravili »Starosti«. Predstavljala je različne dobe človekovega življenja od otroških let do groba; Andrej je zamišljal samega sebe na zadnjih dveh stopnicah, ko čaka človeka samo še rakev, kajti bil je že precej čez sedemdeset.

Čutil je, da ga drugo, skoraj neznano življenje vse močneje prerašča. Zet Matija je že popravil poslopja, prizidal novodobne svinjake in gnojno jamo; pripravil je les za novo hišo in na dvoru so od spomladi delali napotje veliki kupi peska in kamenja. Andrej pa ni pustil, da bi se mladi s svojo gospodarno roko lotil tudi hiše. Bal se je nemira, ki ga je prinašal v njegovo življenje, dasi je videl, kako potrebno bi

bilo stavbe predelati. Zadnja leta je postal skoro čustven in dostikrat se je v mislih znašel v preteklosti. Matijeve priprave so ga nekam jezile, saj je vse kazalo, kakor da oni komaj čaka, kdaj bo dovolil, da preuredi tudi hišo. Vse to ga je opominjalo, naj že vendar umre in napravi prostor mlademu gospodarju, ki je pomenil zanj nov čas, kjer Andrej ne bo imel več prostora. Včasih so ga take misli celo potrle, vendar mu je prijalo, da zet ni silil s prezidavo; menda je razumel, da se je tast preveč navezal na staro podobo hiše; potrpežljivo, skoraj boječe je čakal, kdaj bo Andrej Križman napravil s poslednje stopnice zadnji korak.

Vse dni, odkar je Andrej obležal, sta hči in zet obzirno hodila po hiši, posli so utihnili, vsakdanje delo pa je zahtevalo, da so bili večinom vsi zunaj. Le hči Helena je vselej takoj prišla v hišo, kakor hitro je prišel močnejše kašljati.

Sonce pa je kar naprej enako poševno sijalo, živina je vsak dan opoldne nemirna mukala, narava in življenje sta šla naprej, mimo starega moža, ki ga je slabost toliko pritiskala, da ga vse to ni več zanimalo.

Andrej Križman je vsa svoja leta živel v naročju, tako rekoč v osrčju narave. Zato se mu je tudi zdaj videlo, da je sam prav tak kot Martinovo poletje. Samo sveti, malo greje. Ti Martinovi dnevi so samo spomin na pravo, žareče poletje...

Andreju tudi ni bilo dosti mar sedanjih dni. Le njegovo življenje se mu je tako spovračalo, da je moral misliti nanj in ga še enkrat preživeti, kakor bi bilo potrebno, da se končno tudi od njega poslovil, kot je vzel od zemlje slovo takrat, ko se je na Dobravah tako prehladil, da mora biti zdaj v postelji.

Ko se je pričel delati v hiši zgodnji somrak, se je zmeraj zagledal v strop, kjer je odpadli belež tvoril čudne oblike. Če je oči malce priprl, so se oblike takoj spremenile in menil je, da vidi krepke postave svojih belcev, s katerimi se je postavljaj, preden se je oženil. Skokoma, v istem razposajenem diru, v kakršnem so vedno peketal po cesti, so ga zapeljali v pretekla leta.

DEKLE Heleno, ki je postala njegova žena, je srečal precej pozno in na drugačen način kot je spoznal večino deklet... V tridesetem letu — mati je takrat še živela, zato se mu ni mudilo, da bi se oženil — se je malo okajen vračal iz Zaloga od strica, kjer je bil za botra. Takoj v vasi mu je nestrpni konj vrgel nogo čez šrango. Ko je opravil zadevo s konjem, se je bolj zagugal proti koleslju kakor bi bilo prav in tedaj je slišal, da se nekdo za gabrovo mejo le preglasno smeje. Zagledal je mlado dekle, ki ji je smeh nehote ušel in se je zdaj norčevala ž njim. Ta smeh nikakor ni bil napačen, zato jo je naglo povprašal, koliko je stara in zakaj se mu tako smeje, ko mu konj nagaja.

»Dvajset jih ne bom več,« je rekla med smehom, za katerega je bil Andrej nemalo dovzeten.

»Čigava pa si, ki se takole posmehuješ tujemu človeku?«

Zdaj je že malo zardela in prišla skoraj v zadrego, vendar mu je

odgovorila, da bo njegova, če jo vzame. Seveda jo je moral kar po vrsti vprašati:

»Kje pa ležiš?«

»Pri materi, na žalost, pa zelo lahno spi!«

Iz teh norčavih odgovorov, ki jih je tolikokrat slišal od mladih ljudi, ne da bi kaj posebnega pomenili, ni nič izvedel, a za to mu tudi ni šlo. Vendar jo je za šalo vprašal, če se bo skoraj možila.

Da pojde v samostan, je rekla docela resno. Pravkar je prišla iz samostanske šole, in teta, ki je nuna, ji posebno prigovarja, očetu pa ni preveč po volji. »Ampak ne vem, kako bo. Preden je šla moja teta v samostan, je do jutra plesala. Ker je hotela že vnaprej delati pokoro za ta sladki greh, je nasula v čevlje ajde, da je imela razen veselja tudi boleče otiske na nogah. Proti jutru, ko so bila druga dekleta, fantje in godec bolj trudni kot ona, je vsula ajdo iz čevljev in rekla: 'Zbogom ta svet, dosti imaš.' Nato se je odpeljala tako mirno v samostan, kakor da je vse življenje samo nanj mislila. Jaz pa,« se je zasmejala, »ne vem, kako naj naredim z ajdo, plešem pa tudi zelo rada, a vsak žulj me tako boli. Zato čakam in bom še nekaj časa.«

Prav nič ji ni verjel takrat, ko se je odpeljal, vendar mu ni šla iz misli. Ko je pozneje pri stricu vprašal tako mimogrede, kako je s to dečlo, so mu povedali o njej dosti dobrih stvari in nič težko se ni oženil z njo.

V svoji domišljiji si je predstavljal, da bo žena taka, kakršna so pač kmečka dekleta, ki jih je mnogo prav od blizu poznal, saj so mu rada odpirala okna in tudi vrata, ker je bil sin trdnega kmeta in s štiri in dvajsetimi leti že sam gospodar. Prej si res ni mogel predstavljati, da more biti v njej toliko različnih čustev, s katerimi ga je ljubila in ga neprestano mikala. V začetku sta si bila malo tuja, kmalu pa sta se zblížala bolj kot so si bili blizu sosedje, katerih življenje in razmere je natančno poznal. — Po duši mu je morala biti nekako sorodna, da je upala prestopiti zahtevnost kmečkega življenja in mu ni branila, ko je hodil na lov. Sicer je bil pripravljen, da bi opustil to stvar, ker za kmeta res ni smiselno tratiti čas. Tako pa je z vsem svojim gospodarstvom postavljaj na laž stare izreke o kmetu in lovcu in Helena mu ni rekla žal besede. Zato se lovu ni odrekel, saj mu je polnil dušo z neko strastjo, ki je ni znal uganiti. Delavne dni pač ni slišal šumenja gozda, jasnih in pomenljivih glasov gozdnih ptičev tako kot ob nedeljah. Delo in skrbi, ki so gnale in podile človeka vsak dan, vse leto, neprestano, mu niso dale časa, da bi se za vse to zanimal. Čutil je, kako mu polni dušo, ko je ob nedeljah imel gozdove, njive in ptiče zase in tudi četrte ure je lahko preslonel nad mravljiščem, preden ga je razmetal in pobral jajčeca za mlade prepelice, ki so jih ujele ženjice.

Helena se je z neko resnobo, ki je bila časih kar zabavna, vrgla na gospodinjstvo. Brez števila piščancev in kokoši se je začelo poditi po dvoru; zelenjadni vrt je bil kar prenovljen, toliko zelišč je zasadila. Čakala je, kdaj bo treba začeti šivati plenice, a pri vsakem pogovoru s sosedami o otrokih ji je šinila kri v lica, da se je stresla in od sramu še bolj zardela.

Včasih jo je vzel s seboj v les. Njegova domačija je stala na robu, kjer se je začel svet spuščati in so se ob potoku, med močvirnimi travniki, že začele jelše. Skoraj nikoli se nista kazala vaščanom, ki bi otrsali jezike zaradi načina, kako preživita svoje nedeljske poldneve.

Čudil se je, kako se je Helena vedla, ko sta hodila po gozdu. Doma je bila odkrito glasna in gospodarna, v gozdu pa je utihnila in se mu skoraj pritiskala. Prav kakor on sam je pazila, da ni pokalo pod koraki suho dračje. Stopala je s tihimi koraki, da ne bi preplašila plena, če bi bil morda kje blizu. V gozdu je bila vsa kakor narava, ki v sebi skrbi za razplod in smrt.

V zgodnjih jutrih spremenljivega marca, ko delo na polju še ne kliče s tako silo, je mogla prav tako mirno kot Andrej stati pri plotu drevesnice in paziti, kdaj se bodo začeli spreletavati kljunači. Ko je zagledala prvega, je rahlo potegnila moža za rokav in zatisnila ušesa, preden je počilo. Smejal se je tej njeni navadi in ni je mogel pripraviti do tega, da bi kdaj ustrelila.

Dve leti sta živela tako tesno drug ob drugem, da se je njemu, ki ni bil preveč nežen, začelo zdeti skoraj nerodno. Vsako leto je bila Helenina postava bolj samozavestna. Bila je lepša kot dekle, polna sladke vabe, da so se ji fantje radi nastavljali na pot, samo da so videli, kako se nese mimo njih v cerkev. Vedno bolj je spominjala Andreja na zadržano in ukročeno hojo mlade kobile, ko jo žene na potok in jo krepko drži za brzde.

Seveda so tudi nad njima visele težke ure, ki niso bile kazni za noben pretekli ne prihodnji greh. Spustile so se nanju, ne da bi jih prav za prav pričakovala.

Neko nedeljo je šel klicat Heleno, da bi šla z njim. Dobil jo je v gornji hiši; na skrinji je slonela in zdelo se mu je, da ima objokane oči.

»Helena,« je rekel, »ne bodi neumna in povej mi, kaj ti je. Mislim, da je menda bolje povedati kot jokati.«

»Ima to kak smisel, Andrej,« je začela, »vse to delo in tako ubijanje za grunt, ko pa nimava otrok. Povej, Andrej, zakaj nimava otrok?«

Moral je priznati, da ga je precej prizadelo, ker je bila zaradi tega tako obupana. Dve leti jo je imel samo zase. Kar bal se je, kdaj mu jo bo prevzel otrok. Sicer je dostikrat mislil, kako mu bo povedala, da ni več sama, a ni dočakal in le sklepal je, da pride to s časom, ko se bo popolnoma navadila nanj in se čisto udomačila v njegovem domu. Ker mu ni skoraj nikoli ničesar omenila, je polagoma pozabil in ni mu bilo mnogo mar, kajti prepričan je bil, da se bo samo po sebi vse uredilo, da se bo tudi njegov rod pomnožil in bo imela domačija še naprej gospodarja njegove krvi. Zdaj, ko jo je videl obupano, se je spomnil na mnogo stvari, ki bi mu morale marsikaj povedati, če bi bil na to uho kaj slišal. Zadnjič je storila Sora dva teleta, pa jih je Helena opravljala z večjo skrbjo kot navadno. Počenila je k njima in jih gladila; ko sta ji pa začela sesati prste, ju je pahnila od sebe in vzkliznila: »Kar stran, nemarneža!« — Nato se je spomnil, da je gledala

piščeta in račke na dvoru z drugačnim očesom, kot jih gleda preudarna gospodinja. — Nedavno so poželi koruzo za krmo in čez dober teden so pognala iz štorov kratka stebela, ki so takoj razvila križe in nastavila storže. Helena je rekla: »Vidiš, Andrej, prav vsaka stvar hoče imeti seme, preden pade slana. Še tale koruza, ki je itak določena za krmo, se ne more upirati, da ne bi skrbela za svoj rod, čeprav ne bo semena nikoli imela. Kar ginljivo je.« Zdaj se je šele spomnil, da ji je glas trepetal bolj kot bi bilo treba. Takrat je mislil, da je le preveč čustvena in se nasmešnil dekletu v njej, ki je hodilo v samostan v šolo; a v tem hipu se je zavedel, da se je na toliko načinov razodeval klic, ki jo je vabil in zahteval, naj vendar že dâ v svojem naročju prostora otroku.

Videti je bilo, da je Helena že vse premislila. Odločila je, da bosta šla k zdravniku, kajti preprost človek, je rekla, ne ve mnogo, in ker sta oba tako postavna, ni mogoče vedeti, kdo je kriv... Res ni mislil, da bodo temu razgovoru sledili tako črni dnevi.

Zdravnik je postavil nekaj možnosti, zakaj je tako, pa jih je sam sebi spodbil in skoraj ni vedel, pri čem je. Navsezadnje, ko je bilo že vsem nerodno, je dejal: »Naša zdravniška pamet tega ne more spoznati in rešiti. Poznam pa nekaj redkih primerov, kako je narava sama vse uredila. Žena si je za prvega otroka poiskala drugega moža, da je sprožil ves potek, naprej pa je šlo vse kot je pač v navadi.«

Andrej in Helena sta ga začudeno gledala. Potem je zdravnik Andreju Križmanu dejal, da bo morda že oče, pa šele pozneje, ko bo njegova žena imela otroka, ki ga on najbrž in zelo verjetno ne bo spočel.

»Sicer pa kakor hočete,« je rekel zdravnik. »Manj otrok, manj skrbi in tako dalje. Če ne morete imeti otrok, boste pač lahko živeli in imeli od življenja dosti več užitka, saj je to v nekem oziru glavna človekova zahteva.«

»Za vas že gotovo,« je rekel Križman. »Za vas, mestne ljudi. Jaz pa imam zemljo, imam grunt, njive in gozdove in nočem, da bi kdorkoli užival, kar sem precej težko spravil v red, v kakršnem je sedaj. Ali naj vse življenje plačujem hlapce in deklet, ali naj pustim njive v gmajno, da se mi bodo sosedje smejali?«

»To je vaša stvar,« je trdo odvrnil zdravnik, »pomagati vam nič ne morem; če se bo pa v vaši ženi brez vas kaj premaknilo, nikar ne norite, ko že morate imeti otroke.«

S Heleno nista vedela, pri čem sta. Prešla sta njegovo rodovino in žlahto in videla, da se Križmani, kjerkoli so bili, bolj slabo postavljajo z otroki (Andrej Križman je bil celo edinec); na Helenini strani pa je zarod obilen in rastljiv, da je prišel kar v pregovor.

Kakor je oba bolelo, sta po vsem, kar sta imela priliko videti pri žitu in še bolj pri živini, vendar vedela, da je skoraj gotovo Andrej tisti, ki je kriv. Brez dvoma je bila to obsodba njega samega, ki ni mogel nadaljevati rodu in prepustiti sinu boljše zemlje, trdnjše grunta in bolj poznanega imena, kot ga je dobil po očetu. Razočaral se je nad modrim tekom stvari, v katerega je tako zaupal. Polagoma je le premislil svoj položaj in se vdal vanj. Spomnil se je, da je imel pri

svojih fantovskih vasovanjih preveliko, skoraj sumljivo srečo, da mu jo je marsikdo zavidal. Docela pa se ni mogel pomiriti. Saj vendar nikoli ni trpel pri hiši jalovih telic in krav, snetljivega žita in slabega krompirja za seme. Brez usmiljenja je odbiral plodovito od jalovega, zdaj pa je bil sam tak zamrtek, iz katerega ne bodo nikdar pognale kali za drugačno življenje, kot ga je živel sam. Kaj bo zdaj življenje napravilo z njim? Ali ga ne bo postavilo čisto ob stran in šlo mimo njega, ko bo umiral brez sinov na svojem gruntu, ki bi ga najrajši uničil, ker ga ne bo mogel nikomur dati.

Heleno je popolnoma strlo. Moralo jo je podreti, saj je njeno pričakovanje in hrepenenje uničil človek, ki ga je imela na vsem svetu najrajši. Srce ji je nekam otrdelo, postajala je otožna in ni ji šlo iz glave, kar je povedal zdravnik. Kadar so govorili o prireji v hlevu in pridelku na polju, jo je kar pri srcu stiskalo. Nagonsko se je branila teh pogovorov in postajala skoraj odljudna. Samo pri delu je mogla pozabiti, da ji od moža ni namenjeno roditi otrok; zato se je gnala iz enega opravka v drugega, da je zvečer v gornji hiši zbita padala na posteljo in zaspala v mislih, ki so se ji vedno ponavljale.

Ko se je na zimo pretrgalo delo, se je spet razvedrila; časih je bila skoraj razposajena in ga objela, ko sta bila sama, pa ga je že v naslednjem hipu pahnila skoraj s prezirom od sebe; zatrjevala mu je, da ga ima še zmeraj rada, samo boji se, kako bosta poplačala to ljubezen, ko ne moreta imeti otrok. Ko pa je zapazila, da ga njeno vedenje vznemirja in da ni več tisti samozavestni Andrej, se je spet spremenila v Heleno prvih let. Samo bolj postavna je bila, prava paša za oči, kot bi jo razganjali sokovi.

Oba je težilo skupno življenje. Andrej je tiste dni, ki se jih je zmeraj spominjal z žalostjo in jezo, nekajkrat bežno pomislil na Ameriko, a nič ni vedel, kako bi mogel pustiti svojo zemljo in kaj naj bi tam počel. Zimske večere sta časih pokramljala, zdaj pa so bili mučni, polni molčanja, ki ni nič dobrega obetalo. Helena je dostikrat dokazala, da ga ima še rada, a dovolj lahko je zaznal, kako močno raste v njej želja, ki je ne more utešiti in jo oddaljuje od njega.

Helena si je prizadevala, da ostane možu tako blizu kakor mu je bila prvo leto. Seveda jo je ta napor utrujal in črpal njene sile, kajti na drugi strani je z vso odločnostjo kmečkega človeka zatirala v sebi čustva, ki so jo vlekla k drugemu možu, ki bi ji končno pomenil samo otroka. Vseeno, kdorkoli bi prišel, samo da bi izpolnil njeno pričakovanje. Ta njena želja je bila z vsakim dnem večja. V Heleni je bila dvojna narava njene tete, ki je v mislih na samostan zadnjo noč preplesala — zgodba je bila namreč resnična — dosti razločno in skoro boleče utelešena. Andrej je bolj in bolj spoznaval, da Helena iz te zagate ne more pomagati. Vsak čas bi ga utegnila pustiti in se vreči komurkoli v naročje, če bi ji le dal otroka. Prav nič mirno ni čakal njene odločitve.

Čez več let je izvedel, da je imel tisti čas prav. Jasno se je spominjal vsega, kar mu je Helena razodela pri svoji edini izpovedi pred mnogimi leti.

Četrto pomlad je malo bolehal, menda samo zaradi neizpolnje-

nega hrepenenja. V začetku maja, ko je hodil s posli v gozd, kjer so delali butare, je zjutraj naročil Heleni: »Poglej dopoldne večkrat k čebelar; zdi se mi, da bo Ajdovska deklica' rojila. Če se nisem zmotil, je matica poskušala peti.« Nasmehnila se mu je, ker je bil tako tenak, da je zadnje čase rabil izraz »matica« iz knjig mesto 'maternica', kar je bilo v domači govorici navadno. Ko je pospravila po hiši, je odšla na rob k čebelnjaku. Nekaj časa je plela po rožnem vrčičku, nato se je vsedla na klop pri brinovem grmu, ki je stražil z ene strani čebelnjak. Slišala je, ko je matica zapela s tenkim, vznemirljivim glasom. Vedela je za nemir v panju, saj ji je Andrej dostikrat razložil, kako čebele roje, dokler ni natančno razumela vsega. Živo si je predstavljala razburjenje, ki ga dela ustanovitev nove družine. Imela je še dosti časa, ker je matica šele začela peti, in predala se je mirnemu brezzdelju, ki ga ni nič motilo razen njenih misli o otroku, ki jih je tolikokrat prečutila in premislila, da je bila že vsa trudna. Njena duša se ni nič več dvigala na krilih pod nebo, ni vriskala v strasti poženja ne v kratkotrajnih bolečinah in dolgih radostih materinstva, ampak je padala zaradi utrujenosti in neodločnosti zmeraj niže, v dolgočasno vsakdanjost in prihodnost brez smisla. — Sonce jo je prevzelo, lenost, ki jo je povzročila napetost čuvstev, je objela vse telo...

Prisluhnila je. Matica je nehala peti, šum pred panji je bil z rastočo toploto vse bolj živahen, da je preglušil skoraj brezglasne korake nekoga, ki je šel od potoka proti čebelnjaku.

»A čebele stražiš, Helena,« ji je zaklical, ko je zavil okoli ogla.

»Lahko mi pomagaš,« je vzkliknila, ker se je prestrašila. »Ti človek ti, ali tiho hodiš!« Bil je Mlinarjev Peter, ta veseli in predrzni fant, ki mu niti malo ni bilo mar, da bo nekoč gospodar. Rad je bil vesel. Povedal ji je, da je doma varoval, ko so šli drugi na polje, saj je komaj vstal s postelje, kamor ga je položila rana, ki jo je staknil, po nedolžnem seveda, na velikonočni ponedeljek v gostilni. Dekleta so ga imela rada; pripovedovala so o njem, da je dosti manj robat kakor so drugi, zato ga ni nobena postrani gledala, ko jim je kvasil prijetne neumnosti.

Helena ni vedela, kaj mu je danes, da mu beseda ne teče z navadno šaljivostjo. »Matica je že nehala peti,« mu je razlagala, ko je že precej časa sedel na klopi ob njej, »in zdaj samo čakam...« Pretegnila se je in nehote zadela ob Petrov ožgani tilnik. Kakor bi jo speklo, je odmaknila roko in zmedeno uprla oči vanj. On pa se je zagledal v lepi obraz in napete prsi, ki so bile tako očite pod modrim predpasnikom. Dokaj dobro je poznal ženske, zato jo je prijel kot v šali za zapestja in jo požgečkal po dlaneh. Razumela je to kretnjo; Andrej ji je razložil neko objestno noč, a zdaj ni bilo nikjer Andreja, da bi ga poklicala. Bila je sama s tem mladim fantom in s svojimi občutki, ki so se nenadoma zganili v njej kot pravi vihar. Nekaj podobnega se je moralo dogajati pri Petru, kajti s prisiljenim mirom je gledal na žrelce Ajdovske deklice', kjer so se zmerom bolj prašile čebele. Helena se je ozrla za njegovim pogledom in videla, da se roj pričinja...

Stegnila se je čez Petra po škropilnico, da bi roj že v začetku s tenkim curkom vode ukrotila. Pri tem pa ji je škropilnica zdrknila iz

rok. Peter se je z njo vred pripognil in se zadel z roko ob njene prsi. Heleno je zgrabila neznana groza in slast. On je pustil škropilnico kar tam na tleh, jo zgrabil čez pas kot zgrabi veter pest suhega listja in jo odnesel v čebelnjak; z nogo je zaloputnil vrata, da so čebele vznemirjeno zašumele. Heleni se je zmešalo šumenje čebel in njene krvi v nezaslišane glasove, ki se jim je predajala s stisnjenimi ustnicami in odprtimi očmi, saj v somraku ni vedela za nič razen za uspravajoče zvoke in tega fanta ob sebi...

Čez čas se je šumenje pomirilo in Helena je odprla vrata, da bi pogledala, kaj je z rojem. Sonce ji je s tako slepečo lučjo planilo v oči, da jo je zabolelo. Počasi se je razgledala. Roj je visel na tanki veji gdanskega robača in dosti nizko, da ga je mogla doseči s stola.

Šla je v čebelnjak, kjer je na skrinji sedel Peter in jo hotel objeti. »Počakaj tu!« ga je odrinila z nestrpno kretnjo, vzela priprave in šele zunaj nataknila čebelarstvo kapo. Previdno je stresla vejo in večji del živega grozda se je vsul v podstavljeni panj. Delo je srečno opravila in tudi pomirila se je. Vedela je, kaj mora še storiti!

»Peter,« je rekla, »sicer ne pravijo, da si čenča, če boš pa komu kaj povedal in se bahal, si moreš misliti, da bi te Andrej ustrelil. Če me nočeš uničiti, molči! Zdaj veš in pojdi! Ne pridi nikdar več.«

Začudeno jo je pogledal, ko je stala tam pri vrsti panjev vzravnan in nedotakljiva, prav nič podobna Heleni pred malo minutami. Šel je, ne da bi zinil.

V Heleni se je zrušil narejeni in bedeci ponos, zadržana žalost jo je premagala; padla je na skrinjo. Strašna bolečina zaradi Andreja, Petra in nje same ji je pognala solze v oči, da je jokala dolgo in obupno, saj je šla nasproti uram, o katerih si ni bila na jasnem, kako se bodo iztekle.

PRED žetvijo je nekaj dni deževalo in kmetje so nestrpno čakali sonca. Ko pa je pravi čas prišlo lepo vreme, ravno toliko, da slama od dežja še ni počrnela, so se zagnali na njive in žetev je minula v močnem zaletu. Da, po tej žetvi, ko se je Helena gnala bolj kakor vse druge ženske, dokler ji na njivi ni prišlo slabo, mu je v gornji hiši povedala, da ni več sama. Dosti čudno jo je moral takrat pogledati, ker se je ustrašila, a še zdaj sliši vsako besedo, ko je skoraj nezavestno govorila:

»Otrok, Andrej... ni tvoj. Ne morem drugače! Zelo mi je žal, a moram ti povedati, da ne boš kje drugod morda izvedel in na drug način.«

Bilo je navsezadnje le preveč za njegovo ravnovesje. Planil je k puški in potisnil naboja za srne v obe cevi. Helena je skočila s postelje k steni. Tam je stala, ob cvetoči vodenki, brez kaplje krvi v obrazu, ravna ko sveča. Z rokami je podprla glavo in gledala v tla, ker ni mogla vanj.

»Poglej, Andrej, otroka vendar moram imeti,« je spregovorila z ubitim glasom. »Ti ne veš, da sem čisto na koncu. Vem, da bi ga s teboj ne dobila. Lahko me ubiješ, le ustrelj me, če boš laže živel.

Nič mi ni za nikogar, prav nič mi ni za življenje, če me ti sovražiš in nimam otrok.«

»Kdo je?« je komaj spravil iz sebe.

Povedala je, da Mlinarjev Peter.

Počasi je dvigal puško in gledal Heleno. Povesila je roke in stala pred njim obsojena zaradi svoje narave. Sam jo je pahnili v temnico in ji ni mogel posvetiti vanjo z nobeno lučjo. Zdaj, ko si je sama odprla vrata, je tisti človek, ki je bil podoben vsem rodovom, ki je zlepa in zgrda branil, kar je bilo njegovo in sam kaznoval pregrehe, dvigal puško in izbiral plen in krivca. Drugi človek v njem, ki je skrbel za rast njegove zemlje in živine, pa se je zavedel, da njena smrt ne bi popravila ničesar. Čemu smrt, ko je bila Helena z vsem svojim nehanjem tako navezana na življenje? Toda cilj je bil preveč vabljiv... V zadnjem hipu je obrnil cev v kôt in sprožil... Helena se je zrušila brez glasu... Od nagačenega skobca v kotu je letelo perje na vse strani...

Trdo je zaprl vrata za seboj in na veži skoraj podrl deklo, ki je pritekla po stopnicah.

»Nič ni hudega,« je zamrmral. »Puška se mi je sprožila. Ženi je slabo, pojdi k njej!«

Na dvorišču je bil še nekako miren, ko je pa prišel v gozd, ga je jela prevzemati čedalje silnejša jeza in žalost.

»Hudič,« je mislil. »Res je! Ptica žre ptica, riba žre ribo, človek pa človeka. Preklete se je zažrl Mlinarjev Peter vame, nikdar se ne bo zacelilo.«

Prvo minuto je sicer mislil poiskati Petra, da bi mu pognal strel pod trebuh, pozneje pa se je odvrnil od te namere. Polagoma mu je prihajalo na pamet, da je Peter prav za prav precej nevažen pri tej stvari, da nosita vse na sebi on in Helena. Predvsem on. Mikalo ga je, da bi si nastavil cev v usta — puške namenoma ni pustil doma — onadva pa naj si uredita kakor hočeta, po njegovi smrti. Pa tega vendar ne more, saj je rekla Helena, da ne mara nikogar razen njega. Menda ni le zato govorila, ker se ga je bala. In pa, kaj ima človek drugega razen življenja, tega življenja, ki se mu je razodevalo v toliko različnih oblikah.

Misli so se mu zapletale v tako zmedo, da ni mogel nikamor več. Ves čas pa je nagonsko pazil, kje hodi, in vedel, da je že blizu Podsmrečja, kjer je na planiški strani od zime ostala slaba drvarska bajta. Bil je podoben ranjeni živali, bil je tako preklete zadet, s polnim strelom, naravnost med pleča.

V bajti se je zavalil na listje; tuhtal in premišljal je na vse strani. Najprej je snel s Petra skoraj vso krivdo. Za Heleno dolgo ni mogel najti opravičila. Smreka na spomlad požene in ona je delala po zakonu, po katerem je rastlo vse njegovo premoženje in na njem obstajalo njegovo življenje. Zameril je Heleni njen trdni mir, obenem se mu je zdelo, da gleda drugače na vse to kakor pa sam. Skušal jo je razumeti in si razjasniti vse njene misli, njena skrita nagnjenja in čustva, za katera je tako težko našel besedo...

Vse kosti so ga že bolele, ko je drugo jutro stopil iz kolibe, da

bi se pretegnil. Doli iz vasi je prinašal svež veter od časa do časa pretrgani napev zgodnjih cepcev. Zavedel se je, da bo moral s svojo bolečino in sramoto, ki sicer morda nikoli ne bo razkrita, med ljudi, če ne bo ostal med temi molčečimi smrekami, z nabojem za srne v glavi. Začela ga je pretresati taka slabost, da se je moral nasloniti na jelko, ki je stala tam že kdo ve koliko desetletij, mirna, negibna, pokorna samo naravi, ki je bila nad njo...

Polagoma mu je prodiralo v zavest, da si življenja najbrž ne bo vzel. Plašilo ga je sto drugih težav. Kako naj vse življenje preživi ob Heleni s tem zmenetom v hiši? Vedel je, da bo moral biti prekleto močan, če ne bo zdvijal, ko ga bo otrok klical za očeta.

Zvijal se je v precepu, kamor se je prignal; ker se mu je zdelo, da je sam največ kriv, je vendar hotel poskusiti, kakšno bo tako življenje. Rad bi se preveril, da je dosti krepak in ga vsa ta teža, ki bo dan za dnem padala na njegove rame, ne bo podrila. Hotel je vsaj poskusiti. Še zmerom bo lahko izpregel, če ne bo mogel izpeljati.

Utrujen je bil in lačen; zelo rad bi bil kaj jedel. Nekaj časa je še kar brez cilja hodil po robu, nato pa je naletel na drčo, kjer so zimske mesece po riži drveli hlodi. Spustil se je v žleb, na dnu pa se je z vso silo zagrabil za mlad negnoj, da se je ustavil, kajti zmeraj razločnejše je slišal oster pisk, ki je polnil globel s prežečim nemirom. Velika kanja se je vozila nad njim v vedno ožjih krogih in sedla tako blizu na smreko, da je kar samogibno vzdignil puško. Kanja se je prav v vrhu še pogugavala na tankih vejah, Andrej pa je pritisnil na petelina in že je padal ptič z veje na vejo in na tla.

Strel je deloma sprostil napetost v njem in predramil v popolno zavest človeka, ki je imel spet vse skrbi, povrhu pa še obupno razjedeno dušo; te rane se ne bo smel dotikati, da se bo vsaj približno zarastla.

Jesenovo mladiko je zvil v trto in jo vtaknil ptiču skozi prerezane nosnice ter se odpravil po bližnjicah doli v vas, spet v življenje, ki mu je poslalo nasproti glasove cepcev in ki ga bo moral kdo ve kako dolgo še prenašati.

Skrbelo ga je, če so posli raznesli kako govorico, da pri Križmanu ni vse prav. Hlapec ga bo, čeprav se vrača s ptičem, gotovo čudno gledal, ko je po strelu v gornjici skoro pobegnil od doma, ne da bi naročil, kaj naj delajo, dokler se ne vrne.

»Malo sem pogledal po živalih,« je rekel hlapcu, ki je kosil na vrtu, »pa nisem nič poštenega zalotil. Z deklo naložita dva voza rži! Jutri bomo mlatili!«

Hlapec je mencial in naposled le spravil iz sebe: »Kako pa, da se ti je sprožilo, včera?«

»Ne da bi vedel, sem pritisnil,« je zagodrnjal Andrej; »sicer pa ženi ni bilo prav po volji, da sem hotel v gozd. Ti še ne veš, kaj se pravi imeti vedno svojo besedo!« Več kot nerodno mu je bilo, ko se je moral na tak način izgovarjati.

Dekla ga je čakala v veži:

»Gospodinja je bolna,« mu je zaklicala. »Ko se ji je mešalo, te je

kar naprej hotela imeti pri sebi. Če bi le vedel, kako te je klicala. Sicer pa leži in nič ne govori; kakor bi se sploh ne čutila, taka je.»

Šel je v gornjo hišo in precej ropotal, ko je odlagal puško in ptiča.

»Helena,« jo je poklical in se sklonil nad bledim licem. Odprla je oči, ga hipoma spoznala, zgrabila njegove roke in jih s tako silo pritiskala na prsi, kot bi ga hotela tisočkrat prositi, naj ji odpusti in z brezštevilnimi srčnimi besedami zatrjevati, da ga ima še rada in naj je zato ne zavrže.

»Helena, več kakor sploh kdo bova morala prenesti,« je tiho rekel. »Mogoče bo še vse dobro, samo zdaj morava biti pametna. Oba!« Iztrgal ji je roke, saj ga je spet hotelo zgrabiti, vendar je ostal pri njej.

Pozneje mu je Helena povedala, da bi si bila kaj naredila, če bi se ne bil vrnil. Do te ure pa ni mogla ničesar jasno videti, na nič ni mogla misliti, čisto na nič.

KO se je rodil otrok, po ženinem očetu je dobil ime Matevž, je bil Andrej trdno prepričan, da mu gre vse narobe. Še toliko sreče mu ni bilo dano, da bi bila deklica. Vedno je gledal na čisto pasmo pri živini in dosti diplom je dobil za svoje pincgavke; in zdaj bo takle križanec, ki se lahko na vse načine sprevrže, nekoč morda gospodar njegovega grunta. Kakor pa je otrok rasel, ga je začel priklepati nase, saj ga je pritegovalo k sebi sleherno življenje. Kdaj pa kdaj, zmerom redkeje, se je še vzdignila jeza v njem, a s stisnjenimi ustnicami se je predal skrbem in času, da ga je nesel zmeraj naprej, zmeraj dalj od bolečine. Uklonil se je življenju, ne ker ga je primoralo, ampak zato, ker je sam hotel, da preizkusi in globlje kot kdo drugi pogleda v tek vseh stvari.

Do kraja se je pa pomiril šele, ko je dobil svoja otroka, Martina in Heleno. Helena mu je prisegla, da sta oba res njegova in nič ga ni oviralo, da ji ne bi verjel. Vsi trije so rastle kot sončnice, Matevž je bil skoraj bolj razumen kot ona dva. Ostro je pazil, kdaj se bo začel ločiti od njegovih, toda po postavi je bil podoben materi, po značaju pa menda čisto svojemu dedu, kakor je zatrjevala Helena.

Helena se je po otrokih spet spremenila. Z vsem zanosom se je lotila materinskih opravkov, nič več ni bilo v njej tistega kipečega življenja, ki jo je časih tako metalo iz občutja v občutje. Zdaj je bila vključena v naravo kot vsa živa bitja, nič več ni stala ob strani, da bi samo gledala. Postala je gospodinja, ki ima povsod svoje oči in roke, ki skrbi, da je hiša zmeraj dobro založena, saj je po njenem prepričanju moralo brez pomanjkanja živeti in rasti, kar je rodila.

Andrej tudi pozneje, ko so otroci rastle in že zaradi njih ni smel kazati svojih čustev, ni tako popolnoma pozabil vsega. Nikakor se ni mogel predati skrbem za družino na tak način kakor se je posrečilo Heleni. Včasih se mu je zazdelo, da ga kar boli, ko jo mora še zmerom ljubiti. Dostikrat je hotel postati čisto ravnodušen do nje, vendar je svoje misli samo tem globlje skrival, čim bolj so se otroci uveljavljali v hiši z delom, ki je res nekaj odvrnilo. Kakopak, bil je dokaj trd

oče in jim je le težka pušča, da so ravnali po svoji volji. Ničesar ni dovolil ne sebi ne drugim, kar bi šlo preko nujnosti, s katero kmečko življenje zveže človeka; tega ni delal zaradi sosedov ali kogarkoli, le v kri mu je prešlo, da ni nič storil, kar ni imelo svojega smisla in koristi. Seveda, videl je, kako težko je čisto otrokom. Posebno pozneje, ko so bili skoraj pod vrhom in se je ta ali oni kar tako kam zagledal ter preveč glasno o tem govoril, ni pustil, da bi s kakršnimi koli opravki hodili po hišah. Otrokom je bilo doma tesno, sprva so se hoteli rešiti teh vezi, ki so se jim kazale, da so neznosne, a so se zmeraj bolj otresali ljubeznivosti in čustev in se po lastni presoji vselej bolj ravnodušni in prosti vračali v hišo.

Andrej je še zmeraj hodil na lov in med lovskimi tovariši veljal za človeka, ki mu nikoli ni zmanjkalo pikrih opazk in odgovorov. — Neko jesen je hodil na vse večje love zdravnik iz mesta. Ni bil star, a toliko je bil že naglušen, da mu je bilo v napoto in je navadno prepozno videl zajca, če so psi še tako zvonili. Andrej mu je časih pomagal, da je kljub temu kaj ustrelil.

Pred tem človekom je začel Andrej spet brskati po svojih nekdanjih bolečinah. Pred začetkom pogona mu je povsem malomarno pripovedoval svojo zadevo, češ, da se je godilo vse skupaj v neki drugi vasi pod gorami. Zdaj ga ni nič vznemirjalo, videl je, da ga prav nič več ne peče, le vprašal je, kako so take stvari možne. Zdravnik je dobro dolgo premišljal in naposled menil:

»Po mojem mnenju je bila mogoče ženska kriva; tudi tega, da ni bilo toliko časa otrok. Star in dolgotrajni prehlad sluznice in podobne stvari, razumete Križman, bi bile najbrž vzrok. Sčasoma je ženska ozdravela in potlej bi bil njen mož ravno tako lahko oče prvega otroka, kakor je bil tisti sosed, ali kako ste že rekli. Če se pa dobro razumejo, je vse prav, kdo bi še brskal tam, kjer ni več treba.«

Križman je prvega in drugega zajca zgrešil, da se mu je zdravnik veselo muzal. Zato se je hotel zbrati, šel na drugo stojišče, a nič boljše ni bilo. Zdravnik je pred njim odkril preglobok prepad. Zdaj, ko se življenje ni dalo več spremeniti, naj bi bil nenadoma rešen vsega bremena?

Doma je tudi s Heleno spregovoril, dasi je o tem zmeraj molčal, celo preveč molčal. Seveda ni hotel pritisniti z zdravnikovimi besedami žene kar na hitro ob steno. Počasi ji je razložil, da bi mogla tudi drugače gledati na tiste stvari pred tolikimi leti kakor sta gledala doslej.

»Nič ne veš, Andrej,« je rekla Helena, »da sem sleherni dan od tedaj mislila na krivico, ki sem ti jo morala storiti, če sem se hotela rešiti tistega, kar me je tako morilo in vezalo. Prvi otrok me je precej rešil, čeprav ti ne morem povedati, kako me je bolelo. Zdaj pa praviš, da bi bila samo jaz kriva! Tako sem se brez potrebe vrgla za tujim človekom? Saj ne morem več živeti, če je res! Ne smem več živeti, če bi bilo res! Stara žena sem že! Pomirila sem se, ko sem tudi tebi rodila otroke. Čisto sem verjela, da si pozabil. Nikoli ti nisem nikjer nasprotovala, nisem se potegovala za oblast v hiši,

ker si bil zmeraj ti toliko dober, da si se brigal za vse. Pozabi zdaj še to. Kajne, da ni res?»

Sprevidel je, da ji ne sme povedati vse resnice. Le čemu bi na stara leta odlagal na njene rame svoje breme, ki se ga je navadil, da ga skoraj ni čutil več, četudi si je naložil novo pezo. Zdaj je moral potopiti nekam globoko vase vse, kar ga je še vznemirjalo. Nikoli več ni smelo na dan. — Z leti, ko je postajal trd v hrbtu in kolenih, je še kdaj pa kdaj prisluhnil samemu sebi: Na prva leta življenja s Heleno je gledal zelo oddaleč. Bil je zelo miren, moral je biti, če je hotel živeti. Ta mir je bil mir zemlje, ki je vsa leta prehajal vanj in prav zaradi tega je mnogo stvari drugače doumel kakor kdo drugi.

Sicer je Andrej Križman dostikrat hodil med gospodarje in nihče bi mu ne mogel očitati, da je ošaben in se odteguje sosedom. Toda čisto neopazno se je s svojim premoženjem ogradil nasproti vsem in postal zelo samosvoj. Redkokdaj, skoro nikoli ni iskal pri sosedih kake stvari na posodo. Ko je določal delo, si je dal le malo prigovarjati in v očeh drugih ljudi je postajal trd kmet precej raskavega srca. Sem in tam so govorili o njem kakor o primeru, kako se prelevi vesel fant v dobrega gospodarja, ko se je prej pošteno razživel in razletal. »Jaz tako, drugi pa kakor hočejo,« je navadno rekel, ko so ga otroci opozarjali, da po vasi drugače delajo.

Sam je natančno vedel, da je njegova rastoča odtujenost posledica tistih misli, ki jih je premislil pred Matevževim rojstvom in še pozneje. Nekako je sumil, da bi ga imeli ljudje, s katerimi je prihajal v stik, najbrž za slabiča (če bi vedeli za njegove razmere), ker ni takrat uničil žene ali pa jo mučil vse življenje. Križman vendar ni mogel delati proti vsem predstavam in mislim, na katerih je slonel sleherni dan njegovega življenja. Njegovih stvari pa nihče ne bi razumel v taki skladnosti kakor sam, zato je rajši molčal, se ločil od ljudi in zrastle nad nje, kar so mu nehote tolikokrat priznavali.

Vedno je stremel po novotarijah in dobičku pri gospodarstvu, vendar je imel stara poslopja za dovolj dobra, da mu služijo še vnaprej. V tem je pač dodobra uveljavil svojo voljo in prisilil otroke, ki so mu prigovarjali, naj zida, da so z večjim prezirom kot pohvalo gledali na nove obširne skednje, ki so jih gradili po vasi. Skušali so se prepričati, da so modrejši od drugih, ko nočejo vtakniti denarja v zgradbe, ki tako malo nesejo. Na skrivaj pa so le delali načrte, kako bodo vse preuredili, ko bo oče dovolil.

Govorica o denarju Andreja Križmana je rastla zelo vztrajno. Posebno so ga težkali, ko je ženil Matevža. Fantu je dostikrat namignil, da ne bo mogel biti doma — svoj grunt je pač moral dati svojemu sinu — in malo pred vojno si je izbral na Malih Žerjavih nekaj precej primernege. Dobro ga je založil, da je na novem domu lahko začel po svoje gospodariti, a glavno je vseeno prihranil sinu Martinu in hčerki Heleni.

Martina je proti koncu vojne strašno težko čakal domov. Ni mu bilo toliko zase, le njivam je želel dobrega gospodarja, saj je sam zmeraj teže delal. Ko je izvedel, da je umrl Martin nekje v laškem

ujetništvu, je cele dneve preklinjal, saj se mu je videlo, da usoda res nima drugega dela, kakor da mu meče polena pod noge, da na Križmanovem ne bo gospodaril otrok njegove krvi.

Tako sta mu končno ostali samo obe Heleni. Stara je bila nadložna in čisto pripravljena na konec; Martinova smrt ji je docela vzela veselje do življenja.

Drugo, mlado Heleno pa je razganjala mladost, da je bila živahna kakor njena mati pred tolikimi leti.

Moral bi izbirati zeta, a ta stvar se mu je zdela preveč kočljiva, in zato je rajši hčeri pustil prosto izbiro. Ko pa je izvedel, da rada vidi kakega fanta, ki mu je bil malo všeč in ga je presodil, da mu najbolj grunt diši, ga je tako posmehljivo opisal in tudi hišo, odkoder je bil, da je mlajšo Heleno kar mraz stresal. Če je dognal, da je dekle onega pustilo, se je po ves dan smehljajal predse z neopaznim, tihim smehom. Takšno je bilo njegovo maščevanje, saj mu je takle fant pred leti napravil dosti gorja in skoraj sramote. Zdaj je bilo že davno dobro in Peter iz mlina je bil že čez petnajst let v Ameriki, ko doma ni mogel gospodariti. Toda te fantine je vsekakor hotel preizkusiti in tako se je razširil o njem glas, da bo imel mladi pri njem težko življenje. Bolj lahki si niso upali več blizu.

»Ljudje so kakor čebele,« je govoril sam pri sebi. »Za matico se vsuje cel roj trotoev, ko gre na svatbeno potovanje. Doseže in oplodi jo pa samo tisti, ki največ zmore in najdalj vztraja. Slabiči ostanejo zadaj. Trotje!«

Svojo hčer je gledal po njeni materi in po sebi ter sodil, da bi dosti rada legla v posteljo, ki bi ne bila prazna. A dobro jo je poznal, da že zaradi grunta in njega ne bo napravila kake neumnosti. Samo paziti mora, da ne bo kar na lepem podivjala, in da bo pravi čas izpustil vajeti.

Končno se je vdal v misel, da je čas, da pride mladi v hišo. Zdelo se mu je, da se je nekoliko utrudil, ali pa je bil Vodetov Matija po njegovi presoji dovolj pripraven, da ga ni več ujedal pred hčerjo in posli. Helena je bila vesela, ko ji je rekel, da ga lahko vzame.

Ko je delal z Matijem pismo, je hčeri in zetu prepisal samo del posestva, ker ni hotel o mladem slišati, da je prislonjenec. Najbolj zarasle dele gozda pa je le obdržal; tudi njiv, ki jih je prikupil h gruntu, jima ni dal, da bi mogel spremeniti, kar je ukrenil, če bi se zet ne obnesel.

Matija pa je pokazal, da ni iz zadnje moke. Kmalu mu je moral priznati, da bolje preudari kot on, ki je že malo popustil, da razume stvari na drug način. Polje mu je začelo skoraj bolje roditi in lepšo živino je redil, kakor je bila časih Križmanova. Vse to ga je napejlalo, da je gospodarstvo popolnoma prepustil Matiji. Tudi takrat ni oporekal, ko je podrl pode in potem še hlev ter sezidal nove.

Hiše se pa ni pustil dotakniti. Tu je stala še zmerom enaka, s svojimi zavitimi križi v oknih in železnimi polkni, z veliko in hladno vežo... Z njo je hotel dokazati, da življenjska moč v njem še ni čisto ugasnila; a viharja ni treba, da bi jo upihnil.

Nekaterih stvari se pa nikakor ni mogel natančneje spomniti. Hčer je vprašal, kdaj je umrla njena mati. Ko mu je povedala, da pred desetimi leti, se je domislil, kako rad je imel Heleno do njene zadnje ure. Še dostikrat mu je bilo težko, ko se je spomnil nanjo. Davno je že spoznal, da ni bila navadna ženska; po njeni smrti jo je kar preveč cenil, a ni mogel drugače. Do zadnjega jo je najbolj morilo, da bo končno na Križmanovem gospodaril drug gospodar, ne pa Andrejev in Helenin sin. Andrej se je pa glede tega zadnje čase docela pomiril. Upal je, da bo pri hiši več sreče, ko se bo kri premešala.

Ko je dal Andrej iz rok skrbi za grunt, je čutil, da ga vsaka spomlad najde bolj opešanega; vsako poletje se mu je zdelo hladnejše. No, in zdaj ga je jesensko sonce pritisnilo, da ne more več s postelje. V nekaj dneh bo morda že šel za Heleno.

Zato je zmerom bolj mislil samo nanjo. Vse drugo je že premislil, zdaj je skoro brezbrizno čakal, kdaj ga bo spodneslo, da mu bo zmanjkalo sape.

DVA dni pred svetim Martinom se je zdelo Andreju, da se je zelo zgodaj stemnilo. Hči mu je zatrjevala, da sonce še sije, a nič prav ji ni verjel. Pogledal je na strop, če bi morda še razločil oblike, ki jih je delal odpadli belež. Videl je pa samo konje, da so zelo živahni. Neumno se mu je zdelo, da bi hodili konji nad njim, zato je napel oči, da bi vendarle videl, kaj je s stvarjo. Najprej je res zagledal tiste oblike, a koj nato konje; bili so resnični konji in kar silili so na pot. Zategnjeno jim je zaklical: »Eee-ha! Počakajte, mrhe, saj se Helena še ni oblekla!«

Trudoma je spreletelo njegov spomin, da je Helena že nekaj let v grobu. Te dni je tako živel z njo, da je to prezrl. Zdaj pa se mu je zaradi ostre zavesti, ki ga je zajela za hip, zameglilo pred očmi in takoj je pozabil na Heleno.

Aha, konji še čakajo! Naj bo! Z bičevnikom je naredil križ na tla kot vselej, ko je vozil hlode po nevarnih poteh. Čudil se je, s kakšno lahkoto je skočil na voz. Konja sta obenem potegnili. Že dirjata in prhata. Še biča ni zavihtel, samo z jezikom je tlesknil, pa sta že pospešila tek. 'Levi obrača sprednjo nogo preveč navznoter', je hotel nekomu povedati... Ampak krajev čisto nič ne pozna... Spet je tlesknil... Zdaj zares divje tečeta. Ovinek je morda nevaren, a že sta ga minila — in belca dirjata, dirjata zmeraj hitreje; voz vedno manj bobni. Cesta pred njim je tako ravna... Prav do megle ni nobenega zavinka... Kaj vraga! Popustil je vajeti in konja sta planila v galop. Strela! Da bi le nesreče ne bilo pri tistem zidu ali megli ali kar je že. Od divje naglice mu pojema sapa. Eeee! Duškajmo! Belca se ne zmenita...; zdaj že čisto divjata. Kopita so neprestano v zraku. Še peketa ne sliši več... Hitreje in hitreje tečeta... Duši ga! Letita! Eeee! Smo že tam! Konja sta v največjem diru zavozila v belo, svetlo meglo!

Ta trenutek Andreja Križmana ni bilo več.

RDEČI OBLAKI

IVO BRNČIĆ

I Pravi jo: najprej so govori, cvetje, zastave,
napisi: do Rige, v Pariz, nad Šangaj,
množice divje kričeče, hripave,
pesmi, koračnice, godbe, baklade
(— ker človek ni zver, ki mori na skrivaj,
moritve in praznike že od nekdaj
naznanjajo glasne parade).

Potem se ljudje ko podgane zarijejo
v zemljo in blato, zaživa že gnijejo,
v krčih ko črvi krvavi se vijejo,
molijo, kolnejo, jočejo, vpijejo,
v grozi brezumni pred smrtjo bežijo,
iz groze pred smrtjo morijo, morijo...

A potem? — Nič.
Potem
si samó še mrzel, nem
mrlič.

II Čutim krvi utrip.
Hodim, strmim, govorim.
Moj dih in glas in gib
pričajo mi, da živim.

Še mnogo bi rade prijemale
te róke, v naporu gorele;
še, še bi rade objemale,
na prsih dekliških drhte.

In preden bodo omagale
te nóge mlade in čile
še dosti gorá bi premagale,
veliko dežel prehodile.

Te oči še niso zagledale
poslednjega dna stvari;
še niso mi vsega povedale
zvezde in duše ljudi.

Vse me še čaka, čaka,
ves svet je pred mano odprt
— Čaka že name, čaka
na prvem križpotju smrt.

III Ne vem, kako ti je ime,
a vidim tvoje krvave roké
in vem, da boš nekoč moril.

Nemara tudi ti si mlad
in si ko jaz zdaj na spomlad
ves vroč od trpkega gladu
po mukah in slasteh sveta,
da le jemal bi brez miru
in dal se in razdal do dna —
mordà ko jaz strmiš prevzet
nad vonjem trav, šumenjem smrek,
nad sončnim bleskom v strugah rek,
nad toplimi očmi deklet —
in čudiš se in radostiš,
da dihaš, ljubiš, da živiš.

Ne vem, kako ti je ime,
a vendar vem, da si nekje
in da me boš nekoč ubil.

IV Slišim fanfare, gledam zastave,
v vetru vijo se, vijo.
Čujte, tovariši, kaj nam krvave
zastave pojo.

Podi nas vihar kakor peno na valu
k prihodnosti ostrim čerem. —
Odidemo kmalu, tovariši, kmalu,
marš bo naš requiem.

Tako že od kraja bilo nam je sojeno:
da pojdemo skozi propast,
da pognojimo ko listje pohojeno
svet za novo rast,

da po vsej zemlji slovenski raztrosimo
svoje razbite kosti
in ji mordà od usode izprosimo
žetev srečnejših dni.

Upajmo, verujmo — v upanju laže
storiti bo zadnjo dolžnost,
laže nam smrti bo dati najdražje
kar še imamo: mladost.

MANJVREDNOSTNI KOMPLEKS

B. BORKO

Psihologi, zlasti pa vzgojitelji pripovedujejo o zapletenem duševnem stanju, ki se imenuje manjvrednostni kompleks in včasih v nemali meri otežkoča ne samo vzgojo otrok, marveč tudi življenjsko prilagajanje in uspehe marsikaterega posameznika. Človek, ki ima manjvrednostni čut, se mnogo težje prebija skozi ovire, s katerimi je nujno združeno sleherno življenje. Večji ali manjši porazi, ki jih doživlja po krivdi te svoje duševne, prvenstveno čustvene obremenjenosti, še bolj zapletajo njegovo življenjsko problematiko.

Vprašanja manjvrednostnega čuta posameznikov osvetljujeja psihoanaliza in individualna psihologija, z njimi se bavijo pedagogi. Pisec ni ne med temi ne med onimi, problem manjvrednostnega čuta pa ga je bolešno zagrabil v neki drugi obliki, ki je najmanj raziskana in najmanj dognana: v tistem duševnem kompleksu, o katerem je Francoz Gustave Le Bon spisal eno svojih temeljnih del: »Psihologija množice« (Psychologie des foules). Če je narod določena družbena skupina, ki podleaga motnim, vendar pa dejansko obstoječim zakonom kolektivne psihologije, tedaj bi bilo zanimivo in celo koristno dognati, v koliko lahko obstoji manjvrednostni čut tudi v psihi narodne množice? Medtem ko je Gustave Le Bon raziskaval množico v njenih izrazitih, s skupnimi interesi ali skupnimi čustvi zvezanih enkratnih skupinah, kakor je revolucionarna množica, ali v trajnejših združbah, kakor so stanovske korporacije, politične stranke in druge podobne družbene tvorbe, je raziskovanje narodove množice že mnogo težje. Kajti narod je horizontalno in vertikalno razdeljen v mnogo posameznih socialnih skupin in ponekod le ohlapno povezan z objektivnimi ali subjektivnimi znaki svoje skupnosti, tako da je definicija narodnosti ali naroda v sociološki literaturi še vedno močno neenotna in sporna. Vzlic temu lahko sprejmemo načelo, da narod socialno obstoji, kakor hitro ima nekaj objektivnih znakov svoje skupnosti, na pr. jezik in vsaj v svoji zgornji, vodilni plasti subjektivno zavest obstoja, v stvaritvah svojih genijev pa izraze svojega samobitnega značaja.

Za raziskovanje obstoja in vpliva manjvrednostnega kompleksa v kolektivnem življenju nekega naroda nam prav zaradi te enotne, zapletene eksistencialne problematike naroda nedostaja tistih meril in metod, ki dopuščajo proučevanje posameznikove duše. Problemu, ki smo ga tu nakazali, se lahko približamo samo po intuiciji, pa po izkušnjah in opazovanju. Življenjsko področje velikega, trdno zakoreninjenega, z neštetimi vezmi zgodovinske tradicije in celo s politično uravnovešenostjo nacionalne in državne realnosti spetega naroda pač praviloma ne nudi prilike za taka razmišljanja, ugibanja in opazovanja. Pri takih narodih bi mogla samo doba njihovega poraza in ponižanja odpreti pogled v talne globeli njihove duše.

Za nemški narod je nastopila taka doba po porazu njegove vojne politike l. 1918. in po sklenitvi versajskega miru l. 1919. Leta, ki so

sledila temu ponižanju, so v veliki meri pretresala tiste le malo doganljive, eksistencialno nejasne plasti »nemške duše«, v katerih je zakoreninjen živec narodnostnega občutja. Psihološki proces, ki je tekel vzporedno s valovanjem političnega življenja in prenašal vanj občutja kolektivnega ponižanja, želje po maščevanju, stremjenja po zabrisanju psihičnih posledic poraza in po vzpostavitvi status quo, ta proces je potekal v podobi močnih in krčevitih psihičnih pretresov in doživetij. Kajti samo tako si lahko razložimo ogromno spremembo, ki je preobličila nemški narod in prinesla popolno zmago nacionalnemu socializmu. Weimarska republika s svojim splošno civilizatoričnim, človečansko-nemškim in miroljubnim duhom, je morala biti ogrožena v tistem hipu, ko se je v globinah nemške narodne duše nakopičila predebela plast onih čustev, doživljajev in strasti, ki so prihajala iz osnovnega občutja kolektivnega ponižanja. Ta duševni proces močno spominja na izkušnje iz individualne psihologije, kjer primarno močno doživetje nekega ponižanja, resnične ali namišljene krivice lahko povzroči začetek duševnega stanja, ki včasih celo izpremeni karakter in dolgo časa podtalno pronica v vse dejanje in nehanje prizadetega posameznika. Način, kako je nemški narod reagiral na leto osemnajsto in versajski mir, lahko presojamo po njegovem končnem učinku, in tu se nam pod trdo vnanjostjo političnih dogodkov odpirajo nedogledne psihične globeli. Neodgovorjeno ostane vprašanje, ali je silovito, množico zajemajoče stremjenje po obnovi veličine in sile nemškega naroda potekalo iz podzavestnega čuta manjvrednosti, ki dostikrat vodi k namišljeni grandezzi in oholosti, kakor se pri posamezniku ranjeni jaz včasih napihne v osebno domišljavost in nadutost, ali pa je ta silovita obnova in radikalizacija nemštva samo tista sila, ki pohojeno zel zopet dvigne kvišku, če je ostala notranje zdrava in ki odgovarja na pritisk s protipritiskom. Nemara obstoje tudi v kolektivni duši taki vzroki in posledice. Za odgovor na prejšnje vprašanje nam nedostaja slehernih objektivnih meril, zlasti še tedaj, ko je učinek še sveže politično dejstvo.

Primer nemškega naroda je poučen v toliko, kolikor nas kljub vsej problematiki kolektivno-duševnih pojavov prepričuje o obstoju kolektivno-psihičnih sil, ki se izživljajo v stvarnem dogajanju in poleg materialnih činiteljev oblikujejo narodovo usodo. Ta primer dopušča teoretično možnost manjvrednostnega kompleksa celo pri velikem narodu. Za dognanje kolektivnega čuta manjvrednosti pa bi mogel nuditi največ znakov majhen narod in sicer v stanju, ko mora naglo in silovito reagirati na neka izven njega delujoča dejstva, ki iz raznih vzrokov tvorijo zanj pretresljivo, k samim živcem njegove zavesti segajoče doživetje.

Tak trenutek je nastopil v slovenskem življenju okrog 12. marca 1938. V vseh, ki lahko opazujejo našo današnjo stvarnost z intuitivno poglobljenimi pogledi, je reagiranje našega ljudstva na znane zgodovinske dogodke v njegovi neposredni bližini zapustilo vtisk krčevito boleznega duševnega pretresa. Prav ta trenutek bi hotel nekoliko osvetliti. Pri tem ponavljam, da ne gre za objektivno doganljive pojave, marveč za nekaj, kar se s svojo subjektivnostjo izmika socio-

loški analizi in daje samo nekoliko gradiva za dušeslovno proučevanje našega naroda.

Pogoj za tak učinek zgodovinskega dogodka v srednji Evropi, kakor smo ga zaznamovali v našem narodu, ni samo v tem, da bivamo na meji nemškega naroda in da smo bili dolga stoletja zvezani z avstrijsko državnostjo in pod vplivom, odnosno pritiskom nemškega naroda, marveč tudi v tem, da smo v svobodno narodno državo stopili bolj po zaslugi evropske konstelacije in dela poedincev, kakor po težki borbi za to obliko osvobojenja in narodnega življenja. To dejstvo je nemalega pomena za duševni odnos naroda do lastne svobode in nezavisnosti in za njegovo doživljanje strukturalnih političnih sprememb ob geopolitičnem kompleksu njegovega življenjskega prostora.

Kaj predvsem označuje reakcijo Slovencev na dogodke okrog 12. marca in na današnjo politično realnost ob velikem delu naše narodne odnosno državne meje?

Način reakcije velikega dela našega naroda in sicer od njegovih širokih plasti zlasti v obmejnih krajih tja do vrha njegove družbene piramide je dovolj značilen: pretres naše kolektivne zavesti, kakor po naglem udarcu zbegano iskanje oporišča. Pod izrazito duševne znake bi lahko spravili vse pojave in nevšečnosti, ki so zlasti v obodnih krajih dovolj znani slehernemu opazovalcu.

Če prenesemo te pojave na področje individualne psihologije, dobimo skoraj tipičen opis manjvrednostnega kompleksa. Nemara ni še noben javni dogodek, izvzemši morda prvi vojni pritisk leta štirinajstega, tako očitno razkril te bolesterne obremenjenosti slovenske narodne duše. Kakor pri posamezniku, je tudi pri narodu razumsko samospoznanje najvarnejše sredstvo za premaganje te čustvene motnje.

Pretres naše kolektivne, narodne zavesti je pokazal, da je ta zavest pri nas še vedno dokaj slabotna in pogojna; ne samo da ni dovolj razprostranjena (prebivalstvo nekaterih krajev ni niti po dvajsetih letih dobilo jačje narodne zavesti, kakor jo je imela večina koroških Slovencev ob plebiscitu), marveč je tudi tam, kjer je opazna, vezana na ekonomske ali druge pogoje in podrejena razpoloženju, skratka: majava in mlačna. In vendar je narodna zavest največji znak narodovega obstoja. Slovenska zgodovina nam sicer kaže, da lahko narod živi cela stoletja brez jasne zavesti o samem sebi in da pozneje zadošča za njegovo eksistenco zavest v vodilni plasti. Toda ta stoletja medle, skoraj v podzavesti tleče narodne zavednosti, ki osvetljuje jezik, daje toploto narodnim običajem in občutju domačega kraja ter konservativno veže človeka z grudo — ta stoletja ne morejo biti merilo dandanes, ko so narodnosti prebujene in razvnete, v dobi dinamičnih nacionalizmov in nacionalističnih imperIALIZMOV. Zato je za obstoj slehernega naroda potrebna bolj kakor kdaj v zgodovini jasna, trdna in brezpogojna zavest njegove eksistence. Iz te zavesti pa nujno slede dolžnosti do naroda in skrb za njegovo usodo.

Iz pomanjkljive, nejasne in majave zavesti izhaja zmanjšanje vere v našo moč in naš nadaljnji obstoj. Ta vera ni bila preizkušena v trdih bojih za osvobojenje, zato je podlegala prelahkotnemu pojmo-

vanju življenjske stvarnosti in se vdajala iluzionizmu. Narodu, ki se je v velikem delu svojih plasti sicer boril zoper avstrijsko raznarodovalno politiko, vendar ni nikdar doživel tragike svojega položaja in ni svojih uspehov nikdar obilno cementiral z najdragocenejšo snovjo človeške zgodovine — s krvjo, se je moralo zdeti, da bo ostala njemu vsaj delno ugodna zgodovinska konstelacija trajna in da bodo druge sile skrbele za njegov nadaljnji obstoj. Če je kdo razmišljal o teh silah, si jih je predstavljal v duhu današnjega humanističnega verovanja: kot naravno pravo vseh narodov, tudi najmanjših do življenja in svobode. Veljavnost naravnega prava je vezal z idejo napredka, moralnega razvoja in kulturne prosvetljenosti v današnji Evropi. Naš izobraženec je komaj opazil, v kakšno krizo so zašle te ideje v zadnjem času.

Umljivo je potemtakem, da morajo pojavi, kakor so udarili v zadnjem času na občutljive točke življenjskega prostora Slovencev, ustvariti ne le v ljudskih plasteh, marveč celó v inteligenci, t. j. v predstavitelju mislečega, kritičnega duha v narodu, zbegano razpoloženost. Naša inteligenca se je v teh dvajsetih letih mnogo hranila z iluzijami, s »tujo učenostjo«, z idealiziranimi spoznavami, s skoraj metafizičnimi prepiri o enojstvu ali trojstvu naroda, z begom v učene formule, kakor sta »integralna narodnost« ali »nacionalna sinteza«, formule, ki so bile večidel nedomišljene in so bolj zajemale želje in sanjarije, kakor to, kar življenje predvsem priznava in spoštuje: stvarnost. Vse to iskanje idealnih programov, to nemočno proučevanje Baskov in Kataloncev, je izhajalo iz podobnega manjvrednostnega čuta, kakor se je na drugi strani pojavljala vera v moč števila, potreba zgolj kvantitativnega ocenjevanja življenjskih vrednot in iz nje izhajajoča težnja po nekaki mehanični narodnostni integraciji, ki je že kot sivo abstraktno načelo daleč od »zelenega drevesa življenja«. Kajti kakor razvoj sleherne narodnostne tvorbe zavisi od geopolitične lege in raznih vnanjih in notranjih činiteljev, ki dajejo vsakemu narodnostnemu procesu značaj izrazito relativnega dogajanja, se tudi vsak zedinjevalni ali razedinjevalni proces dogaja v drugem prostoru in času, tako da so za naš primer praktično nerabni tolikokrat navajani kalupi italijanskega risorgimenta ali Bismarckove zedinjevalne politike. S tem postaja odveč sleherno igrakkanje z nalikami, ki tolikokrat zaslepljajo politične publiciste raznih inč in neredko ovirajo jasno spoznanje naše politične stvarnosti.

Slovenski manjvrednostni kompleks, ki povzroča beg od življenjske realnosti, in tisto večno omahovanje zdaj pred dejstvom naše narodne eksistence, zdaj pred dejstvom obstoja edine dandanes za nas narodnostno mogoče države — Jugoslavije —, ta kompleks je značilna okvara narodne duše. V njem živi občutje slovenske slabosti, tragično samospoznanje malega naroda, ki mora z resničnim naporom in z neprestanimi žrtvami reševati svoj obstoj na tleh, ki so bila skozi vekove ozemlje prehoda in v katera se zaganjajo bolj ali manj siloviti valovi germanskega in latinskega narodnostnega morja. Naš narod ni še nikdar doživel resničnega, pretresljivega, do dna duše segajočega občutja moči, veličine in sproščenja. Zatirali so ga z vsem mogočim:

s fevdalnim gospodarskim redom enako kot s krvavenjem v turških navalih, s križem enako kot z mečem. Skozi dolga stoletja je bil brezlična ljudska množica, instinktivno zvesta svoji zaničevani besedi, ki je iz nje dihal isti prastari duh, kakor iz govorce južnih sosedov, od katerih so ga po sili ločili. Za svoje prve šolske čitanke je rešil le nekoliko bolj otožnih kakor osrečujočih sledov svoje preteklosti in je utemeljil ves svoj obstoj na vzorih francoske revolucije, na rousseaujevsko prosvetljski veri v naravno pravo. Brž ko se je zavedel samega sebe, je že občutil v sebi gorjupo podobo slabiča in je moral venomer misliti na svoje število. Tako nam je ostal manjvrednostni kompleks dedna okvara narodne duše, ki moti ne le naš odnos nasproti tujerodnim sosedom, marveč tudi naše razmerje do Srbov in Hrvatov, na katerih ozemlju je dandanes geopolitično osišče in edino pravo zaledje Slovencev.

Terapija te motnje nikakor ni lahka in niti ne poznamo vseh učinkovitih sredstev za tako prevzgojo naroda. Psihološko količkej razgledan sociolog bo najbrž pritrdil, da je treba predvsem ojačiti našo narodno in državljansko zavest, razširiti in utrditi občutje, da smo u s o d n o zvezani z nekim prostorom, ki je širši od majhnega kroga slovenske narodno-kulturne individualnosti in ki predstavlja naš najnaravnejši življenjski prostor. V tem je neizogibno in najosnovnejše jugoslovanstvo. Narod, ki v času nacionalistične dinamike ne razprostre svojega zavestnega duhovnega prostora na zadnjo ped svoje zemlje, ki išče oporišča v bledih teoremi in nestvarnih načrtih, ki ne ume prepojit vseh svojih slojev z jasno in živo zavestjo svoje domovine in svoje narodne države; narod, čigar ljudstvo ne bi poznalo občutja narodne časti in ponosa, tak narod je ogrožen dandanes bolj kakor kdajkoli.

Slovenskega manjvrednostnega kompleksa ne bomo ozdravili z novimi iluzijami in ne z lepimi teorijami, ki jih bo surovi veter realnosti že jutri raztrgal kakor krhko pajčevino. Treba nam je jasne, čiste in trdne zavesti, kaj smo in kje smo, v čem je hladna resničnost, ki jo moramo sprejeti in celó vzljubiti. Nič nam ne daje pravice, da dvomimo o sebi in da ob številu drugih merimo svojo majhnost in namišljeno manjvrednost. Zgodovina, ki ustvarja narode, dela to, kar narava: daje eksistenčne možnosti velikim in majhnim, močnim in slabim. Kulturni narod ima v svojem duhu neprecenljivo nadomestilo za fizično moč in v kvaliteti dragocen ekvivalent za količino. Pravica, s katero se veliki narodi oprijemajo svojih tal in rasto iz njih v vrhove, velja tudi za majhen narod; v lističih trave in v krošnji hrasta šumlja isti veter usode.

Zgodovina, ki po Burckhardtu pozna le malo srečnih period in ugodnih naključij, prehaja po kratkem presledku tudi za nas Slovence v tisto obdobje, ki ji je bilo vsekdar lastno: v obdobje boja in tragičnosti, ali kakor bi rekel Miguel de Unamuno: »v večno agonijo«. Treba je, da pokažemo za to, skoraj že normalno stanje zgodovinskega dogajanja dovolj zavesti, miru in dobrih živcev. Naposled pa se mora slehern izmed nas sprijazniti z dejstvom, da zahteva današnji svet heroično pojmovanje življenja in da je pripraven le za

notranje močne ljudi. Naša dolžnost je, da stojimo tam, kjer moramo stati, ker nam tako vevata zavest in vest. Spomnimo se tistih dveh vojakov iz starih Pompejev, ki ju omenja Spengler v neki svoji knjigi. Sredi največje zmede, ko je ognjeni pepel zasipaval mesto, sta mirno in hrabro stala na straži, kamor sta ju postavili čast in dolžnost. V takem položaju so našli po dolgih stoletjih njune ostanke pred vrati pompejskega mesta. Nekoliko takega moralnega junaštva, zvestobe in dolžnosti bi bilo treba vključiti v sleherno narodno zavest — dandanes, ko se premikajo družbene plasti in bruhajo vulkani nako-pičenih strasti.

BREZ POLJUBA

JERN LEDINA

*In brez poljuba, ki bi me odrešil,
odjadral v duše bom neznano stran,
ne bom več čutil tvoje roke v svoji,
sam svoj krmar bom — sam svoj kapitan.*

*Kako bom brodil po temačnem morju,
saj je viharen daljni ocean!
Kdo stal mi bo — svetilnik na obzorju,
da pot bom našel v kak pristan?*

POZNA POMLAD

JERN LEDINA

*Sneg je gorâm spet vse hrbte pobelil
in zdaj so ko dimasto cikaste krave,
ki pijejo mrak iz neznanih dolin.
Iz njihovih lakotnic veter divja:
golo drevje ne vihari v taktu zračnih valov,
ti sami drve preko njih in vrto
in ne ogrejejo zime srca.*

*Pod oblake škrjanci so pesmi razpeli,
iz bregov so modrikasti ognji se vzpeli:
oh, češnje, preden je toplo, tako
po rebrih med njivami tiho cveto...
Kaj res čakam spomladi — in v meni je ni?
Duša mi je kakor njiva ozimne,
ki med lesovi svetlo plameni...*

NARODNOSTNO STANJE V JULIJSKI KRAJINI IN BENEŠKI SLOVENIJI V LETU 1921

OSKAR ŠAVLI

S tem smo absolvirali »italijansko Slovenijo« — seveda razen Trsta in Gorice —, kajti ob Dragonji mejimo oziroma prehajamo v Hrvate. Da ne bo nepotrebnih zamer, bomo že spočetka ugotovili, da je italijanska statistična bilanca v teh predelih za Italijane zelo aktivna, kar preveč aktivna, da bi ne bila za Hrvate preveč pasivna. Počedili jo bomo torej z avstrijsko krtačo, kajti le tako se bo pokazala v svoji pozitivni krasoti. S to metodo smo se v malem sicer že sprijaznili, toda sedaj se je bomo poslužili v večjem obsegu.

Katere so te nesrečne občine? Oglejmo si jih obenem z njihovimi grehi, in sicer najprej zapadno stran bolnikovega telesa. Umag: l. 1890. — 1%, l. 1900. — 1%, l. 1910. — 5% in l. 1921. — 0% Hrvatov; Buje (v istem vrstnem redu): 2%, 2%, 8% in 0%; Grožnjan: 8%, 3%, 27% in 10%; Vižinada: 15%, 24%, 39% in 7%; Poreč: 40%, 27%, 31% in 24%; Kanfanar: 91%, 93%, 76% in 5%; Svet Vinčenat: 83%, 81%, 80% in 17%.

Sledi zlata sredina, ki pa se že leta 1921. ni obnesla. Buzet: 98%, 94%, 96% in 78%; Roč: 85%, 86%, 83% in 55%; Boljun: 99%, 98%, 99% in 86%; Sušnjevica: 75%, 52%, 63% in 21%; Pazin: 90%, 94%, 90% in 51%; Žminj: 95%, 95%, 97% in 82%; Vižnjan: 59%, 35%, 51% in 29%.

Tudi vzhod in njegovi otoki niso bele vrane. Labin: 54%, 70%, 84% in 35%; Mošćenice: 94%, 95%, 100% in 1%; Lovran: 95%, 70%, 67% in 53%; Cres: 72%, 73%, 70% in 42%; Osor: l. 1910. — 83% in l. 1921. — 63%; Nerezine: l. 1910. — 27% in l. 1921. — 12%; Mali Lošinj: 54%, 18%, 32% in 7%; Veliki Lošinj: 55%, 71%, 48% in 39%.

Iz teh števil ne odseva toliko vsebina, objektivno narodnostno stanje, kot oblika, metoda štetja. Ali naj se prepiramo za vsako občino posebej? Ne, preveč prostora bi požrlo, preveč dolgočasno bi bilo — in kar je glavno, preveč nepotrebnega dela bi si nakopali. Samo na Krebsa se spomnimo in na zgornje skoke, pa nas že mine volja, spuščati se v intimnejše razmerje z italijansko statistiko. Ker pa je že tako, nam preostane samo še eno, in sicer radikalna kura, prav ekstremne korekture ali — nemehanična aplikacija avstrijske statistike na leto 1921. S tem se bomo približali objektivnosti in Hrvatom. Več momentov govori tem popravkom v prid. Prvič je italijanski element, z izjemo zapadne obale, omejen le na urbana naselja (ali pa še na te ne), zaradi česar njegov prirodni prirastek ne dosega hrvatskega; drugič se je v Istri po l. 1910. narodni preporod razširil in poglobil; končno pa tudi obsežnejšega izseljevanja ni bilo, saj je ostalo število prebivalstva v Istri v glavnem na stari višini. Zakaj naj bi tudi prišlo v Istri do tolikšnega izseljevanja, ko pa se to niti na Goriškem, v vojni coni, ni pojavilo v večjem obsegu! Potemtakem gre za »popravljanje« avstrijskega štetja; s kako pravico, smo videli. Tako smo torej res upravičeni, opirati se na avstrijske statistike. Re-

zultate teh primerjav bomo objavili na koncu te razprave. Toda nekaj izjem si bomo že sedaj dovolili, zakaj za etnografsko sliko, za pravilno pojmovanje razlik v narodnostni strukturi nam je vseeno potrebnih nekaj manjših, pa karakterističnih pogledov v istrski narodnostni mozaik.

Že geografski in zgodovinski uvod nam je pokazal, da so bili pogoji za slovansko naselitev najugodnejši v notranji, južni in vzhodni Istri. Sem je hrvatski pastir najprej prodril in od tukaj se je romansko prebivalstvo najprej umaknilo v nižje predele. Hriboviti in sploh višji predeli so pomaknjeni na vzhod, in v skladu s tem je zavladal tukaj hrvaški element skoraj popolnoma; na zapadu so reke ustvarile nižinski pas, ki se vleče ob vsej zapadni istrski obali, in v skladu s tem se je tod romanski element najbolj ohranil.

Italijani na zapadu so skoncentrirani predvsem v mestih in njih okolici, zlasti ob obali, kjer močno prevladujejo. Le v srednji Istri segajo Hrvati bolj proti zapadu, prav do morske obale. Za ta hrvaški »rep« sta značilni občini Poreč in Vrsar; v zadnji živi po sami italijanski statistiki 2.878 ali 56% Hrvatov; od teh odpade po avstrijski statistiki iz l. 1910. na okolico 2.516 ali 77% Hrvatov.

V občinah severno in južno odtod italijanski element zopet močno prevladuje, in to ne samo v mestih, temveč večinoma tudi v njih bližnji in daljni okolici. Med Dragonjo in Mirno segajo Italijani tako globoko v Istro, da gledamo na ta predel kot na teritorialno središče in izhodišče italijanstva v Istri. Prvenstvo pripada občinam Črni vrh, Novigrad, Buje in Umag; v prvi Hrvatov sploh ni, v drugi le 2%, pa tudi zadnji dve loči od ostalih le nekaj odstotkov. Nižina ob teh rekah se zajeda globoko v osrčje Istre, z njo pa tudi romanska kultura in romanski jezik.

V južnoistrskih občinah Rovinj, Bale, Vodnjan in Pulj se gibljejo Hrvati med 5% (Rovinj) in 44% (Vodnjan). Prvi dve, Rovinj in Bale, se vlečeta ob zapadni obali v podolžni smeri in ne segata globoko v notranjost; odtod velika premoč Italijanov, 5% oziroma 17%. Drugi dve, Vodnjan in Pulj, ležita na južnem koncu polotoka, vežeta zapadno in vzhodno obalo, zato se moč Hrvatov v njih tudi kaže v mnogo večji meri. V občini Vodnjan je bivalo l. 1910. 10.735 prebivalcev, od teh 4604 Hrvatov (in tudi nekaj Slovencev), po italijanski statistiki iz l. 1921. pa 10.536 prebivalcev, od teh 4590 Hrvatov. Ogromna večina teh Hrvatov je kmetov iz okolice, predvsem iz njenega vzhodnega dela. Kakor bomo videli pozneje, je v puljski občini podobno stanje.

Hrvatska pa je notranja Istra. Za ta predel so značilne občine Tinjan, Žminj, Barban in Boljun z nad 90% Hrvatov; pa tudi ostale občine se ponašajo z veliko hrvaško večino.

Na slabšem so Hrvati v vzhodni Istri in na kvarnerskih otokih. Vendar ležijo na obali le štiri občine, kjer je romanstvo močneje zastopano oziroma kjer celo prevladuje: Lovran, Volosko-Opatija, Reka in Sušnjeveca. Najzanimivejša je Sušnjeveca, v kateri prebivajo ali naj bi še prebivali Rumuni, ki so tukaj kot pastirji prodrli na skrajni zapadni konec dinarskega sistema. Avstrija jih je našla l. 1900. 920, l. 1910. 788, italijanska statistika pa jih je odkrila l. 1921. kar 1644, pretirano število, četudi morda razumljivo. Kajti Rumuni so se že zelo pohrvatili

in mnogih med njimi ne moremo več šteti med Romane. Saj pravi tudi Krebs o njih: »Während aber diese Sprachinsel (Žejane, op. p.) in wenigen Jahren verschwunden sein dürfte, erhält sich besser die nationale Eigenart der Rumänen an der Arsa, wo man noch heute mitunter Gestalten findet, denen die romanische Abstammung unverkennbar aufgeprägt ist. Auch sie erliegen rasch der Kroatisierung.« Mnogo že pohrvatenih je štela torej italijanska statistika med Rumune; z isto pravico bi mogli tudi mi šteti vse poitalijančence med Hrvate in Slovence! Dovolj objektivni bomo torej, če se zedinimo, da more biti okoli 900 Rumunov, kolikor jih je našela najbolj optimistična avstrijska statistika.

V Lovranu in okolici je živel l. 1910. 4191 prebivalcev, od teh 2823 ali 67% Hrvatov in Slovencev, l. 1921. pa po italijanski statistiki 3648 prebivalcev, med temi 1926 ali 53% Hrvatov in Slovencev. Tako zelo v Lovranu nismo padli; v najslabšem primeru, tudi glede na Opatijo, je bilo l. 1921. v Lovranu okoli 2200 ali 60% Hrvatov in Slovencev.

Kot Lovran je tudi Volosko-Opatija letoviški kraj. Današnje občino sestavljajo bivše občine Volosko, Veprinac in Opatija ter del bivše občine Matulje. Veprinac in Matulje sta tudi po italijanski statistiki hrvatski občini. V bivši občini Opatiji je živel l. 1910. 6552 prebivalcev, od teh 2879 ali 44% Hrvatov in Slovencev, l. 1921. pa po italijanski statistiki 5062 prebivalcev, od teh 1959 ali 38% Hrvatov in Slovencev. Ali smemo verjeti italijanski statistiki? Res je absolutno število prebivalstva močno padlo, toda vprašati se moramo, ali in v kolikšni meri na račun Hrvatov; vsekakor moramo sprejeti italijansko statistiko s precejšnjo rezervo.

Več romanske krvi se pretaka po kvarnerskih otokih. L. 1921. sta imeli občini Nerezine in Mali Lošinj italijansko (74% oziroma 70%), občine Veliki Lošinj, Cres in Osor pa hrvatsko večino (50% oziroma 68% oziroma 71%). Lošinj, ki ima italijansko večino, je romanizirala novejša italijanska kolonizacija, Cres pa že Benetke. Da je italijansko prebivalstvo Lošinja iz novejšee dobe, brez krajevne preteklosti in italijanske tradicije, dokazuje tudi jezik Italijanov s Cresa, ki kaže v nasprotju z le-onim z Lošinja nekatere lokalne posebnosti iz beneške dobe.

V tretji in zadnji sektor spadajo večja mesta: Trst, Gorica, Pulj in Reka.

Trst se je razvijal v neprimerno hitrejšem tempu in večjem obsegu kot ostala primorska mesta; zato je tudi pritegnil nase ljudski dotok iz širšega področja. V to največjo avstrijsko luko so se naseljevali Avstrijci iz vseh dežel bivše »domovine«, pa tudi »regnicoli«, Italijani iz kraljevine Italije. Vendar je bil najmočnejši dotok iz slovenskih in hrvatskih občin. L. 1910. je bilo na ozemlju tržaškega mesta pristojnih v Trst sam 41.71%, v slovenske okraje 19.32%, v hrvatske in srbske 10.35%, v laške 7.47%, v druge avstroogrške dežele 5.7%, v inozemstvo (največ v Italijo) pa 15.45%. Toda dokler so se slovenski in hrvatski priseljenci poitalijančevali, je število Slovencev in Hrvatov v mestu nazadovalo absolutno in relativno. To potrjuje tudi Krebs, ko pravi: »Triests italienischer Volkstum wächst teils infolge rascher Assimilierung seitens slavischer Arbeiter...«. V zadnjem desetletju pred vojno pa je narodni preporod v silnem zamahu popolnoma prebudil Primorje, poitalijanče-

vanje se je ustavilo in število Slovencev in Hrvatov je naglo rastlo. In če vprašas danes starejšega tržaškega emigranta, kako si predstavlja razvoj Trsta pod starimi pogoji, ti bo gotovo zatrdil, da nas je vojna spravila ob »prvo slovensko velempeto«.

L. 1910. je štel Trst po avstrijski statistiki 229.547 prebivalcev, od teh 59.319 ali 26% Slovencev, Hrvatov in Srbov. Na mesto v ožjem pomenu besede je odpadlo 160.993 prebivalcev, od teh 20.358 Slovencev in 2.171 Srbov in Hrvatov, skupaj 22.529 ali 14% Slovencev, Hrvatov in Srbov; na tržaška predmestja je odpadlo 59.547 prebivalcev, od teh 28.579 ali 48% Slovencev, na tržaško okolico (v okviru današnje občine) pa 8.970 prebivalcev, od teh 8.211 ali 91% Slovencev.

L. 1921. so našli Italijani na istem teritoriju, torej na teritoriju današnje tržaške občine, 238.655 prebivalcev, od teh 26.451 ali 11% Slovencev (Hrvatov in Srbov pa tudi Nemcev italijanska statistika v Trstu ne pozna več). Na Trst in tržaška predmestja je odpadlo 228.583 prebivalcev, od teh 11.694 ali 5% Slovencev, na tržaško okolico pa 9.244 prebivalcev, od teh 5.659 ali 61% Slovencev. Po tej statistiki je prebivalo torej l. 1921. v Trstu in njegovih predmestjih 39.414, v tržaški okolici pa 2.552, skupaj 41.966 Slovencev manj kot l. 1910. Slovencev, Hrvatov in Srbov. Takega padca Slovencev v Trstu ni mogoče dokazati, čisto preprosto ni ne verjeten ne možen. Zoper govorijo prirodni prirastek našega življa v Trstu, nadalje močno priseljevanje iz slovenskih in hrvatskih krajev, predvsem pa dejstvo, da ves ta prirastek ni šel v izgubo, in to zaradi narodnega preporoda, njegove nadaljnje izgraditve in poglobitve. Še več, tudi avstrijske statistike ni vzeti dobesedno, kar smo sicer že v prejšnjih izvajanjih obširno utemeljili. Le en konkreten primer! L. 1910. so našli v Trstu pri prvem popisu 36.208 Slovencev, pri »revizijskem« ponovnem popisu v dveh mestnih okrajih pa se je to številce povzpelo kar na 56.916 Slovencev. Občevalni jezik kot kriterij za narodno pripadnost nam tako prav v tržaškem primeru odkrije svoje slabe strani. Koliko narodno mlačnih, indiferentnih se je štel med Italijane in koliko gospodarsko odvisnih se je priznalo k italijanstvu! Kar pa je najvažnejše, štetje so vršili organi mestne občine, ki je bila v rokah italijanskega meščanstva!

Glede na vsa ta dejstva se moramo vprašati, koliko Slovencev je živelo l. 1921. v Trstu. Koliko se jih je priselilo in koliko izselilo? Kateri sloji slovenskega prebivalstva so bili najbolj prizadeti pri izseljevanju? Nedvomno najbolj slovensko meščanstvo, slovenski uradniki, pa tudi slovenski trgovci, obrtniki in drugi urbanski poklici; ti zakoni splošno vedno veljajo in Trst v tem oziru ni bil izjema. Velik del tržaškega delavstva pa je bil slovenski, saj se je le-to rekrutiralo v glavnem iz priseljenih slovenskih in hrvatskih kmetov. Poleg tega pa so leta od 1918. do 1921. prekratka doba, da bi moglo priti do tolikšnih izprememb. Vendar pa je težko izreči končno sodbo o številu Slovencev v Trstu v l. 1921.; nekateri bodo cenili to število prenizko, drugi previsoko, kar je sicer razumljivo in opravičljivo, nikakor pa ne ustreza namenu te razprave. Mislim pa, da bomo vseeno dovolj objektivni, če števila Slovencev ne bomo potisnili preveč pod številko iz l. 1910.

Kaj pa Gorica?! Po italijanski statistiki iz l. 1910. je prebivalo na teritoriju današnje goriške občine 44.353 duš, od teh 21.706 Slovencev in Hrvatov (90) ali 49% vseh občanov; na mesto je odpadlo 30.955 prebivalcev, od teh 10.868 Slovencev in Hrvatov (12) ali 35% občanov, na okolico torej 13.398 prebivalcev, od teh 10.838 ali 81% Slovencev in Hrvatov. Italijani so l. 1921. našli v goriški občini 42.260 prebivalcev, od teh 17.388 ali 41% Slovencev; na mesto je odpadlo 28.154 prebivalcev, od teh 6.141 ali 22% Slovencev, na okolico torej 14.106 prebivalcev, od teh 11.247 ali 80% Slovencev. Torej se narodnostno stanje v podeželju ni izpremenilo, kot sicer tudi po drugih kmetijskih občinah ne. Pač pa smo v mestu nazadovali kar za 13%. Vendar je italijansko statistiko bolj težko omajati, saj je med vojno izgubila Gorica tudi svoje slovensko prebivalstvo in se po vojni in preobratu mnogo Slovencev ni več vrnilo v stari kraj.

Na skrajnem južnem koncu istrskega polotoka, ob zapadni istrski obali, leži Pulj, največje vojno пристanišče stare Avstrije. L. 1910. so našli v tej občini 70.941 prebivalcev, od teh 16.431 Hrvatov in 3510 Slovencev; na mesto je odpadlo 58.562 prebivalcev, od teh 12.804 ali 22% Hrvatov in Slovencev (3293), na okolico torej 12.386 prebivalcev, od teh 7137 ali 58% Hrvatov in Slovencev (217). Italijani so našli l. 1921. na istem teritoriju 49.323 prebivalcev, od teh 7188 ali 15% Hrvatov.* Podeželje je večinoma agrarno, le da s precejšnjim odstotkom ribičev. Število hrvatskih kmetov in ribičev se do l. 1921. v najslabšem primeru ni povečalo, zmanjšalo se pa gotovo ni; torej smemo vztrajati pri okoli 7000 Hrvatih, kolikor so jih našli Avstrijci l. 1910. Od 12.386 Hrvatov in Slovencev, kolikor jih je živel v mestu l. 1910., je služilo vojake 4491 duš. Če računamo, da v povojnem Pulju ni bilo slovenskih in hrvatskih vojakov, ostane še vedno okoli 8000 Hrvatov in Slovencev, večinoma delavcev v vojni luki, kot se spodobi za pripadnike nižje rase. »Višja civilna in vojaška gospodstva« je bila nekoč po večini seveda nemška, saj si drugače 9.500 Nemcev v Pulju ne moremo in niti ne smemo predstavljati. Po vsem tem je živel l. 1921. v Pulju najmanj 5000 Hrvatov in Slovencev, skupaj z okolico torej najmanj 13.000 ali 20% Hrvatov in Slovencev.

Središče italijanstva ob Kvarneru je Reka. Do »nagodbe« so bili Hrvati na Reki dominanten element. Z Madžari pa se je začelo veliko priseljevanje Italijanov oziroma poitalijančevanje Hrvatov. Tako ni čudno, da je število Italijanov na Reki skokoma rastlo, število Hrvatov pa skoraj stagniralo — seveda tudi s pomočjo madžarske statistike. Za režim na Reki je značilno, da 15.000 uradno priznanih Hrvatov in Slovencev ni imelo na občini niti enega predstavnika, 6000 Madžarov pa kar dvanajst. Rezultanta teh dejstev je spodnja statistika:

l. 1851. —	691	Italijanov,	11.581	Hrvatov in Slovencev
l. 1880. —	9.237	«	11.227	« « «
l. 1900. —	17.305	«	15.469	« « «
l. 1910. —	24.212	«	15.688	« « «

* Vse te številke skupaj z občino Brioni, ki je štela l. 1921. 360 prebivalcev.

Narodnostno stanje v Julijski Krajini in Beneški Sloveniji l. 1921.

Občina	1910			1921				
	Število občanov	Slovenci in Hrvati	%	Število občanov	Slovenci in Hrvati	%	Najverjetn. št. Slovinc. in Hrvatov	%
GORIŠKA POKRAJINA								
Ajdovščina	6.247	6.176	99	6.203	5.987	96	5.987	96
Anhovo	2.810	2.799	100	2.471	2.355	95	2.355	95
Bovec	3.912	3.828	98	4.111	3.871	94	3.871	94
Breginj	2.368	2.353	99	2.297	2.297	100	2.297	100
Cerkno	7.100	7.090	100	7.560	7.371	98	7.371	98
Col	1.942	1.937	100	1.987	1.968	99	1.968	99
Čepovan	3.372	3.368	100	3.097	3.091	100	3.091	100
Črniče	3.385	3.346	99	3.312	3.294	100	3.294	100
Črni vrh	2.032	2.031	100	3.241	3.143	98	3.143	98
Dobrovo	2.283	2.229	98	2.278	2.244	98	2.244	98
Dolenje	2.798	1.577	57	2.691	1.470	55	1.470	55
Dornberg	4.207	4.192	100	4.382	4.322	98	4.322	98
Fara	1.905	2	—	1.766	2	—	2	—
Gorica	44.353	21.796	49	42.260	17.388	41	17.388	41
Gradiška	4.420	259	6	4.717	40	1	40	1
Grahovo	4.149	4.117	99	4.097	3.950	96	3.950	96
Grgar	3.480	3.470	100	3.179	3.175	100	3.175	100
Idrija	10.220	10.109	99	10.440	10.114	98	10.114	98
Kal	2.707	2.707	100	2.387	2.385	100	2.385	100
Kanal	5.108	5.007	98	4.217	4.077	97	4.077	97
Kobarid	6.752	6.711	99	6.330	6.228	99	6.228	99
Kojsko	6.971	6.956	100	6.258	6.169	99	6.169	99
Komen	5.843	5.825	100	5.575	5.537	99	5.537	99
Kopriva	4.741	55	1	4.571	26	1	26	1
Kormin	8.952	494	6	8.583	137	2	137	2
Marijan	1.945	2	—	1.917	4	—	4	—
Miren	3.155	3.108	98	2.736	2.684	99	2.684	99
Opatjeselo	5.825	5.825	100	2.124	2.117	110	2.117	100
Renče	3.921	3.896	99	3.698	3.638	98	3.638	98
Rihemberk	3.950	3.937	100	3.752	3.740	100	3.740	100
Romans	4.051	—	—	4.145	1	—	1	—
Soča	1.029	1.029	100	1.076	1.061	99	1.061	99
Sv. Križ	3.201	3.197	100	3.121	3.116	100	3.116	100
Sv. Lucija	4.802	4.768	99	5.642	5.555	97	5.555	97
Šempas	3.187	3.165	99	3.054	3.033	99	3.033	99
Štanjel	2.121	2.106	99	2.136	2.125	100	2.125	100
Št. Vid	2.832	2.831	100	2.706	2.699	100	2.699	100
Temenica	1.911	1.911	100	1.603	1.524	95	1.524	95
Tolmin	6.406	6.281	98	6.584	5.956	91	5.956	91
Trnovo	1.503	1.490	100	1.446	1.441	100	1.441	100
Vipava	5.121	5.092	99	4.962	4.921	99	4.921	99
Zagraj	2.044	41	2	1.993	76	4	76	4
Vsa pokrajina	209.061	157.007	75	200.707	144.331	72	144.331	72

Občina	1910			1921				
	Število občanov	Slovenci in Hrvati	%	Število občanov	Slovenci in Hrvati	%	Najverjetn. št. Slovinc. in Hrvatov	%
PULJSKA POKRAJINA								
Bale	2.657	194	8	2.597	449	17	449	17
Barban	4.108	4.006	98	4.393	4.222	96	4.222	96
Boljun	3.758	5.713	99	3.825	3.296	86	3.750	98
Brioni*	—	—	—	—	—	—	—	—
Buje	7.181	5.798	8	7.375	24	—	450	6
Buzet	11.621	11.172	96	10.049	7.774	78	9.400	93
Cres	8.162	5.714	70	7.214	3.020	42	4.900	68
Črni vrh	2.651	3	—	2.825	60	2	60	2
Dekani	6.251	6.231	100	6.797	6.761	99	6.761	99
Grožnjan	4.021	1.096	27	3.992	406	10	1.000	25
Herpelje-Kozina	2.698	2.676	99	2.602	2.551	98	2.551	98
Izola	8.461	2.099	25	8.457	2.340	28	2.340	28
Kanfanar	4.795	2.884	76	3.911	173	5	3.000	79
Koper	12.310	2.432	20	12.654	1.651	13	2.000	15
Labin	12.028	10.049	84	14.197	6.441	45	11.100	81
Lanišče	2.261	2.260	100	3.841	3.826	100	3.826	100
Mali Lošinj	8.390	2.659	32	7.031	513	7	2.100	30
Marezige	3.128	3.123	100	3.170	3.123	99	3.123	99
Motovun	6.276	4.189	67	6.321	4.366	69	4.366	69
Nerezine	1.853	505	27	2.030	248	12	500	26
Novigrad	2.275	—	—	2.221	—	—	—	—
Opatalj	5.790	1.966	34	5.047	2.521	56	2.820	56
Osor	687	574	83	933	583	63	650	71
Pazin	19.986	17.924	90	19.110	9.888	51	16.700	86
Piran	15.210	2.327	15	14.158	779	6	779	6
Plomin	4.595	3.849	75	4.258	3.098	73	3.098	73
Poreč	12.532	3.951	31	12.252	2.936	24	3.700	31
Pulj	70.948	19.941	28	49.323	7.188	15	13.000	27
Roč	2.920	2.415	83	3.006	1.653	55	2.500	83
Rovinj	10.323	100	1	10.022	508	5	508	5
Sv. Vinčenat	3.189	2.557	80	3.105	539	17	2.500	79
Sušnjeвица	2.107	1.319	63	2.128	447	21	1.300	62
Šmarje	4.344	3.624	84	4.397	2.053	47	3.700	84
Tinjan	4.206	4.116	98	4.218	3.866	92	4.000	95
Umag	6.092	329	5	6.342	1	—	317	5
Vel. Lošinj	2.463	1.170	48	2.064	795	39	1.032	50
Višnjan	5.089	2.571	51	5.009	1.429	29	2.550	51
Vižinada	4.453	1.716	39	4.409	288	7	1.700	38
Vodnjan	10.735	4.604	43	10.536	4.590	44	4.590	44
Vrsar	4.991	2.596	52	5.171	2.878	56	2.878	56
Žminj	5.713	5.532	97	5.680	4.655	82	5.400	95
Vsa pokrajina	310.265	155.987	50	287.470	102.241	36	140.520	49

* Prebivalci so všteti med prebivalce Pulja

Občina	1910			1921				
	Število občanov	Slovenci in Hrvati	‰	Število občanov	Slovenci in Hrvati	‰	Najverjetn. št. Slo.en. in Hrvatov	‰
REŠKA POKRAJINA								
Ilirska Bistrica	4.457	4.329	97	4.548	4.518	99	3.518	99
Jablanica	2.185	2.180	100	3.054	3.054	100	3.054	100
Jelšane	3.581	3.473	98	3.379	3.345	99	3.345	99
Klana	1.551	1.519	98	1.751	1.641	94	1.641	94
Knežak	3.740	3.726	100	3.719	3.713	100	3.713	100
Lovran	4.191	2.823	67	3.648	1.926	53	2.200	60
Materija	4.788	4.778	100	4.566	4.549	100	4.549	100
Matulje	6.001	5.920	99	6.026	5.885	98	5.885	98
Moščenice	3.164	3.150	100	3.030	42	1	3.000	98
Podgrad	7.294	7.280	100	7.259	7.079	98	7.079	98
Prem	1.655	1.650	100	1.547	1.540	100	1.540	100
Reka	49.746	15.688	32	45.000	10.125	23	16.000	30
Volosko-Opatija	11.003	6.384	58	8.954	5.226	59	5.226	59
Vsa pokrajina	103.356	62.900	61	96.511	52.646	55	61.452	64
TRŽAŠKA POKRAJINA								
Britof	1.037	1.034	100	990	981	99	981	99
Bukovje	604	596	99	598	591	99	591	99
Devin-Nabrežina	5.094	4.259	83	4.085	3.379	82	3.379	82
Divača-Škocjan	2.694	2.651	98	2.865	2.732	95	2.732	95
Doberdob	673	671	100	516	410	79	500	97
Dolina	5.261	5.199	99	5.118	5.021	98	5.021	98
Dutovlje	1.947	1.944	100	1.834	1.805	98	1.805	98
Fojan	2.108	—	—	2.157	4	—	4	—
Gradež	4.721	1	—	5.219	9	—	9	—
Hrenovice	2.620	2.619	100	2.463	2.452	100	2.452	100
Košana	1.778	1.778	100	1.769	1.765	100	1.765	100
Lokev	1.178	1.174	100	1.230	1.230	100	1.230	100
Milje	11.578	2.299	20	11.434	3.331	29	3.331	29
Postojna	4.971	4.911	99	4.936	4.121	83	4.121	83
Repentabor	968	956	99	937	927	99	927	99
Ronke	4.269	42	1	4.876	358	7	358	7
Senožeče	1.208	1.189	98	1.634	1.593	98	1.593	98
Sežana	4.223	4.070	96	3.605	3.554	99	3.554	99
Slavina	1.931	1.908	99	1.906	1.737	92	1.737	92
Starancan	1.106	—	—	1.389	47	3	47	3
Sv. Peter ob Soči	1.288	—	—	1.516	—	—	—	—
Škocjan	3.607	5	—	3.386	2	—	2	—
Šmihel	2.112	2.109	100	2.131	2.131	100	2.131	100
Štjak	849	849	100	797	797	100	797	100
Št. Peter na Krasu	3.191	3.130	98	3.105	3.048	98	3.048	98
Tomaj	1.951	1.951	100	1.853	1.852	100	1.852	100

Občina	1910			1921				
	Število občanov	Slovenci in Hrvati	%	Število občanov	Slovenci in Hrvati	%	Najverjetn. št. Sloven. in Hrvatov	%
Trst	229.910	59.319	26	238.655	26.457	11	59.300	25
Tržič	8.133	88	1	11.838	268	2	268	2
Turjak	1.491	—	—	1.620	—	—	—	—
Zgonik	1.474	1.460	99	1.458	1.443	99	1.443	99
Vsa pokrajina	313.375	106.218	34	325.940	72.104	22	105.299	32
VIDEMSKA POKRAJINA								
Ahten				4.071	4.058	100	4.058	100
Brdo				2.672	2.672	100	2.672	100
Dreka				1.349	1.343	100	1.343	100
Fojda				5.075	1.413	28	1.413	28
Gorjani				2.012	320	16	320	16
Grmek				1.617	1.617	100	1.617	100
Neme				5.505	1.885	34	1.885	34
Podbenesec				3.748	3.745	100	3.745	100
Prapotno				2.222	950	43	950	43
Ravenca				2.796	2.796	100	2.796	100
Sovodnje				1.905	1.905	100	1.905	100
Srednje				1.794	1.784	99	1.784	99
Sv. Peter ob Nad.				3.362	2.977	89	2.977	89
Št. Lenart				2.467	2.465	100	2.465	100
Tepana				3.376	3.228	96	3.228	96
Torjan				3.470	774	22	774	22
Skupno				47.441	33.932	72	33.932	72
Ajel	1.797	8	—	1.595	—	—	—	—
Campolongo al T.	1.808	—	—	1.832	—	—	—	—
Chiopris-Viscone	1.016	—	—	1.022	—	—	—	—
Červinjan	5.740	19	—	6.186	10	—	10	—
Joannis	756	1	—	696	—	—	—	—
Naborjet	1.625	631	40	1.407	536	38	536	38
Oglej	7.678	16	—	8.687	8	—	8	—
Pontabelj	1.284	325	25	1.045	73	7	260	25
Ruda	4.539	2	—	4.713	—	—	—	—
San Vito al Torre	1.767	6	—	1.848	—	—	—	—
Trbiž	5.705	726	13	5.772	772	13	772	13
Visco	834	3	—	933	—	—	—	—
Skupno	34.549	1.737	5	35.726	1.399	4	1.586	4
Vsa pokrajina				83.167	35.331	43	35.518	43

Torej Hrvati in Slovenci zadnjih trideset let pred vojno skorajda niso napredovali! Spričo velikega razvoja Reke prav v teh letih je taka stagnacija nemogoča, zlasti če pomislimo, da leži Reka sredi sklenjenega hrvatskega ozemlja s hrvatskim in slovenskim ozadjem. Poleg tega tudi gospodarski moment ni šel nam v škodo! L. 1918. je bilo na Reki od 102 veletrgovin 62 v hrvatskih oziroma slovenskih rokah, 15 v nemških, 19 v madžarskih in le 16 v italijanskih. Tudi v reških bankah je prevladoval l. 1918. hrvatski kapital, kajti na italijanske banke je odpadlo okoli 3.5 milijona kron, na madžarske okoli 47.5 milijona kron, na hrvatske pa kar okoli 96 milijonov kron kapitala. Na morju so prevladovali Madžari, toda Hrvati so bili daleč pred Italijani, saj je od 227.674 ton bruto tonaže reških paroplovnih družb odpadlo na madžarske družbe 150.193 ton ali 66%, na hrvatske 62.825 ton ali 27.6%, na italijanske pa samo 14.656 ton ali 6.4%. Ekonomskega pritiska torej v glavnem ni bilo, tem večji pa je bil politični. Saj si to ekonomsko premoč razlagamo prav iz dejstva, da Hrvati in Slovenci na Reki niso mogli do državnih služb. Uradnikov Hrvatov in Slovencev potemtakem na Reki ni bilo, moment, ki govori pri določevanju poveljnega narodnostnega stanja nam v prid, kajti ostali poklici izseljevanju niso tako podvrženi.

Torej je moralo biti l. 1910. število Hrvatov in Slovencev na Reki mnogo večje kot ga priznava madžarska statistika. Sicer pa jo živo obsoja primer Sušaka, reškega predmestja, kjer pa Madžari niso vladali; l. 1910. je imel Sušak 13.214 prebivalcev, od teh 12.524 Hrvatov in samo 690 Italijanov!

Italijani so našli l. januarja 1925. na Reki po državni pripadnosti:

Italijanov	32.415
Jugoslovanov	10.353 (ali 23%)
Madžarov	1.397
Nemcev*	655
Čehoslovakov	591
Rumunov	148
Poljakov	104
drugih	194
Skupaj	45.857

Italijanski »Consiglio nazionale« je izvedel l. 1918. svoje štetje, ki je našlo:

Italijanov	28.911	(62,5%)
Hrvatov	9.092	} (23,6%)
Slovencev	1.674	
Srbov	161	
Madžarov	4.431	(9,6%)
Nemcev	1.616	(3,5%)
drugih	379	(0,8%)
Skupaj	46.264	(100.0%)

* Kot nemški državljani so označeni Avstrijci in Nemci.

V obeh primerih bi se gibalo število Slovencev in Hrvatov na Reki okoli 23%. Toda iz prejšnjih izvajanj smo spoznali, da niti madžarske predvojne statistike niso objektivne, kaj šele povojne italijanske. Potemtakem smo upravičeni vztrajati vsaj pri madžarski statistiki iz l. 1910.

Koliko Slovencev in Hrvatov je živelo torej l. 1921. v Julijski krajini in Beneški Sloveniji? Odgovor nam morejo dati le avstrijske in italijanske statistike, na Reki tudi madžarske; le-teh pa ne smemo uporabljati mehanično, kajti le ob upoštevanju vseh številnih in tako različnih momentov, ki smo jih v tej razpravi srečavali, bomo dobili sintezo, ki nam jo predstavlja spodnja statistika (gl. tudi priloženo tabelo).

Pokrajina	1910			1921				
	Skupaj	Slovenci in Hrvati	%	Skupaj	Slovenci in Hrvati	%	Rektificirano po podatkih avstrijskih štetij	%
Videmska	86.000*	39.000	45	83.167	35.331	43	35.518	43
Goriška	209.061	157.007	75	200.707	144.331	72	144.331	72
Tržaška	313.375	106.218	34	325.940	72.104	22	105.299	32
Puljska	310.265	155.987	50	287.470	102.241	36	140.520	49
Reška	103.356	62.900	61	96.511	52.646	55	61.452	64
Skupaj	1.022.057	521.112	51	993.795	406.653	41	487.120	49

* Najverjetnejše število (šteli so večinoma družine).

Literatura: 1. Dr. Norbert Krebs: »Die Halbinsel Istrien«. Leipzig 1907. — 2. Dr. Milko Kos: »Historični razvoj slovenskih narodnostnih meja«. Naši obmejni problemi. Ljubljana 1936. — 3. M. Kos: »Zgodovina Slovencev«. Ljubljana 1933. — 4. Anton Melik: »Slovenija«, I., 2. zv. Ljubljana 1936. — 5. Anton Melik: »Meja med Balkanskim Polotokom in evropskim trupom«. Glasnik geografskog društva XIV. Beograd 1928. — 6. Chronista Sontiacus: »Slovenci v Italiji«. Ljubljana 1928. — 7. Luč, poljudnoznanstveni zbornik I. do IX. Trst 1927—1933. — 8. J. Mačkovšek: »Statistika Slovencev«. Slovenski svet. Ljubljana 1911. — 9. Jadranski koledar. Zagreb 1936—1937. — 10. Ing. Ršk: »Narodnost na Rijeci i njihovo ekonomsko stanje«. Jugoslovenska njiva I. Zagreb 1919. — 11. Ing. Ršk: »Pomorstvo i bankarstvo na Rijeci prema narodnostima«. Jugoslovenska njiva VI. Zagreb 1919. — 12. Dr. Dgč: »Čija je Istra«. Jugoslovenska njiva. Zagreb 1919. — 13. Dr. Ivo Rubić: »Naša meda prema Italiji«. Split 1926. — 14. Dr. Lavo Čermelj: »Life-and-death struggle of a national minority«. Ljubljana 1936. — 15. Spezial-Ortsrepertorien der im österreichischen Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder (V.—VII.: Kärnten, Krain, Österreichisch-Illyrisches Küstenland): a) Auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dez. 1880 (Wien 1882). b) Auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dez. 1890 (Wien 1893). c) Gemeindelexikon der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder (V.—VII.: Kärnten, Krain, Österreichisch-Illyrisches Küstenland), auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dez. 1900. Wien 1905. d) Spezial-Ortsrepertorium der österreichischen Länder (V.—VII.: Kärnten, Krain, Österreichisch-Illyrisches Küstenland), auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dez. 1910. Wien 1917—1919. — 16. A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása I. Magyar Statisztikai Közlemények, új sorozat, 42 kötet. Budapest 1912. — 17. S. Rutar: »Beneška Slovenija«.

Ljubljana 1899. — 18. R. Michels: »Italien von heute«. Leipzig-Zürich 1930. — 19. R. Orel: »Narodnostno stanje beneških Slovencev sedaj in nekdaj«. Kolarar Družbe sv. Cirila in Metoda. Ljubljana 1914. — 20. Dr. L. Hauptmann: »Italijska i Srednja Evropa«. Split 1928. — 21. Otto Lehmann: »Zur historisch-politischen Geografie von Österreich und Ungarn«. Mitteilungen Geogr. Ges. 4. Wien 1919. — 22. H. Hochholzer: »Kulturgeografische Grundzüge des Julischen Kulturbereichs«. Zeitschr. Ges. Erd. zu Berlin 9/10. Berlin 1931. — 23. Nikola Zic: »Istra«. II. Zagreb 1937. — 24. Josef März: »Die Adriafrage«. Berlin-Grünwald 1933. — 25. Dr. Lavo Čermelj: »Slovenci in Hrvatje pod Italijo«. Ljubljana 1938.

SLOVENSKA UMETNOSTNA AKADEMIJA

K. DOBIDA

Misli ob ustanavljanju.

Zastopniki umetniških organizacij iz vseh treh umetniških središč, iz Ljubljane, Zagreba in Beograda, ki so konec marca zborovali v Ljubljani, so sprejeli vrsto sklepov in zahtev. Med njimi je bila doslej prvič javno v določni obliki izrečena zahteva, ki je že dolgo časa bila predmet skritih želja in nejasnih upov, namreč zahteva po ustanovitvi umetnostne akademije v Ljubljani, ki naj bi bila popolnoma enakopravna akademijama v Zagrebu in Beogradu. Na zborovanju smo izvedeli, da se je že ustanovil poseben kuratorij za izvedbo prvih priprav, ki naj omogočijo ustanovitev ljubljanske akademije.

O potrebnosti umetnostne visoke šole v Ljubljani je poročal na zborovanju akad. slikar Fran Tratnik. Naglašal je, da je ljubljansko Društvo slovenskih likovnih umetnikov že izdelalo načrt za organizacijo akademije in ga predložilo vladi. Na povabilo prosvetnega ministrstva, naj se zbere potrebna sredstva in podatki, ki bodo omogočili konkretne priprave za ustanovitev te visoke šole, je bil ustanovljen kuratorij za pripravljalna dela. Ta samostojni odbor je sklenil zaenkrat ustanoviti začasno umetniško šolo, ki naj bo uvod bodoči akademiji. Banovina in mestna občina sta že obljubili tvorno podporo.

Poročevalec je nato naglašal, da je že v zgodovini dokazana tradicija slovenskega umetnostnega šolstva. Skušal je utemeljiti te navedbe z delovanjem Accademie operosorum in z delavniškimi šolami Herrleina, Metzingerja, družine Layerjev, potem z Langusovo in Wolfovo delavnico ter končno z Ažbetovo zasebno akademijo v Monakovem. Posamezni Slovenci so bili v prejšnjih stoletjih umetniški vzgojitelji na visokih šolah v tujini, tako Janša in Kavčič na Dunaju, deloma tudi brata Šubica. V Sloveniji so po poročevalčevem mnenju izpolnjeni vsi pogoji za uspešno delovanje take akademije: imamo Narodno galerijo, kateri se pridruži menda že prav kmalu Moderna galerija, umetnostno zgodovinski institut na univerzi in Umetnostno zgodovinsko društvo. Zato je jasno, da ni mogoče prepustiti nadaljnje vzgoje umetniškega naraščaja slučaju. »Zgodovina vseh dob izpričuje, da nosi pravo podobo narodove kulture le ona umetnost, ki je nastala samoraslo, v narodu svojstvenem izrazu, ne pa pod vplivom tujih šol. — Čim manjši je narod, tem večja

je nevarnost, da podležejo umetniki tujim vplivom in posnemanju, njihovo delo ostane prazno in v družbi umetnosti drugih narodov brez svojega značaja. — Zato moramo začeti vzgajati našo mladino v umetnosti doma, pri korenini, da se naužije soka domače zemlje. Tako pravi poročevalec in sklene z zahtevo, naj se ustanove v državi tri umetnostne visoke šole, četudi v minimalnem obsegu. —

Mislim, da bodo vsi dobri Slovenci, ki jim je zares za rast in razvitek slovenske kulture, načelno pritrdili ti zahtevi. Zakaj naj slovenski narod ne bi imel ravno na umetnostnem polju tudi najvišjega šolskega zavoda? Toda trda stvarnost stavlja nekatera težka vprašanja, na katera je treba najti odgovor, preden začnemo z delom, če naj napor rodi zaželene sadove.

Ali je zamisel ustanovitve umetnostne akademije v Ljubljani danes sploh izvedljiva in kako? Drugo še važnejše vprašanje pa je, ali bi bila ta visoka šola zmožna koristnega delovanja?

Preden odgovorimo na prvo vprašanje, preglejmo naše potrebe. Zdaj imamo v vsi Sloveniji, kar je je v Jugoslaviji in onstran državnih meja, kakih sto upodablajočih umetnikov, slikarjev, kiparjev in grafikov. Arhitektov tu ne upoštevam, ker se mnogi izmed njih sami ne smatrajo za upodablajoče umetnike, sicer pa zaenkrat skrbi za njihovo izobrazbo naša univerza. V navedenem številu so pa seveda všteti vsi absolventi umetnostnih akademij, pa naj je njihovo praktično udejstvovanje kakršno koli. Seveda, če bi to število kritično pregledali, bi ostala kvečemu dobra polovica takih, ki bi jim naslov »umetnik« po pravici šel.

Vsako leto se pri nas posveti umetnostnemu študiju kvečemu deset mladih ljudi, od teh jih pa komaj polovica šolo res tudi dovrši. Za naš narod, ki ga je komaj poldrugi milijon, je to mnogo, skoro preveč. Če ne pričakujemo, da se bo število umetniškega naraščaja nepričakovano zvišalo, moremo računati, da bo ljubljanska akademija štela kakih 30 do 40 učencev. Pri tem upoštevam tudi vse tiste mlade ljudi, ki prihajajo na akademijo z edinim namenom doseči diplomu za profesorja risanja na srednji šoli. Samo v ta namen ustanavljati akademijo v Ljubljani bi bilo odveč. Mislim, da so prednje številke kvečemu preveč optimistične, nikakor pa ne prenizke. Sicer bi pa ne imelo nobenega smisla, privabljati večje število učencev in zavestno ustvarjati umetniški proletariat, ko vemo, da že dandanes za vse naše upodablajoče ni dovolj niti skromnega zaslužka. Vprašanje je torej, ali ne bodo za to peščico učencev žrtve prevelike. Temu bi se moglo odpomoči edinole tako, da bi se z akademijo kot visoko šolo združila tudi nižja oz. srednja umetnostna šola, namenjena v prvi vrsti umetnostni obrti. O tem pozneje. Tudi potreba po učiteljih risanja ni tako velika, da bi mogla opravičiti povečanje števila učencev na akademiji. Tisti, ki jih na akademijo žene resnični notranji poklic in ki jim je sleherna taka šola v prvi vrsti tudi namenjena, bi bili gotovo v veliki manjšini, saj domačega dotoka ne bi bilo dovolj. Malo verjetno pa je, da bi mogli na ljubljansko akademijo privabiti učence od drugod.

Oglejmo si še pogoje za uspešno udejstvovanje akademije. Za to je treba predvsem velikega mesta z obsežnim in duhovno razvitim zaledjem,

potrebno je staro kulturno ozračje in dozorelo umetnostno izročilo, bogati muzeji, umetnostne zbirke in knjižnice, česar pri nas še ni. V Ljubljani je vsako svobodno duhovno delo tako otežkočeno in zagrajeno z malenkostnimi ovirami, da si le težko predstavljam res neodvisno umetnostno akademijo, ki mora biti najsvobodnejša in najbolj neodvisna visoka šola, če naj opraviči svojo ustanovitvev. Upodablajoči umetniki to naše abderitstvo, ozkosrčnost in zlagano moralnost le predobro poznajo. Bo zaradi akademije postala Ljubljana drugačna, svobodoumnejša? Dvomim. Že samo vprašanje nagote bo velik kamen spotike marsikomu, ki bo presojal umetnost z malomestnih neumetniških vidikov. Spomnimo se le nekaterih polpreteklih dogodkov, da nam bo jasen današnji naš duhovni položaj.

Akademija pa tudi sama brez odziva in sodelovanja širokega kroga umetnostno zainteresiranih razumnikov ne bo mogla v polni meri izpolnjevati svoje vzvišene naloge. Krog ljudi, ki jim je upodablajoča umetnost res življenjska nujnost in ki tvorijo stožer umetnostnih konzumentov, je zelo ozek. Sorazmerno ne — toda obisk ljubljanskih razstav potrjuje, da se resnično zanima za umetniška vprašanja v Ljubljani kvečemu pet sto ljubiteljev in da le izredne prireditve z veliko reklamo privabijo več obiskovalcev. To pa nikakor noče biti graja, temveč le ugotovitev brez slehernega žela — saj drugače biti ne more. Mecen, ki so odločilno pomagali in še pomagajo drugod ustanavljati in izpopolnjevati akademije, so pri nas silno na redko sejani.

Umetnostna akademija se prav bistveno razlikuje recimo od glasbene ravno v tem, da se na slednji izobrazujejo tudi mnogoštevilni amaterji, ki se hočejo izpopolniti v glasbeni reprodukciji, na umetnostnih akademijah je pa — ali bi vsaj moral biti — pglaviti namen tehnično izobraževanje ustvarjajočih umetnikov, ki se bodo popolnoma posvetili umetnosti kot izključnemu življenjskemu poklicu.

Tudi vprašanje, kdo naj poučuje na akademiji, je izredno važno. Imamo res zmožne moči? Ni še vsak upodablajoči umetnik, pa če morda tudi ustvarja odlična dela, dober učitelj. Veliki mojstri so le zelo poredkoma bili profesorji na akademijah, ker jih učiteljske dolžnosti omejujejo v njihovem pravem udejstvovanju, ki je in ostane ustvarjanje. Če so močne, vse prevladujoče osebnosti, odbijajo samostojnejše učence, podjarmljajo slabotnejše in prilagodljive značaje. Ustvarja se akademska manira, ki je zdravi rasti umetnosti le v škodo in ki je akademijam dala upravičeno slab sloves. Res koristno umetnostno šolo bi utegnili dobiti laže z delavniškimi šolami, kakor so jih poznali v srednjem veku, v renesansi in kasneje, kjer je svobodna izbira učencev in učiteljev in tesnejši stik skladnih značajev ustvaril plodovito izročilo. Umetnostne akademije se le premnogokrat ovira umetnosti in posameznikov, kar so drugod že davno spoznali in skušajo predrugačiti njihov zastareli stroj. Da bi se preprečile posledice njih birokratske ureditve, so po vojni ponekod zastopali stališče, naj si učenci na akademijah sami volijo profesorje, ker sicer le prerad nastane med učitelji in učenci, zlasti v naglo živečih dobah, kot je naša, globok prepad, ki ga skoro ni mogoče premostiti.

Težko rešljivo je tudi vprašanje tvarnih izdatkov za učila, pripomočke,

gradivo, modele itd. Brez vsega tega, zlasti tudi brez primernih prostorov bi bil pa pouk brez prave koristi. Na zasebno pomoč skoro ni mogoče računati, državne dotacije so pa vselej tako skopo odmerjene, da niti za največjo silo ne zadoščajo. Teh gmotnih zahtev ne bo mogel zadovoljiti tudi najčistejši idealizem. Zato je pa že v načrtu mišljeno, da naj naša akademija dá gojencem le pogloblitve temelje, nato naj bi pa absolventi odšli — seveda z javnimi podporami — v tujino, da se do kraja izpopolnijo. Brez tega dodatnega studija bi bilo vsaj spočetka vse prizadevanje akademije brezplodno.

Ni dvoma, da je treba tudi umetniški naraščaj poučevati doma, toda treba je izvesti to nalogo tako, da bo obstanek akademiji zavarovan, da bo pa tudi mogla koristiti umetnosti. Mislim, da bi bilo treba pričeti z gradnjo akademije od spodaj. Najprej nam je potrebna vzorna umetnostno obrtna šola, za katero so že izpolnjeni nekateri pogoji. Tudi z narodno gospodarskega stališča bi mogla mnogo koristiti in uveljaviti domačo umetniško sposobnost in kakovostno delo v donosnejših obrtnih panogah. Šele na taki podlagi bi se mogla ustanoviti višja šola za uporabne umetnosti, ki bi mogla postati važen zavod, podoben recimo nekdanjemu umetnostno-obrtnemu muzeju na Dunaju, ki je odločilno vplival na prerod dunajske umetnostne obrti Fin de siècle (Wiener Werkstätte) in celo umetnosti same (Secesija). Odtod bi pa nadaljnji naravni razvoj vodil k akademiji. Seveda bi bilo treba za bodoče profesorje izbrati najboljše umetnike — in to predvsem mlajše —, ki imajo poleg vse potrebne tehnične izobrazbe tudi pedagoško kvalifikacijo. S potovalnimi stipendijami naj bi se izbrani kandidati izpopolnili in izobrazili na tujih umetnostnih zavodih, kjer naj bi zbrali vse najboljše in skušali to prilagojeno našim razmeram presaditi k nam.

Ko se ustanavljata umetnostni akademiji v Zagrebu in Beogradu, je morda tudi za nas Slovence poslednja priložnost, da dobimo to visoko šolo tudi mi. Te edinstvene prilike ne smemo zamuditi, toda prav tako ne smemo dovoliti, da bi postala zavod za načrtno gojitev sami sebi dopadljive duševne osamelosti in nestrpnosti, v kateri bi se že nastajajoči umetniki zakrknili vase brez stikov s svobodnim svetom in z oplajajočimi sodobnimi tokovi. Naša akademija bodi ne le dokaz narodove volje do najvišjega duhovnega izživljanja in uresničitev neutešljivega hrepenja po lepoti, temveč tudi čisto ogledalo, v katerem naj se zrcalijo vsa umetniška prizadevanja sveta. Ni ga naroda, ki bi se nekaznovan mogel izločiti iz človeške skupnosti, ki bi se brez škode mogel obdati s kitajskim zidom zadovoljnosti s samim seboj in za njim črpati zgolj iz svojega. Preveč je svet povezan, premočno so narodi vzlic vsem oviram zadnjih let prisiljeni na sožitje, da bi se kateri koli mogel popolnoma izolirati in tako osamljen ustvarjati trajne vrednote in korakati z duhom časa.

Te usodne nevarnosti se bojim ob ustanovitvi akademije: da bi ostalo samo pri vnanjosti, pri jalovem videzu brez živega jedra. Taka senca akademije nam ne bi nič koristila, bilo bi celo bolje, da je nimamo. Ne sme biti samo pusta šola, temveč dejaven člen našega duhovnega življenja. Slovenska umetnostna akademija bo morala biti posredovalka med

umetniškimi stremljenji našega naroda, bratskih in tujih narodov. Njena prva naloga bo dvigniti ozkosrčno in utesnjeno življenjsko raven našega umetništva na svetsko višino, v ta namen pa zbirati, gojiti in izpopolnjevati domače prvine in jih posredovati svetu. Če bo to nalogo pravilno izpolnjevala, bo res v korist umetnosti in ne bo zaman ustanovljena.

POSMRTNO NAROČILO

JANKO SAMEC

Miletu Klopčiču.

I Prijatelji predragi! Ko za mano
umrlim že opravite sedmino,
naj z miz veselo steče zlato vino,
ki nam za lek srca je bilo dano!

Pozdravite prelepo mi Ljubljano
in vso slovensko, drago Domovino ...
Bog naj ohrani čvrsto jo, edino!
Vi ljubite naprej jo srčno vdano! —

Pa Klopčič Mile naj dobi besedo
in name naj se spomni kot človeka,
ki videl je življenja lesk in bedo ...

V imenu mojem naj po tistih vseka,
ki vodijo Človeštva brumno čredo
v tir ritenski življenja koloseka!

II Potem naj spomni svojih se rudarjev,
ki v pesmih jih tako lepo opeva,
da nam globoko v srcih zvok odmeva
njih težkih borb z nasiljem gospodarjev.

In naj želi jim, da iz vseh viharjev
prišli bi kmalu do Svobode dneva,
da v njih očeh ne bo več muk odseva
trdo v življenju skušanih mornarjev!

Pa dvigne čašo naj do usten vročih
ter reče, kakor da pred njim so zbrani:
»Na srečo vašo in rodov bodočih!«

Za njim še vi od vina nasmejani
napijte z Marseljezo ust pojočih
njim vsem, ki so do danes še teptani!

III *Nato svoj govor naj tako zaključi,
kot se spodobi zmeraj na sedmini:
»On zdaj počiva v zemlje globočini,
oči so umrle mu, ko v mestu luči...*

*Zdaj s svojim se življenjem več ne muči,
ne poje več o srca bolečini —
In morda nanj že pri nebeški lini
sam sveti Peter-starec čaka s ključi!*

*Če pa odšel v kraljestvo je hudiča,
sam Bog pomagaj mu, ker mi ne smemo,
ko smo za večno sodbo slaba pričala! —*

*Potem stopite vsi na cesto nemo
in razkropite se od Most do Viča
v iskanju lepih pesmi z novo temo!*

VSEVOLOD MAJERHOLD

BRATKO KREFT

V drami Čehova »Utva«, s katero je začelo Umetniško gledališče 1893. l. svojo zmagoslavno pot, nastopa mladi pisatelj Trepljev, ki išče novih izraznih možnosti za dramatiko. Njegova mati je igralka. Zaradi pojmovanja vloge gledališke umetnosti je v trajnem sporu z njo. Svoje sovraštvo do takratnega gledališča izpoveduje takole:

»... po mojem je sedanje gledališče rutina, predsodek. Kadar se dvigne zavesa in pri večernem svitu, v sobi s tremi stenami, ti veliki talenti, svečeniški svete umetnosti, predstavljajo, kako ljudje jedo, pijo, ljubijo, hodijo, kadar se trudijo iz neslanih prizorov in fraz izžeti moralo, malenkostno moralo, lahko umljivo, koristno za domače gospodarstvo, kadar mi v tisočeri variacijah ponujajo eno in isto, eno in isto, eno in isto, takrat bežim in bežim, kakor je bežal Maupassant pred Eiflovim stolpom, ki mu je sušil mozeg s svojo neumnostjo... Treba nam je novih oblik. Novih oblik nam je treba, a če jih ni, potem je bolje, da nam ni treba ničesar...«

Isti Trepljev je napisal kratek prizor, ki ga nato uprizori v domači družbi. V prologu pravi: »O, ve častitljive, starodavne sence, ki plovete v ponočnem času nad tem jezerom, prosim vas, uspravajte nas, in naj se nam sanja, kar se bo vršilo čez dva tisoč let!« Ko eden izmed gledalcev vzklikne, da čez dva tisoč let ne bo nič, odgovori Trepljev: »Torej dovolite nam predstavljati ta nič.« (Citirano po Prijateljevem prevodu »Utve« v knjigi Momenti iz spisov A. P. Čehova, Ljubljana 1901.)

S temi besedami Trepljeva je dobila uprizoritev »Utve« docela programatičen značaj, dasi se njegova izvajanja nikakor ne krijejo s programatičnimi tezami, ki so jih takrat zagovarjali teoretični realističnega gledališča. Misli Trepljeva so bliže romantični findesiècleski dramatiki, ki je ravno takrat začela pri Francozih vzbujati pozornost, saj je stre-

mela iz realizma v neke višje sfere, kakor se to pravi, magari v tisti nič, ki ga tudi ni, kakor vidimo iz zgoraj navedenega citata. Trepljev poziva v svet sanj in vseeno mu je, ali se bodo sanje kdaj uresničile ali ne. Nekaj podobnega bi lahko našli v člankih povojnih francoskih in čeških surrealistov, ki imajo svet sanj in domišljije za edini pravi svet umetniškega ustvarjanja.

Omenjeni stavki torej nikakor niso bili v skladu z realističnim gledališčem, ki je prav s to predstavo začelo svojo pot, toda pri vseh začetkih kakšne nove struje se godijo in trdijo stvari, ki se ne skladajo vedno med seboj, kajti pravo lice dobi struja šele v literarnih delih in ne v programatičnih teorijah. Bržkone so takrat te stavke sploh prešli, ker so videli v Trepljevu zastopnika nadobudne literature in novega gledališča, ki je zaradi nekaterih novih oblik vplivalo tako revolucionarno. Prav gotovo so bolj sprejemali njegovo kritiko starega gledališča, kakor pa njegova izvajanja o novem.

Naj bo že kakorkoli, značilno je vsekakor dejstvo, da je prav tega Trepljeva, ki se ponaša kot reformator gledališča in dramatike, predstavljaj Vsevolod Majerhold, pisatelja starejše generacije Trigorina, ki ga Trepljev strastno sovraži, pa Stanislavski. To je kot zunanje dejstvo lahko samo naključje, ki ga je organizirala nevidna in prebrisana usoda, danes pa, ko gledamo nazaj na življenjsko delo tako Stanislavskega kakor Majerholda, je za nas v nekem globljem smislu vendarle v logični povezanosti.

Kot zastopnika dveh različnih struj sta si bila Stanislavski in Majerhold v zadnjih 35 letih goreča nasprotnika. Majerholdovi ugovori zoper naturalistično gledališče so bili v raznih variacijah sorodni z ugovori Trepljeva. Razume se, da so bili bolj stvarni in strokovni, podprti z raznimi primeri, ki so vsaj subjektivno govorili za Majerholda. Že nekaj let po nastopu v »Utvi« najdemo Majerholda na čelu tistih, ki skušajo preko realizma Stanislavskega najti novih možnosti za gledališko umetnost in za uprizoritev dram simbolistov. Kakor Trepljev je zbežal iz realističnega gledališča in skušal ustvariti novega. Maeterlinck mu je nekaj časa osrednji ideal. Toda tudi pri njem se ne ustavi. Naturalistično kuliso razbije in jo zamenja z dekorjem. S tem spremeni funkcijo inscenacije. Pri Stanislavskem naj kulisa vzbuja iluzijo resničnosti, še več, naj jo celo zastopa in nadomešča, v stilnem gledališču Majerholda v letih okrog 1905 pa ni odrska podoba nič več kot samo dekoracija gledališkega prostora, v katerem predstavljajo igralci pisateljevo dramatsko delo. Toda tudi to ne zadošča nemirnemu Majerholdu, ki se že po prvih poizkusih predstavi kot večni iskatelj novih gledaliških oblik, kakršen je ostal do danes, ko je moral prenehati s svojim delom, ker je zadel na odpor kritike, občinstva in državnih oblasti.

Njegova življenjska pot je polna vijug in skrajnosti. Začel je kot igralec Umetniškega gledališča, kjer je spadal med najboljše moči⁵, se

⁵ Majerholda se spominjata kot zelo dobrega igralca oba voditelja Umetniškega gledališča, Stanislavski in Dančenko. Stanislavski ga sicer omenja bolj mimogrede (»Moja živn' v iskusstve. Academia, 1928, Leningrad), med-

kmalu preselil v Studio, kjer je s svojimi poizkusi začel zavračati odrski realizem in se tako sam onemogočil v Umetniškem gledališču. Nato je skušal uspeti v »Društvu nove drame«, odkoder je šel v gledališče Komisarževske⁶, kjer je slavil uspehe z maeterlinckovskim simbolizmom. Toda tudi tukaj se ni ustavil, temveč je iskal naprej. Celó operno režijo je poskusil reformirati. V državnem gledališču v Moskvi je postavil »Don Juana«, v katerem je razgibal igranje do takrat nepoznane dinamčnosti. Medtem pa je že iskal vire ljudske poezije in ljudskih iger, pri katerih ga je na eni strani zanimala ljudska preprostost, na drugi pa patos. Toda vse takratno njegovo delo nosi neke okove, neko nesproščenost, ker se spričo okolja in razmer caristične Rusije ni moglo sprostiti v tisti meri, kakor si je želel Majerhold. Vtisnil pa je vanj pečat demonstrativnosti in odpora, ki se velikokrat izživljata v miselno konstruirani obliki, dasi je skušal prikazati vse skupaj kot plod umetniške intuicije. Tako je ves čas trajala v njegovem delu borba med intelektualizmom in umetniško inspiracijo, ki ni mogla vedno slediti njegovemu nemirnemu in izrazito revolucionarnemu duhu, čigar poglavito stremenje je bilo ustvariti nekaj novega, umetniško, oblikovno in vsebinsko globljega od dosedanjega. Kljub vsem velikim naporom, kljub nekaterim uspehom si ni mogel ustvariti trajno trdnih tal in si pridobiti priznanja, ki je za gledališko delo tako potrebno, če ga hoče kdo po določenem načrtu nadaljevati in ga izpeljati do potrebnega konca in viška. Veljal je za posebnega, stremuha po originalnosti za vsako ceno, ni pa mogel najti ne mecena ne občinstva, ki bi mu z rednim posetom z materialne strani omogočilo stalno delo v novih smereh. O eni sami smeri ne moremo govoriti, kajti pot, ki jo je hodil v eni sezoni, je imel v drugi že za zastarelo⁷. To ni bila samo trajna opozicionalnost, temveč tudi večno

tem ko se Dančenko v svoji knjigi »Iz prošloga« (Academia, 1936) večkrat ustavi pri njem. Že kot mlad igralec je pokazal izredne igralske in režiserske sposobnosti (glej str. 126, 200, Dančenko). Njegov repertoar je bil po poročilu Dančenka izredno velik, saj je lahko igral tragične vloge (Ivana Groznega) prav tako kot komične v veseloigrah s petjem. Bil je zelo inteligenten igralec. Čehov, ki ga je videl v Hauptmannovi drami »Samotni ljudje«, je dejal: »Prijetno ga je poslušati, ker verjameš, da vse, kar govori, tudi razume.«

⁶ V. F. Komisarževska (1864—1910) ni bila samo znamenita ruska igralka, temveč tudi gledališka organizatorica in reformatorka, ki je iskala novih oblik za gledališko ustvarjanje. Začela je v provincialnih gledališčih, ko pa je prišla v Moskvo, se je hitro uveljavila, najprej z uprizoritvami Ibsena, pozneje pa z Maeterlinckom. Stremela je po »gledališču svobodnega igralca, po gledališču duha, v katerem bi vse zunanje bilo odvisno od notranjega.« (D. Tajnikov: Teatr Komisarževskoj, Teatr i dramaturgia 1935, št. 5., str. 9—16.) Ko je pritegnila k svojemu gledališču Majerholda, se je kmalu začutil njegov prevladujoči vpliv. Izrazita igralska individualnost Komisarževske se je morala umakniti močni režiserski osebnosti V. Majerholda. Zato je moralo priti do spora. Majerhold je zapustil njeno gledališče. Prevelike so bile med njima idejne razlike, da bi mogla trajno sodelovati.

⁷ Značilna za vsa avantgardistična gledališča je njihova stilna pestrost. Utemeljujejo jo iz stilnih razlikosti del samih. To se jasno vidi tudi pri predstavah E. F. Buriana, ki je uprizoril svojo dramatizacijo Puškinovega

nezadovoljstvo z lastnim delom. Za vsako ceno je hotel najti nove oblike odrskega predstavljanja, in ker se je pri vsakem svojem poskusu križal s kakšno staro obliko, se je vedno znova napotil iskat novih čudes, novih možnosti. V predvojni dobi se je v podrobnostih izkazal kot izrazit estet, ki so mu bili pri srcu predvsem lirični in groteskni prizori.

Posebno pozornost je posvečal figuralni kompoziciji igralskih skupin. Igralčev govor, njegovo prednašanje pisateljeve besede (akustični element) je bilo središče igralske umetnosti v stilno-dekorativnem gledališču, režiser in scenograf pa sta skrbela za prijeten optičen vtisk. Inscenacijo so po večini tvorili zastori ali pa posamezne enobarvne kulise ploskve. Funkcija luči ni bila več v dopolnjevanju iluzije resničnega (naturalističnega) prostora ali časa (dan, sonce, noč, luna itd.), temveč so jo začeli uporabljati kot svetlobni izraz (ilustracijo) vsebine in občutja tega ali onega prizora. Zato so jo tudi morali za naturalistične pojme »nelogično« menjavati. Igralčevo gibanje je bilo zelo omejeno, ker je režija stremela po lepih figuralnih kompozicijah, po slikah. Zaradi te statičnosti so igralske figure, ki so stale pred »dvodimenzionalnimi ploskvami«, skupaj z zastori ustvarile podobo reliefa. Tako je nastal nov režijsko-inscenacijski termin »reliefnost«. Po revoluciji je Majerhold v nekaterih svojih režijah to reliefnost omejil in zavrnil, ker je sestavljal inscenacijo s pristnim materialom in ga tudi kot pristnega prikazal na odru. Namesto prejšnje dvodimenzionalnosti in reliefnosti je prišla trodimenzionalnost in materialna pristnost scenskega okvira, s katerim se je skladalo tudi trodimenzionalno igralčevo telo. Ker pa ni bilo mogoče postaviti verno vseh resničnih predmetov, ki bi tvorili od igre zahtevano prizorišče v trodimenzionalni obliki in v pristnem materialu, so vzeli

»Jevgenija Onjegina« v nekakšnem stiliziranem lirizmu, Zakovo komedijo »šola — osnova življenja« pa je postavil v čisto groteskno obliko, ki ni daleč od grotesknega realizma Vahtangova. Poslednjo je igral več mesecev, ker je bila po svoji jasnosti in oblikovni neproblematičnosti občinstvu bližja, kakor pa druge uprizoritve, v katerih se včasih poslužuje bolj ali manj abstraktnih in subjektivističnih oblik. Majerhold je v primeri z E. F. Burianom izrazilo »dramatična« osebnost, medtem ko je E. F. Burian lirik. Zato pogrešamo pri njem velikokrat potrebnih dramatičnih zaletov, viškov in borb. Liričnost njegove umetniške narave dokazuje tudi njegova zadnja uprizoritev: dramatizacija Goethejevega »Wertherja«. O uprizoritvi so pisale kritike, da je stilno sorodna z uprizoritvijo »Jevgenija Onjegina«. Vsekakor je zanimivo razmišljati o potrebnosti in umetniški nujnosti takih dramatizacij: »Werther« v l. 1938, v drugem letu vojne v španiji in na Kitajskem, po obkroženju Češkoslovaške? Vem, da zanima E. F. Buriana predvsem odrska oblika, toda ali bi ne bilo primernejše poizkusiti svoje reformatorstvo na kakšnem drugem delu? Mislim, da bi bilo zelo zanimivo videti Čapkovovo »Mater« v njegovi odrski interpretaciji. Če gledamo tako, uvidimo, da niso očitki o nagnjenju k formalizmu vedno krivični. Isto velja za Majerholdovo uprizoritev Dumasove »Dame s kamelijami«, ki jo je uprizoril 1934. l. Upri-zoritev tega zastarelega dela nikakor ni delala časti Majerholdu, dasi je bila lahko kot predstava zanimiva. Vsekakor pa je bila repertoarna napovedovalka krize njegovega nadaljnega umetniškega ustvarjanja.

najnujnejše in najznačilnejše in te kombinirali in montirali v odrsko scensko konstrukcijo. To je tako zvani konstruktivizem, ki iz pristnih, naturalističnih elementov sestavlja odrsko podobo in igrski prostor. Realistične elemente zveže v nerealistično, a odrsko realistično stavbo. Zato je Majerhold v zadnjih letih večkrat poudarjal, da je realist.

Ruska revolucija je na široko odprla vrata vsem umetniškim novotarjem. Najradikalnejši so zasedli odločilna mesta, ki so jih v prvih dneh revolucije zavzeli z naskokom, kakor da bi izza barikad svoje umetnosti zavzeli postojanke, za katere so se že desetletja borili. Zanje revolucija ni bila toliko sproščanje prej potlačenih socialnih plasti, s katerimi so sicer simpatizirali, dasi niso imeli vsi potrebnega notranjega stika z njimi (prav zato se je nekaj let pozneje začel kazati prepad med njimi in umetniškimi revolucionarji, prepad, ki ga niti Majerhold kljub svoji genialnosti ni mogel premostiti in ki je v veliki meri kriv njegove likvidacije), kolikor priložnost za razvijanje njihovih umetniških načel, ki pa niso bila vedno dovolj jasna in izdelana, da bi jim lahko takoj sledila dejanja. Odlikovali so se predvsem v velikem sovraštvu do vsega starega in prejšnjega. Futuristi so nastopali proti Puškinu, kubistični slikarji so hoteli uničiti umetniške galerije in akademije, gledališki novotarji so hoteli zapreti vsa stara gledališča. Fanatično so zametavali vse, kar ni zrastle v njihovih vrstah. Nekaj časa je trajala anarhija, kajti novo državno vodstvo ni utegnilo »nadzorovati« umetnikov, ker je imelo z državljansko vojno in z organizacijo države dovolj skrbi in dela. Zato so se godile stvari, ki se jim danes že smehljajo, ki pa so bile za sprostitve duhov takrat potrebne. Proces je bil v vseh umetnostih precej soroden, če ne enak. V literaturi je načeloval Majakovski, v gledališču Majerhold. Ni čudno, da se je njuno umetniško delo večkrat znašlo na istem torišču, saj sta bila kot umetniška revolucionarja sorodna pojava. Oba sta našla v revoluciji nove možnosti ustvarjanja. Predvsem pa je važno, da sta v splošnem vrvežu našla tudi svoje občinstvo. Umetniška borbenost iz preteklosti se je v obeh razvila v splošno borbenost zoper stari družbeni red. Njuni javni nastopi so bodrili vojake nove armade za poslednji, odločilni boj. Dasi takrat niso utegnili iskati globljih utemeljitev svojih nazorov v znanstvenem marksizmu, so se po večini vsi priključili novi politični smeri.

Revolucija jih je oplodila, dajala jim je motive in neizmerne možnosti umetniškega izživljanja. Zato je njihovo delo v prvih letih nosilo izrazito političen pečat. Večina umetniških novostrujarjev je našla v novih političnih geslih in razmerah tudi nove izrazne možnosti, ki jih v splošnem vrenju ni bilo treba takoj estetsko kritično prereševati, kajti dogodki so prehitevali sami sebe. Kar je bilo včeraj še novo, je bilo drugi dan že staro, in tako dalje. Toda prav to vrenje je bila poglobljena emocionalna sila, ki je kljub vsemu nedovršenemu prinesla v podrobnostih nekaj umetniških prvin, ki so v takratnem napetem vzdušju dajale videz popolnosti. Pod pritiskom istega vzdušja so jih videli in čutili bolj kakor veliko

starega, ki je marsikje prevladovalo, dasi vsega niti opazili niso, ker so bili tako tvorci novih umetniških podvigov kakor tudi občinstvo v takem duševnem nastrojenju, da so videli predvsem tisto, kar je bilo nenavadno, dinamično in spontano.⁸ Včasih so tudi v neogljenih in nedovršenih stvareh videli že uresničene svoje načrte in misli. Nedostatke so spregledali, ker so odločno verovali v končni razvoj.

Majerhold je pri svojih prvih predstavah dvignil dinamiko odrskega dogajanja s poročili z raznih front, ki so razgibale občinstvo in igralce. Kot nove akustične elemente svojega gledališkega ustvarjanja je sprejel ropot avtomobilskih in aeroplanskih motorjev, streljanje strojnic in topov, bojne signale trobent itd. Psihologija je bila za potek dejanja nepotrebna, prav tako logika, kajti poglobljeno stremenje je bilo — doseči z raznimi sredstvi največjo emocionalnost gledalca in ga tako duševno vključiti v umetniško doživljanje odra. To je bilo tisto sodelovanje občinstva in odra, o katerem se je že toliko pisalo. Kakor so futuristični in konstruktivistični slikarji povezali razne predmete na svoje slike, ki v celoti niso vedno predstavljale kaj konkretnega, temveč so bile zgolj nekakšna svojevrstna kompozicija različnih predmetov, deloma stvarnih, deloma naslikanih, tako je Majerhold v svojih prvih poizkusih vezal različne stile v predstavo. Odklanjal je naturalizem, toda uporabljal je pristne predmete. Namesto kulise je postavil traverso, namesto hiše leseno ali železno ogrodje, ki je služilo njegovemu igralcu zgolj kot igrski stroj, ki se ga je posluževal pri svojih umetniških poletih in izživljanjih na odru — če se smem tako izraziti — kakor se poslužuje pilot aeroplanskega motorja, da doseže zaželeni smoter.

(Se nadaljuje.)

⁸ Pri vseh umetniških revolucionarnih gibanjih je lahko ugotoviti zanimivo psihološko dejstvo, da namreč pri prvih nastopih vplivajo včasih s stvarmi, ki postanejo pozneje nevažne ali brezpomembne, velikokrat pa celo odpadejo. Dančenko pripoveduje v svojih že omenjenih spominih, kako je pri »Utvi« na občinstvo posebno »novo« učinkovala klop, ki so jo postavili neposredno pred šepetalko in na katero so sedli včasih igralci, obrnjeni s hrbtom proti občinstvu. Prav tako je dialog, ki se vrši zvečer na vrtu, vzbujal posebno pozornost, ker je bila na odru taka »naravna« tema, da občinstvo igralcev skoraj videlo ni! Slišali in poslušali so samo govor. Zato se jih je tudi tako dojmilo. Seveda je bila »naravna tema« posebnost zaradi tega, ker v ruskem gledališču do takrat sploh niso uporabljali svetlobnih efektov za ilustracijo naravnega občutja dneva in noči, ali vsaj ne v taki meri, kakor so to pokazali hudožestveniki pri »Utvi«. Danes seveda ne vztrajajo več pri tisti močni temi, kakor so jo imeli 1898. l., dasi je prav tisti prizor vplival takrat tako novotarsko, lahko bi skoraj rekel revolucionarno! Isto je bilo z odmori, ki jih je režija določila ob koncu kakšnega govora ali pa kot psihološki poudarek med posameznimi odstavki itd. Vse to se nam zdi danes samo po sebi razumljivo, toda takrat ni bilo (glej Dančenko: »Iz prošlogo«, str. 170). »Naravna« scenerija, ki so jo postavili pri »Utvi«, je izzvala zanimivo dogodivščino. Neka gospa je vzela na predstavo otroka. Ko je zagledal na odru »vrt«, je rekel mami: »Mama, pojdiva se tja na vrt sprehajati« (str. 171).

DNEVNIK IZ JETNIŠNICE

IVO BRNČIČ

VSE, vse me muči, vse me spominja moje ujetosti. Večer je; odprl sem okno, da bi pred spanjem pregnal cigaretni dim, in takoj je pljusknila v celico množica zmedenih, raztrganih zvokov, ki so zame vendarle ena sama simfonija prostosti. Nekje se oglašča tramvajski zvonec, z ulice odmevajo koraki ljudi, zdaj pa zdaj ujamem celo odlomek pogovora — ali je med ljudmi tam zunaj res toliko veselja? Zdaj gredo v kino in gledališče, si mislim, predstavljam si zaljubljenca, ki hite v park, tesno objeti, nemi in osupli nad bogastvom, ki ga nosijo v sebi. Na postaji piska lokomotiva, čisto razločno slišim njeno sopenje in drdranje koles; gledam samega sebe v razsvetljenem vagonu, ki me nosi, kamor si poželim, daleč, daleč. Nekje igra radio. Glasba! Moj bog, glasba! Slabo slišim, a dovolj, da bi se grizel od onemoglega hrepenjenja. Chopinova magija in ti zidovi!

MOJA celica, potisnjena v skrajni kot pritličja, je ena najmračnejših. Že ob petih popoldne ne razločim več tiskane črke. Kadar se vzpnem na stol, ugledam komaj nekaj metrov pred oknom le siv, dolgočasen zid; zelo se moram iztegniti, da dosežem z očesom še kos majhnega dvorišča, dva, tri okna in del pločevinaste strehe notranjega trakta jetnišnice. Enega samega živega bitja, niti zaničnega vrabca še nisem videl v tem zakotju.

Strmim v ploskev neba, ki ne presega kvadratnega metra. A nikoli si nisem mislil, da more malce svetlobe in hlapov na tako neznamiti krpici modrine ustvarjati tolikšne čarovnije. Še v to mrko celico, pogreznjeno med kamenite sklade poslopij kakor v dno vodnjaka, vdirajo zmagoviti pozdravi prihajajoče pomladi. V poslednjem živcu čutim napeto, hlastno vznemirjenost. Zanimarjen in neostrižen, obut v dvojne nogavice in copate, zavrt v plašč ko pustna šema, z rokavicami na ozebljih, zatekljih rokah, ki komaj še držijo svinčnik ali peresnik, sanjam o drevju pod Rožnikom, ki mu razganja skorjo bujno pretakanje svežih sokov, o dišečih, smolastih popkih, ki se skoraj vidno napenjajo, o omamnem vonju težke, spočite prsti, o pticah, ki kriče in se ljubijo v hosti, o ljudeh, ki odlagajo površnike ter se razoglavi sprehajajo po stezah. In čim topleje sije zunaj sonce, čim čudoviteje je tiho nastajanje in razkrajanje belih tenčic v akvamarinu neba, tem težje mi je pri srcu, tem tegobneje čutim, da daje edinole svoboda lepotam življenja njihovo ceno.

Pet minut po polu dveh pade v celico prvi sončni žarek. Vse od pol dneva čakam slednji dan na to svečanost, na ta edini čas, ko imam sonce v gosteh. Poševni, zlati trak — en sam — hipoma raztali okensko steklo, se trenutek obotavlja med železnimi križi, se mimogrede dotakne ogrodka postelje in se naposled, zgoraj v oknu čisto ozek in spodaj razširjen kakor pahljača, ustavi na tleh. Po tej žareči perspektivni cesti plavajo iskreči se roji mikroskopičnih metuljev prahu. Stopim pod okno in prestrežem z obrazom topli pramen. Mežikam v sonce, do-

kler me ne začne ščemeti v očeh. Odstopim, iztegnem roko v ognjeno pretakanje, gorkota me boža po dlani. Prižgem cigareto, puhnem dim v svetlobo; modri oblak se namah izpremeni v plapolajočo zastavo z dvema senčnima progama, ki ostro odrezani obdajata pas luči v sredini. S svinčnikom označujem na tleh pot tega edinega žarka; vsak dan pade na deske nekaj centimetrov bliže zidu. Tako se zabavam do tretje ure, ko se žarek vzpne na steno in ugasne prav tako naglo kakor se je prej pojavil. Potem je celica spet mračna in hladna kakor podzemeljska votlina.

12. MARCA: moj štiri in dvajseti rojstni dan. Čisto, brezoblačno nebo. Že od sprehoda me razburja predstava gozdnatih hrbtov Krima, travnatih pobočij polhogradske Grmade, hoje pod Podutikom v jasnem, ko studenčnica svežem jutru, razgleda na daljne, zasnežene planine. Sedem in pišem eno samo besedico: žalostno, žalostno, žalostno...

Tako truden sem od te pomladi, ki jo slutim in čutim, a je ne morem uživati. Hodil bi z nekom čez travnike in skozi gozdove, da bi bila ko dva začudena otroka, ki ju je presunilo nekaj lepega in se držita za roke, strmita z velikimi očmi in sta vsa tiha od tega. Potem bi legel v travo, se nekomu naslonil v naročje, mu skril obraz v tople dlani in bi ne mislil ničesar več. Eno samo ime šepetam ves čas pri sebi.

Opoldne vidim paznika, ki bere časopis. Naglo mu pogledam čez ramo: pod mastnim naslovom se vlečejo čez vso stran poročila o smučarskih tekmah. »Je še dosti snega na hribih?« vprašam. »O, še dosti,« odvrne malomarno. Kako težko mi je to slišati!

A potlej se nenadoma vse izpremeni. Prejel sem pismo in knjigo s posvetilom. Praznik v celici! Ne vem, kaj bi počel od razburjenja in radosti. Znova in znova prebiram pismo. Vročično listam po nemški ilustraciji, izposojeni iz zavodove knjižnice, poiščem sliko plesalke Kir-savine, ki se mi zdi nekomu tako čudno podobna. Dolgo strmim vanjo. Nato sedem in pišem: »Nič hudega mi ni. Kmalu se vrnem in potem pojdeva pogledat, ali je še kje na svetu kaj travnikov in gorá, kaj borovcev in snega, ali še žge sonce melišča pod Kočno, ali se še podijo divje koze čez Gamzov skret, ali se še lesketa bohinjsko jezero v mesečini, ali še trave pod Bogatinom tako grenko diše in ali še šelesti v njih tisti neugnani, zdravi veter, ki zna s svojo prijateljsko robato-stjo tako razkošno razčesati lase, ali še hodi tista drobna rdeča ve-verica pit vodo, ki kaplja izpod previsnih sten Mojstrovke...«

Tri velike lepote so, trije kompleksi življenja, ki jim pripada vsa moja ljubezen in ki so mi zdaj, v tej pusti celici, trojna bolečina in trojna uteha. Žena. Planine. Majhna zemlja, v kateri živim, in misel na »čas, ki bo dober in nov«, kakor je zapisal pesnik.

DOCELA nepričakovano so me poklicali iz celice. Potuljen strah me je tiščal v želodcu, ko sem stopal za paznikom, ki je odklepal vrata, vrata, neznansko veliko vrat. Zaman sem ugibal, kaj mi hočejo. Ničesar mi ni pojasnil niti obraz uradnika, ki je čakal na koncu hodnika

ter mi s kratkim »Prosim« pokazal polpriprte duri na levi. Molče sem vstopil.

Tam je stala ona. Kakor zadet sem obstal, v en sam krč se mi je stisnilo srce. Ena edina beseda se je utrgala iz mene: njeno ime, ki je tako glasno jeknilo v moji notranjosti, da sem se skoraj ustrašil, četudi je moj zasigani glas komajda prestopil ustnice.

Po dveh minutah so naju ločili. Zdaj, ko stojim spet sredi celice, se ne spominjam, kako sem se vrnil. Tako slaboten sem, da se me loteva vrtoglavica in moram sesti. Pogledam po sebi: res, še zmerom mi drhtijo roke; tudi v ustnah čutim nervozno utripanje. »Ne morem, ne morem...« slišim šepetati samega sebe. Česa ne morem? Ne vem. Čudno, viharo čustvo, ki malone presega človeško zmogljivost, bolečina in vznichenje obenem, se peni v meni in me omamlja ko eter. Ničesar ne slišim, ne vidim, ne mislim; samó tista njena kretnja se mi zmeraj znova povrača v spomin, tisti polobrat tik preden so se za njo zaprla vrata, nema zaobljuba tistih velikih, plamenečih oči, ki so me objele za slovo.

Dolgo se ne morem pomiriti. Šele čez dobro uro se domislim, kako neroden sem bil, kako sem v zadregi lovil besede, kako sem še tisti dragoceni dve minuti samó jecljal o čisto brezpomembnih malenkostih in ji nisem ničesar, prav ničesar povedal. In vendar bi bilo treba razodeti toliko reči! Med ljudmi visi toliko vprašajev, in vendar zamrzne v srcih in na jeziku toliko odgovorov. Toliko nepoplačanih dolgov tvorijo ljudje skozi življenje, ki ne pozna odpisovanja in nikdar predolgo ne odlašajo z rubežnijo. Bolj ko pred grehom in pohujšanjem beže ljudje pred jasnostjo in resnico; toda z nezmotljivo gotovostjo piše življenje sleherniku tako usodo, kakršna mu gre: tebi, ki si ves zazankan v samoprevare, nastavlja zanke in pasti, tebi, ki bolj ljubiš ostri mraz spoznanja ko varno zatišje iluzije, odpira strmo pot do čistih razgledov; ti, ki vežeš nase ljudi le zavoljo ljubezni do samega sebe in ti je potreben zgolj podložnik, ki bi mu oprtal svoj jarem, ti boš našel nasprotnika in upornika ter boš sam obvisel v jarmu tekmovanja in sovražnosti; ti, ki prihajaš k ženi z iskreno mislijo kakor k sebi enakemu, boš deležen prijateljstva in tovarštva, brez katerega je sleherna vez samó mučna in jalova »borba za prestiž«, kakor je zapisal nedavno umrli raziskovalec človeških duš.

Treba je pisati, si pravim, pri priči je treba vse to urediti, zakaj hude preizkušnje bodo prišle nad nas, le malo časa nam še preostaja. Treba je vprašati naravnost in odkrito: Ali se čuti ob meni popolnoma svobodna, ali se prav nikoli, ne v najskritejših doživetjih ne v čisto vsakdanjih zadevah, ne čuti omejevana kot človek, kot samostojna osebnost? Ali ji daje ravno neogibna podreditev skupnemu interesu občutek trajno rastoče sproščenosti, ali je zanjo ta nujnost medsebojne prilagoditve docela samoumevno tudi nenehno osvobajanje, osvobajanje zategadelj, ker je takšno prilagajanje hkrati tudi vzgoja samega sebe, in sicer naravna, prostovoljna vzgoja, torej zorenje, izpopolnjevanje, požlahtnjevanje, ki daje človeku čedalje večjo možnost, bedeti sam nad svojo usodo ter jo usmerjati, to je: biti vse bolj svoboden?

In če je tako, ali raseta v tem odnosu in ravno po njegovi zaslugi njena samozavest in njen življenjski pogum, ali čuti v tej najini zvezi kaj človeške lepote, ki ji odgrinja vso čudovito lepoto življenja ter ji narekuje tudi ljubezen do življenja in voljo do njega? — —

Kako čudno je to, premišlujem: s skoraj nobeno stvarjo se ljudje ne ukvarjajo tako vztrajno in s tolikšno obsedenostjo kakor z ljubeznijo, in vendar je Eros še zmerom daljna, neznana Indija Koromandija, kamor romajo že od postanka človeškega rodu milijoni hrepenečih dvo-nožnih bitij, nekateri goli ko potepuhi in živali, drugi obremenjeni z bolešno pezo predsodkov in motnih podzavestnih krčev, s prirodno in preprosto iskreno dušo pa domala nihče. Kako je mogoče, se sprašujem, da se človek žene za ljubeznijo kakor za čudežnim prividom, ki mu obeta najvišjo zemeljsko slast in je predmet njegovega najstrastnejšega upanja, a ga ujame tako strašno pogosto le v črnih prepadih obupa? Kakšna peklenska postava je namenila človeku, da rodijo njegove sanje o skrajni možnosti življenjske sreče tolikokrat njegovo najhujšo nesrečo? Zakaj je človek tako zelo nesposoben ravno za to svojo najstarejšo, najprvotnejšo življenjsko nalogo? Ali ima nemara prav čemerni stari Schopenhauer, ki trdi, da je človek edinole ubogo orodje brez-čutne prirode, ki ga izrablja v svoje namene ter ga slepari z vabo obljubljenе ljubezenske sreče? Ne, taki razlagi ne morem verjeti. In naj je še tako čudno, da nam to najlepše poslanstvo, ki ga je priroda zapustila človeku, vendar prinaša toliko gorja in razočaranja in je tako redkim izbrancem dano doživeti v lastnem življenju tisto plemenito lepoto ljubezni, ki jo že tisočletja opevajo pesniki, se mi prav tako upira trditev, da določajo človekovo ljubezensko usodo neke skrivnostne, izven človekovega razuma, njegove volje in moči delujoče sile — lagodno mnenje, ki daje le potuho slabosti in lenobi. Ne, človek ni samó otrok in pokoren služabnik prirode, ni zgolj pripadnik neke zoološke vrste. Ne, ljubezen tudi ni nerazrešljiva uganka, pred katero naj bi se človeška misel mogla in morala le umakniti. »Mi še nismo pravi ljudje, še nismo zreli za ljubezen, ker smo zaostali v poznavanju svojih bližnjih,« je zapisal rajni Adler, ta hladni, kruti razkrinkovalec vseh zvijač in predsodkov, s katerimi se ljudje tako krčevito trudijo opravičiti svoje življenjske polome, ta blagi, modri pedagog in oznanjevalec vere v človeka in njegovo zavest. Resnično, ljubezenska zveza pomeni zadostitev nagonsko danemu prirodnemu ukazu, a je hkrati tudi sožitje dveh članov človeške družbe, mikrokosmična oblika skupnega življenja ljudi, še več, vez dveh osebnosti, dveh zavestnih bitij. Zato je ljubezenska sreča predvsem vprašanje poznavanja sočloveka in vprašanje zavesti, ki se napaja iz občutja tistega vesoljnega tovarštva ljudi, ki je osnovni imperativ našega pozemskega obstanka, iz organske notranje nuje, vključiti se v človeško skupnost ne kot zajedavec, ne kot tiran svojega sočloveka, marveč kot njegov sodelavec in zaveznik. Iz dna duše črtim staro, nizkotno, fevdalno razdelitev »ženska — moški«, ki pomeni dejansko samó »moški zoper ženo«, ki vrednoti — vedoma ali ponevedoma, očitno ali na skrivaj — ženo zgolj kot spolno bitje, to je: kot objekt in ne kot subjekt, ki daje izreku

»vir lupus feminae« toliko klavrne upravičenosti. Trajno ljubezensko soglasje se hrani le iz skupnega (in kajkrat hudo napornega) prizadevanja dveh ljudi; a ta napor zmore edinole človek, ki lahko prenese poleg sebe enakovrednega družabnika, ki noče biti osebnost na rovaš svojega bližnjika, ampak njemu v prid, ki ga nenehoma greje čut odgovornosti do ljudi sploh in zato tudi do ljubezenskega tovariša.

Ljudi je treba negovati, to čutim v samoti in revščini celice s poslednjim utripom svojega srca; s sočlovekom je treba ravnati kakor z dragotino, kakor z lepo pesmijo. Kajti če nekomu ničesar ne nudiš, nimaš pravice ničesar zahtevati od njega. In če naj bo zveza dveh ljudi stalno medsebojno bogatenje in darovanje, morajo biti pravice in dolžnosti do zadnjega miligrama enako odtehtane. Človekova vrednost se ne razodeva le v njegovem ravnanju z ljudmi in v njegovih zahtevah do njih, temveč nič manj tudi v njegovem ravnanju s samim seboj in v terjatvah, ki jih piše sebi samemu. Biti sposoben za skladno sožitje v dveh in za čisto ljubezensko srečo, to pomeni, biti tvoren ud človeške societete, kar je istovetno z najglobljo osebno dozorelostjo.

ŽIVOTARJENJE v celici, ki človeka docela odreže od ljudi in življenjskega dogajanja ter omeji njegove življenjske funkcije skorajda na fiziološki minimum, je nedvomno nenaravno, če ne celó zopernaturno. V teh izjemnih okoliščinah se človekova psihologija čudno izpremeni. V prostosti živi človek z rečmi, katerih objektivni pomen je pač sorazmeren njegovi zmogljivosti, ki mu pa vendar v visoki meri napolnijo življenje, ki so zanj osebno toliko pomembne, da bolj ali manj ustrezajo njegovim življenjskim zahtevam in načrtom. V celici visi človek na dogodkih in stvareh, ki bi mu tam zunaj ne pomenile ničesar, ki se mu zde na svobodi tako samoumevne pritikline življenja, da jih komaj kdaj opazi, kaj šele, da bi se njegova misel vznemirila ob njih. Za temi zidovi dobi cela vrsta takih ničevih malenkosti povsem novo, neznansko veljavo. Ob cigaretah, ob sprehodu, ob besedi, ki jo je mimogrede izmenjal s paznikom, doživlja jetnik razburljive notranje viharje. V tej prisilni, skrajni enoličnosti živim od samih senzacij; senzacija je žarek, ki se je prikradel v celico, senzacija je pošiljka, ki so mi jo poslali znanci ali sorodniki, vrhunec vseh možnih doživetij sta pismo ali obisk, ki me docela vržeta z ravnotežja.

So tihe večerne ure, ko gledam iz celice svoje lastno življenje in življenje sveta kakor iz velike razdalje, ki zabriše očesu nebitvene podrobnosti in razgrne pred njim zaokroženo, harmonično podobo celote. Mirna svetloba pada izpod stropa, cigaretni dim me ovija s toplo domačnostjo, kmalu bo treba leči; sedim ob odprti knjigi, a ne berem — prisluškujem zbranemu miru, ki rase v meni, in se čutim svetel in jasen, da postaja ta popolna samota skoraj ugodje in mi ni več žal tega, kar sem doživel.

Zakaj celica me je marsičesa izučila. Za temi zapahnenimi vrati, za tem zamreženim oknom, kjer živiš tako bedno, omejeno življenje, kjer razen nekaj predmetov, spominov in misli nimaš ničesar, prav ničesar — tu se tvoj odnos do okolice in dogajanja skrči do nekega

otroško pohlepne izčrpavanja vsega, kar je še tako neznamena stvar zmožna nuditi človeku. Ta neposrednost, ta intenzivnost doživljanja je dragocena. Še pred nekaj meseci sem se tako malo zavedal, kolikšen blagor je hoja po cesti, čisto navadno postopanje po ljubljanskih ulicah, tisto srečavanje ljudi, udobno ogledovanje in prisluškovanje, ki mi je zdaj predmet neverjetnih želja in naklepov. V celici se mi je razodela vrednost mnogih skromnih odtenkov življenja, ki sem jo doslej komajda slutil; zdaj šele spoznavam, koliko priložnosti sem po nemarnem spregledal, koliko lepih trenutkov sem zamudil, s kakšno razsipno lahko-miselnostjo sem trosil svojo pozornost ob nevažnih rečeh, kako površno in polovičarsko sem se dostikrat loteval važnih. Čutim, da se bom povrnil varčnejši, manj nestrpen, pravičnejši v svojih zahtevah do življenja in ljudi, da bom znal mirneje, a zato tem zavestneje in globlje uživati življenje. »Največja modrost ni v odpovedi,« je zapisal Ruskin, »marveč v tem, da se naučimo najti največjo radost v majhnih stvareh.« To radost mi je bilo dano spoznati v celici; tu se mi je odkrila cena življenja, tista dejanska cena, ki jo sestavlja nešteto majčkenih pripetljajev in naključij, kakor je pestra lepota spomladanskega travnika stkana iz tisočerihih ponižnih lepote posameznih bilk in cvetic. Da, treba je preudarno soditi doživetja, a jih tem izdatneje izčrpavati, treba je tudi ob drobnih stvareh krepko in polno živeti. Saj življenje je tako radodarno; a kolikokrat hlatajo ljudje le za goljufivim videzom kvantitete in so tako zelo slepi za tiste tihe, nevsiljive izlive človeške duše, ki vežejo ljudi bolj od hrupnih izpovedi in patetičnih priseg, za dober pogled, za tople stiske roke, za modro, diskretno besedico, ki se, preslišana ali pozabljena, ne povrne nikoli več.

Vem, treba je stremeti tudi k velikim in največjim doživetjem, nenehno je treba stati na straži, da bomo nekoč na stečaj odprli vrata heroični uri, ko se bodo premaknile zarjavele konstelacije te postarane zemeljske oble. Ali v tem dolgotrajnem, mučnem pričakovanju, sredi tega nevarnega časa in še posebej na tej skopo odmerjeni krpici slovenske zemlje, kjer je življenje tako stisnjeno in kjer nam slednji dan znova potrjuje tegobno izkušnjo, kako strašno malo tehta naša življenjska volja na ogromnem vzvodu, ki žene narode in zgodovino — tu se ne bomo nikoli preveč razživelili tudi ob najskromnejših možnostih. Tu, kjer moramo živeti tako na drobno, je sleherna zaigrana minuta tem hujša izguba, tu je vsak posamezen človek potreben tem skrbnejšega varstva. Tu ne bomo nikdar prenapeli loka svoje čuječnosti in noben, še tako pritlikav okop te naše male trdnjave ne bo nikoli nehal terjati naše pozornosti.

Kdor se trajno giblje na tisti poslednji ploskvi, kjer osnovno vprašanje ni čim udobnejša, čim komfortnejša ureditev življenja, temveč njega ohranitev, ta živi elementarno. Vsi ti naši borni življenjski opravi, vsa ta naša majčkена hotenja so obžarjena od te elementarnosti. Ne, nismo najnesrečnejše ljudstvo. Zakaj preveč smo prisiljeni, odkrivati tudi v atomih veličastnosti in dragocenosti življenja, preveč smo primorani, živeti prvobitno in hkrati kvalitativno, prenežno moramo ljubiti to, kar imamo, da bi mogli docela obupati nad svojo usodo.

PESEM! Nenadoma se je prebudila v oddaljeni celici glavnega trakta, sprva skoraj plaha, otožen vzdih jetnikovega srca, ki kljub vsem prepovedim naenkrat ni več preneslo molka; za hip je ugasnila, potem pa se še više pognala pod oboke, uporna, pogumna, bodra himna zmagovitemu življenju. Eno samo občutje, ena edina misel, en sam pojem me zanaša kakor vihar: Tovariši!

Pred več ko dvajsetimi leti je prejela ta čudežna beseda svoj krvavi krst. Takrat, ko so bili sredi ognja in razmesarjenih teles že zdavnaj pozabljeni hujskaški govori, cesarski manifesti in fanfare, so jo klicale uboge človeške pare, oropane vsega, kar je človeškega okoli človeka, ponižane do golih nagonskih bitij, ki jim je ostal le še živalski trepet živcev in mišic pred bolečino in smrtjo. »Kamerad!« Strašna žalost je v tej besedi, s katero so se rotili in prosili za milost vojaki vseh narodnosti in armad, nagnani v klavnico z vseh koncev sveta, da z individualnim umorom dopolnijo neosebno, mehanično morijo topov. Ta edina, v predsmrtni grozi milijonkrat izkričana, v krvi okopana beseda je skupnost in bratstvo vseh potlačenih ljudi izpričala pred obličjem tistih velikih, poslednjih reči, pred katerimi se podirajo vse umetne ograje in onemijo vse fraze in laži: življenje, smrt, pravica do življenja.

Tovariši! Čedalje glasneje poje nevidni pevec, pesem plapola in buči kakor plamen, in jaz čutim, jaz vem, da nisem sam, da ste vi z menoj, da sem povezan z vami za ceno svojega zdravja in svoje sreče. Res, bolj ljubim nemara samega sebe kakor je dobro in prav; toda vendar ne živim od te ljubezni, tu, v tej zapuščeni celici se zavedam kakor še nikoli, da dolgujem le vam zahvalo za tisto vero v življenje, brez katere bi ne mogel prebiti. Vi vsi, ljudje okoli mene, ki vas cenim in ljubim, tovariši in prijatelji, ki vas poznam po licu, kretnji in glasu in ki me v urah malodušja in zagrenjenosti bodrite s svojim pogledom in nasvetom; misleci in pisatelji, ki svetite pred nami ko signali v temi, ki vas poznam po vaši besedi in jo sprejemam kot svojo lastno izpoved; brezimne množice, katerih stvariteljski, svet obnavljajoči napor utripa na dnu vsega dogajanja ko srce zemlje, ki trpite in umirate in se vendar borite, borite tako, da postaja resničnost legenda — vi mi zagotavljate, da moja vera v lepega in dobrega človeka ni prazna, vi nosite v sebi že zdaj žarek tiste prihodnosti, ki edina daje smisel in ceno ubadanju v tej grdi, človeka nevredni sedanjosti. Vi, ki ste živo jamstvo bodočega počlovečenja tega nečloveškega sveta, vi me preverjate, da je človek dragocenost, da je vreden biti smoter in zadnje merilo vsega, kar se dogaja na zemlji.

K vam bi šel, tovariši, in bi se vam dal. Vroče srce imam, veliko ljubezni premorem. Iskreno ljubiti, to pomeni dajati, a dajati je večji blagoslov kakor jemati, pravi že svetopisemska beseda — večji blagoslov tudi za tistega, ki daje. Vem, da si ljudje lahko dadó neizmerno mnogo. Saj človeštvo ni revno; ob vsej opičji nepopolnosti, zaostalosti in neumnosti človeškega rodu je med nami vendar toliko lepot in modrosti, da si nad njimi ljudje niti niso upali lastiti očetovstva in so jih tisočletja pripisovali božanstvu. In vendar je človek izvor vseh modro-

sti in lepota. Vse, nad čemer se radostim in čemur se čudim, kar ljubim in za kar živim, čemur skladajo poetje slavospeve, čemur žrtvujejo učenjaki, raziskovalci in množica neznanih borcev zdravje, svobodo in samo življenje — vse se poraja edinole med ljudmi, trepeti med njimi ko tenko rožnato tkivo ter jih spaja v veliko tovariško družino, ki prenaša iz roda v rod dediščino neumrljive vizije o človekovi sreči na tem nesrečnem, oskrunjenem planetu.

— — — — —
Na obleganem prostorčku sveta, kjer smo si postavili svoj dom in kjer varujemo zase in za človeštvo svoj skromni zaklad, tu in zlasti tu še zmeraj trajajo fronte izpred dveh desetletij, tako že skozi samo osrčje slovenske zemlje. Vprašanje pravice do življenja stoji pred nami še vedno v spremstvu mrkega fantoma smrti, kakršno se že od vekomaj pojavlja pred brezpravnimi plebejci, pred posamezniki, razredi in ljudstvi, katerih življenjski delež nista ne bahava bogatija ne sila oblasti in pesti. In mi, ki nam je dano izpovedovati, kar nemo snujeta srce in razum množic, mi, ki naj bi stopali pred narodom ko njegova utelešena vest, ki naj bi sejali resnico in lepoto v njegovo zavest — ali se v tej usodni uri res prav do kraja zavedamo svoje odgovornosti? Zdaj, ko gre za zadnjo, najprvotnejšo last tega naroda, za golo življenje — ali izpolnjujemo poglobljeno nalogo borca: biti tovariš med tovariši v borbeni liniji? In mar je ta linija mogoča, če morebiti nismo tovariši?

Bojim se, da je naše občutje za ta vprašanja zelo nesorazmerno svečanim, od poudarka in tehtnosti nabreklih besedam, ki jih tako radi uporabljamo pri nas. Ni zgolj prazno besedičenje tolikokrat ponovljena maksima, da ustrežaj človekova življenjska praksa njegovi teoretični življenjski resnici (in narobe), da piše slehernik s svojim dejanjskim ravnanjem sodbo svojim uradnim izjavam (in obratno). Bojim se, da vse preveč vrednotimo svoj poklic po ugodju, ki smo ga sami deležni od njega, da se pretirano zanimamo le za same sebe in se navzlic temu (se pravi: ravno zategadelj) premalo in premilo sodimo. Nastopamo na koturnih, si lastimo pravico do vsega spoštovanja in vse pozornosti, a hkrati si na skrivaj nezaupno gledamo pod prste, ljubosumno oprezujemo drug za drugim, rivalsko merimo drug drugemu višino in rast ter se netovariško prerivamo, da bi se postavili na sredo arene — ali ne zato, da bi se borili med prvimi, o, kako pogosto zgolj po ukazu samovšečne potrebe, da bi se med prvimi izkazali. Gotovo, ni mogoče oporekati, da se ne bi zavedali kočljivosti dogodkov, ki jih preživljamo s svojim narodom, da bi ne čutili, kako pomembno je prav v teh trenutkih tudi naše poslanstvo. In vendar smo tako poredko sposobni, pozabiti nase spričo namena svojega dela, se odreči samodopadljive zaverovanosti vase in malenkostne nestrpnosti do tovariša-sodelavca, ne tehtati doseženih rezultatov predvsem kot primanjkljaj ali prebitek v blagajni svojega osebnega uspeha. Slednje odgovorno opravilo in še najbolj duhovno udejstvovanje je stvar ljubezni in ni — še več, ne more biti plod samozaljubljenosti; zakaj ljubezen veže človeka z njegovim bližnjim, samozaljubljenost ga osami in oslepi. Iz te naše

slabosti je hotel svoj čas nekdo napraviti vrlino in obvezno pravilo; z vsem odporom se spominjam njegove sodbe o služabnikih duha, sodbe, ki bi naj bila izraz odkritega upoštevanja dejstev, a je v resnici le nezavedna obsodba: »Ti ljudje niso skromni, čeprav so vdani v svojo usodo in tvegajo brez besede za svoje delo vse, kar jim je dano: kajti vsakega izmed njih žene neblagi motor častihlepja.« Ne, ni res! Ne sme biti tako in ni tako! Zakaj skrb za osebno veljavo, čast in ugled, ki izključno vodi človeka, to ni odrešenje, temveč past. Pregladka, vse preudobna je pot od častihlepnosti do domišljavosti in napuha, da bi ne zamikala slabotnih, da, predvsem slabotnih natur, tako željnih potuhe, ki naj jim jo nudita namišljena imuniteta in privilegirana duhovnega delavca. Streči pod krinko delovanja za vzvišene smotre edinole samemu sebi, zlorabljeni le kot skrivalnica, kot pripravno sredstvo svojo visoko službo, katere nimb naj dá v bistvu sebičnemu in po nagibu »nemoralnemu« dejanju videz »moralnosti« in celó občečloveške zaslužnosti — to zatrdno ni kdove kako mučna tlaka, tako početje terja od človeka sila pičlo mero poguma, čuta odgovornosti, pač pa poleg trohice rafiniranosti tem več neiskrenosti, brezobzirnosti in vseh tistih lastnosti, ki veljajo za smrtni sovražniki resnično tehtnega duhovnega dela.

Domišljavost je defekt, je dokaz notranje nestalnosti in nezaupanja vase, domišljavci so uboga, šibe, a tudi usmiljenja vredna bitja. Ne, ne potrebujemo častihlepja; kajti naj sta človekova zavest o objektivnem svetu in dogajanju in njegova sposobnost še tako izredni, iz njihovega zakona s pritlikavo zavestjo o samem sebi se more roditi le zmaličen spaček resničnih vrednot. Umetnost je kanibalska, živi od ustvarjalčeve krvi, sleherni pomembni dejanje v območju duha je katarza, to je: samovzgoja. Bolj ko kdaj nam je potrebna kruta iskrenost do samega sebe, ki je pogoj vsakršne iskrenosti do ljudi in lastnega poklica. Treba je biti čist kakor žarek, jasen ko matematična enačba, natančen ko mikroskop, oster kakor kirurški nož. Da, živeti je treba tudi z vso neposrednostjo, magari otroško pristno in spontano, stvari in pojave je treba sprejemati z gorkim srčnim interesom, brez katerega ostane tudi najgloblje umovanje nemo ko zamrzel slap. Ali zakaj bi čustvena prvobitnost morala pomeniti življenjsko nejasnost ali celó opravičilo zaslepljanja samega sebe? Zakaj naj bi jasna življenjska zavest izključevala elementarno doživljanje?

Od Trubarja, našega prvega emigranta, preko Prešerna in njegove čudovite »Zdravljice« do Ivana Cankarja je trajala med nami tragična in zmagovita borba za trdno, prečiščeno življenjsko zavest. Njeno najdragocenejše osebno, človeško izročilo je s prostovoljno žrtvovano človeško krvjo posvečena resnica, da ne živimo in ne ustvarjamo le zase, da duhovno delo ni že samo po sebi zasluga. »Novelist, nečimernež, posuj si teme s pepelom!« je vzkliknil v »letih strahote« Ivan Cankar. Pred krvavim prividom smrti milijonov se ta sončno čisti značaj ni bal izpovedati svoje »ponižanje, spoznanje svoje nečimerne ničevosti«, spričo zavesti, da »svet ne živi samo od platna in papirja, temveč tudi od kruha in krvi«, je obdolžil svoje delo »ošabnosti« in vrgel samemu sebi v obličje strašno obsodbo: »Strahota je brez primere, če človek ni člo-

vek, temveč novelist, bitje, ki je s tinto zastrupljeno.« Da bi si znali danes, ko gredo narodi spet svojo pot »pod konjskimi kopiti« in »pod železnimi kolesi«, tudi mi s tolikšno strogostjo do samega sebe in v imenu tolikšne ljubezni do ljudi in svojega ljudstva izprašati vest! Uklenjenost vase samega je nesvoboda; da bi se v teh črnih dneh osvobodili začaranosti v svoj ničev osebni prid, da bi takó sproščeni znali postati tovariši in soborci, da bi znali rešiti zase in za svoje ljudstvo poslednje, najdražje bogastvo, ki nam je še ostalo — življenje. Da bi v katastrofah in preizkušnjah, ki prihajajo nad nas kakor lavina, ne ostali le »bilka v viharju«, kakor ni ostal on, ki je v svoji sodbi nad samim seboj našel odrešenje in je sredi agonije svojega naroda napovedal novo zarjo, ki jo bo morda dano gledati nam — da bi ne izdali njegove vere in njegove prerokbe: »Oj prijatelji, ljubi moji, to nam bodo še cveteli kostanji!«

ZAČUDIL sem se, ko sem med sprehodom zaslišal iz paznikovih ust svoje ime. Že dolgo se ni nič pripetilo, že dolgo nisem ničesar več pričakoval. Tesnobno sem preudarjal o vzroku tega nenadnega poziva. A ko so mi povedali, da sem prost, in sem se še zadnjikrat vrnil v celico, sem skoraj omagal pod težo pijane radosti, ki je bila v svoji ogromnosti že malone bolečina. Zmeden in razburjen sem z drhtečimi rokami prekladal svoje stvari in sproti pozabljal nanje, vezal in spet razvezoval zavitke ter si zaman prizadeval, da bi se znašel v brezupnem neredu.

Formalnosti so pri kraju. Obstal sem na hodniku pred odprto pisarno in čakam. »Kaj pa stojite?« vpraša naposled paznik izza pisalne mize. »Vse je v redu, lahko greste.« — »Da... pa kam?« — »Kam neki! Tjale, tam je izhod«, pokaže.

Pred vrati na koncu hodnika se ustavim. Tako čudno se mi zdi, da hodim sam, brez paznika in rožljanja njegovih ključev. In ta kljuka! Kako dolgo se že nisem dotaknil nobene kljuke. Bebasto jo ogledujem. Potem se vrnem pred pisarno.

»Kaj pa je spet?« se začudi paznik.

»Če bi mi odklenili vrata, prosim.«

»Saj so odklenjena, vraga! Kar pojdite!«

Tega ne razumem. Znova obstanem na koncu hodnika, se dolgo obotavljam. Da bi smel kar takole sam odpirati vrata — ne, take stvari sem se že zdavnaj odvadil šteti med življenjske možnosti. Navsezadnje oprežno in nejeverno pritisnem na kljuko. Duri se odpro!

Ulica. Glasovi. Vozila. Gibanje. Sonce, joj, koliko luči! Ljudje, vse črno ljudi! Opotekam se, kakor da sem po težki bolezni prvikrat vstal iz postelje, po vseh udih se mi razliva razkošna utrujenost. V očeh me skeli, težko mi je dihati, preveč je te svežosti za moje omamljene čute. In ko hitim po tlaku, naravnost, naravnost, kakor že tako dolgo nisem hodil, ko se, nevajen tolikšne gneče, strahoma izogibam ljudem in se vendar neprenehoma zaletavam vanje, se s čudnim ganotjem zavem, da sem čisto majhen, tako majhen in tako vdano pripravljen, sprejeti in do konca nositi vse prekletstvo neugonobljive ljubezni do tega neusmiljenega, sovražnega, čudovitega življenja.

INDIVIDUALNA PSIHLOGIJA, NJENE ODLIKE IN NAPAKE

L. NOVAK

I. Freudova psihoanaliza kot predhodnica individualne psihologije.

Med gospodarskimi, družbenimi, političnimi in kulturnimi značilnostmi ima sleherna doba tudi svoje specifične medicinske probleme. To so bolezni, katerih nastanek in razširjanje zlasti pospešujejo posebni, njim naklonjeni časovni pogoji in ki se zato v nekem razdobju posebno pogosto pojavljajo. Ne da bi se spuščali v razpravljanje o zelo zamotanem vprašanju, v kolikšni meri določajo razširjanje te ali one bolezni geografski in koliko socialni in drugi pogoji, kako se ti pogoji med sabo prepletajo, kako nekateri zdaj prevladujejo zdaj spet upadajo, medtem ko drugi pridobivajo na veljavi itd. — naj le ugotovimo, da se je medicinska veda v vseh dobah ukvarjala s takimi medicinskimi vprašanji, s kakršnimi se je na eni strani morala baviti, ker so bila takrat posebno pereča, in s kakršnimi se je na drugi strani v skladu s stopnjo svoje razvitosti ali pa po zaslugi ugodnih okoliščin mogla ukvarjati. Tako se je n. pr. za Napoleonovih vojn zlasti razvila kirurgija; tako so kolonijalne vojne in kolonizacija belih ljudi v tropskih krajih narekovale in pospeševale raziskovanje tropskih bolezni. Itd.

Med pereče medicinske probleme razdobja od zadnjih desetletij preteklega stoletja do svetovne vojne, ki ga označujemo tudi kot dobo poznega meščanstva, spadajo med drugim čedalje pogostejše pojavljajoče se živčne bolezni. Medicinec tega razdobja je bil torej bolj kot kdaj prej prisiljen, ukvarjati se s problemom živčnih bolezni. Število specialistov za te bolezni je čedalje bolj raslo. Kmalu pa se je pokazalo, da sama nevrologija ni mogla pomagati pacientom. Kakor vedno v takih situacijah, so strokovnjaki iskali nova pota, ki so privedla do neslutnih rezultatov. Prve odločilne korake so napravili francoski nevropatologi Charcot, Bernheim in Janet. Charcotova raziskovanja histerije in hipnoze, Bernheimova raziskovanja sugestije in Janetov nauk o razdvojenosti osebnosti so osnove nove šole, ki je daleč prerasla dotakratno nevropatologijo oziroma psihopatologijo — psihoanalizo Sigmunda Freuda. Čeprav bi brez znanstvenega gradiva in teorij francoskih psihopatologov le težko nastala psihoanaliza, bi si je ne bilo mogoče predstavljati, če bi Freud ne imel izrednega poguma, da je pomedel z dvema ovirajočima predsodkoma, namreč s predsodkom »znanstvenosti« in s farizejskim moralnim predsodkom javnega mnenja.

Deterministično naravoslovje na svoji tedanji stopnji ni bilo sposobno, da bi pojasnilo kompleksne psihične pojave ter jih zato preprosto ni obravnavalo. Freud pa zato ni odnehal. Spoznanje o dinamičnem ustroju vseh psihičnih dogajanj, zavednih in nezavednih, ga je moralo voditi do načela psihičnega determinizma. Tu pa je zašel v navidezen spor z oficialno znanostjo. Kadar je bilo treba pojasniti kake nehotene napake (»Fehlleistungen«), nedostatek kakšnega spomina

v zavesti ali podoben duševni pojav, se je moral vsakdo, kdor je zahteval matematično eksaktnost, ustaviti, čim se je pretrgala veriga zavestnih asociacij. Freud pa je videl ravno v nezavednih tendencah vzroke takih pojavov. Moral je torej odkriti vzročno zvezo med nezavednimi nagonskimi vzmetmi in omenjenimi psihičnimi dogajanjem. Tu je bil Freud prisiljen, zadovoljiti se z razlagami, ki so same po sebi utegnile biti zelo jasne, a jim je bilo vendar mogoče odrekati »znanstvenost«. To se je tudi zgodilo. Velika množina argumentov in analogij ni zadostovala, da bi pridobila psihoanalitičnim pojmom in načelom oficialno priznanje. Posebno težavno stališče so imeli psihoanalitiki, če so na pr. pritegovali v območje svoje analize sanje. Sklepati iz sanj, nezaslišano! Da je pri tem vztrajal, je Freudova posebna zasluga. Kajti ne glede na zanesljivost ali nezanesljivost posameznih razlag in pojasnjevanj Freuda in njegove šole je bila s tem dokazana eminentna pomembnost nezavednega psihičnega življenja in psihični determinizem je s tem postal načelo, ki so ga morale poslej upoštevati vse šole. Zgodilo se je podobno kakor v bakteriologiji. Čim je bilo nekoč dokazano, kakšnega pomena so ta enocelična bitja v življenju bolj kompliciranih organizmov, je ostalo pridržano nadaljnjemu raziskovanju, po marsikaterem zmotnem zaključku ugotoviti posamezna med njimi kot povzročitelje bolezni in najti z vztrajnimi poskusi ustrezajoči serum. Razlage psihoanalitikov in njihove terapevtske (zdravilne) metode so danes prav tako izpodbitne kakor prej, spoznanja splošnega pomena, do katerih so privedle, pa so neizpodbitna.

V neki drugi smeri je moral Freud prav tako izbojevati trd boj. V svojem raziskovanju je znova in znova naletel na pojav, da je bil vzrok nevrotičnih težav seksualne narave. Z vso doslednostjo je posvečal temu vprašanju pozornost, ki jo zasluži. Ne glede na licemersko sramežljivost sodobnikov je obravnaval probleme spolnosti z vso odkritostjo in s tem zašel v konflikt z javnim mnenjem. A tudi tu je vztrajal in kmalu je izginilo svetohlinstvo iz predavalnic, kjer je bilo naposled mogoče tudi o seksualnih vprašanjih odkrito razpravljati. Tudi v tem oziru velja Freudu zahvala. Vsekakor pa je napravil Freud ravno na tem področju neko napako, ki je bila za njegovo šolo usodna. Pretežna večina njegovih pacientov in ljudi, ki jih je opazoval, je imela nevrotične težave, katerih vzrok je bilo »odrivanje« (»Verdrängung«) spolnega nagona in ki so se izražale v napačnih poskusih kompenzacije. To dejstvo je najbrž zapeljalo Freuda k sklepu, da morajo biti vsi nevrotični pojavi seksualnega izvora in da je sploh treba imeti »seksualno energijo« za prvobitno gonilno silo vsega živečega. »Libido sexualis« (seksualno ugodje) je postala jedro njegovega nauka, ki se je na ta način moral izgubiti v brezplodnem panseksualizmu. Njegova šola je kasneje razširila pojem »libidinis sexualis« na pojem »libidinis« (ugodje) sploh, a tudi to ni moglo rešiti psihoanalize iz zagate. Razvila se je v nekakšen enostranski biologizem, ki ga ni težko izpodbijati in ki si je zastiral oči pred diferenčiranimi družbenimi komponentami človeškega individualnega življenja. To si lahko razlagamo tako, da je Freud, ker ni poznal socioloških dejstev ali ker jih preprosto ni upošteval, posplošil na celotno človeštvo veljavnost zaključkov, do katerih je prišel ob opazovanju bolezenskih

simptomov, ki so bili vezani na njegovo dobo, dà, celo na določeno družbeno plast (njegovi pacienti so v glavnem pripadali dobro situiranim krogom). Malce zlobno, a zato nič manj točno pravi dunajski individualni psiholog Erwin Wexberg, da je Freud prevzel svojo ideologijo od svojih pacientov.

II. Empirične osnove individualne psihologije

Poslanstvo Freudovega učenca Alfreda Adlerja je bilo, da je spoznal pomanjkljivosti psihoanalize in ustanovil novo šolo: individualno psihologijo. Še pod neposrednim vplivom biologističnega pojmovanja psihoanalitične šole je hotel konkretnije zajeti ravno biološke komponente človeškega duševnega življenja. Podrobno je proučeval vprašanje, na kakšen način učinkujejo organske lastnosti na duševni razvoj. Razvoj, to je bila prava beseda. Kljub spoznavanju gibalne sile psihičnih pojavov so psihoanalitiki premalo upoštevali razvojni moment, namreč dejstvo, da je človeško življenje razvoj v nepretrgani verigi medsebojnega učinkovanja biogenetičnih in socialnih činiteljev. Adler pa je kmalu spoznal, da moreta biti družba in posameznik kakor vse, kar živi, le rezultat takega razvoja. V svojih raziskovanjih je odkril veliki pomen organskih manjvrednosti, ki na svojevrsten način učinkujejo na duševni razvoj. Manjvrednost kakega organa ali organskega sistema namreč izsili v organizmu neko kompenzacijo tega nedostatka. To se lahko zgodi nezavedno, kadar je na pr. posledica napake srčne zaklopke okrepitev delovanja srčnega mišičevja. Lahko pa se to zgodi tudi zavedno, kadar hoče na pr. nekdo kakšno svojo telesno šibkost odpraviti s sistematičnim treningom. Take kompenzacije organskih manjvrednosti se lahko vrše tudi tako, da se individuum tega procesa ne zaveda, da pa nove lastnosti, ki so nastale s tako kompenzacijo, s koncentriranim zanimanjem izpopolnjuje, »trenira«. Sem spada primer otroka, ki ga sili slabost vida, da z večjo zbranostjo »gleda« kakor drugi otroci, ki imajo normalne očesne organe. Če hoče tak otrok sploh zaznati predmete v bistvenih značilnostih, jih mora predvsem opazovati z večjo pozornostjo. Ko je to opravljeno, njegova pozornost nikakor še ne popusti, pač pa opazuje in analizira nadaljnje podrobnosti. Otrok z normalnim vidom zajame predmet takoj in gre s pogledom naprej, ne da bi se ustavljal ob podrobnostih, ne da bi občutil problem prostora in barve kot tak. Kratkovidni otrok pa se nasprotno ustavlja pri teh stvareh, deloma po zakonu inercije (počasi opaža), deloma pa tudi zaradi nuje, da bi se prilagodil, kar sledi iz nadaljnjega. Da bi napor gledanja po možnosti zmanjšal, trenira sposobnost, zajeti v svoji predstavi obris in plastiko, prostor in barvo, da bi tako nadomestil naporno gledanje z manj utrudljivim predstavljanjem. Tako nastane sposobnost »notranjega« gledanja in intuitivnega izpopolnjevanja neke nepopolno videne podobe, to se pravi, razvijejo se deskriptivne sposobnosti, vizualna intuicija in fantazija. Kakor vidimo, se utegne na osnovi organske slabosti vida razviti vizualni (eidetični) tip. Od različnih drugih okoliščin pa ostane odvisno, ali se iz tega razvije poseben dar za slikarstvo, kiparstvo, arhitekturo ali čisto deskriptivni talent.

Slehera manjvrednost organov izsili podobno kompenzacijo v duševnem življenju individua. Adler imenuje duševno usmerjenost in duševne lastnosti, ki so nastale na osnovi organskih lastnosti, njihovo »psihično vrhnjo stavbo« (»psychischer Überbau«).

Seznani smo se torej s shemo: organska osnova — kompenzacija — psihična vrhnja stavba. Psihično vrhnjo stavbo oblikujeta smer in potek kompenzacije. Kako se izvrši kompenzacija pa je odvisno od najrazličnejših okoliščin. Da bi to pojasnili, ostanimo pri primeru kratkovidnega otroka. Prej smo navedli, kako se razvije eidetični tip na osnovi manjvrednosti vida. Seveda pa nikakor ni potrebno, da bi se iz vsakega kratkovidnega otroka razvil eidetični tip ali celo slikar ali arhitekt (»n a d k o m p e n z a c i j a«). Lahko se zgodi čisto drugače. Kratkovidni otroci so pogostoma videti neumni in nerodni (bolščeči pogled, odprta usta). Včasih zadostuje, da se tovariši pri igri, starejši ljudje, učitelji, »vzgojitelji«, prijatelji družine ali družinski člani sami, skratka ljudje njegove okolice vedejo proti otroku, kakor bi bil v resnici neumen, in s tem povzročijo razvoj, ki ne kaže nobene kompenzacije v obliki kakšnega pozitivnega treninga, zato pa kultivira otrok dozdevno »neumnost«, »zabitost«. Otroci, ki mu ljudje ne zaupajo, tudi sam sebi ne zaupa; izgubil je pogum, zato sploh ne poizkuša, da bi se boril proti težkočam, temveč si prizadeva, na drugačen način z a v a r o v a t i svoj položaj. I z o g i b a se svojim nalogam, češ da je nesposoben; morda se bo izgovarjal ravno s svojo kratkovidnostjo. Pogosto vidimo take otroke, kako se delajo neumne in se z obupanim obrazom pretvarjajo, kakor bi prav zares ne videli popolnoma nič. Ker jim manjka p o g u m a, ki bi bil potreben, da bi premagali težave, »a r a n ž i r a j o« nespretnost in nemoč, da bi se izognili nalogam. Tak otrok kompenzira torej svojo organsko manjvrednost tako, da napravi iz nje s r e d s t v o, s katerim sili — razrešen svojih dolžnosti — ljudi okoli sebe, da te dolžnosti namesto njega prevzamejo. Tu že vidimo zelo problematičen razvoj.

To je razvoj, v katerem je moral Adler odkriti druge, bolj zamotane mehanizme, kakor pa je preprosta kompenzacija organske manjvrednosti. Mogel je ugotoviti, da organski ustroj sam po sebi vsekakor še ne določa ene same možnosti razvoja. Tipe v Kretschmerjevem¹ smislu je mogel sprejeti le s pridržkom. Dejstvo, da dopuščajo organske lastnosti razvoj v različnih smereh, spremenljivost tipov, velika množina opazovanj treninga, izgube poguma in načina, kako se ljudje izogibajo življenjskim nalogam ter se pred njimi zavarujejo, kako si v ta namen aranžirajo sredstva — vse to mu je vsiljevalo v zmerom razločnejši obliki sklep, da gre tu za različne poskuse, premagati eno samo, zmeraj ponavljajočo se težavo, neko osrednjo težavo, ki jo nekako določa z n a č a j č l o v e š k e v r s t e (»Menschlicher Artcharakter«). In to osrednjo težavo, na katero trči v s a k človek na začetku svojega individualnega razvoja, je opredelil kot o b č u t j e m a n j v r e d n o s t i, ki ga povzroči položaj

¹ Ernst Kretschmer: Körperbau und Charakter, III. Aufl. Berlin 1922. — V tem delu skuša razlagati K. različne tipe značajev z ustrežajočimi telesnimi tipi.

otroka. Občutje manjvrednosti bi lahko označili kot psihično vrhnjo stavbo prvotne telesne šibkosti otroka, hkrati pa kot rezultat občutka slabosti v razmerju do okolice. Dete je v vsakem oziru odvisno od neskončno močnejšega in sposobnejšega odraslega človeka; docela je izročeno njegovi samovolji (mnogih ravnanj odraslih ljudi otrok ne more razumeti kot smiselnih, v njegovem poenostavljenem zaznavanju se mu morajo zdeti samovoljno tiranstvo); čim se v njem razvije za to potrebna inteligenca, se mu vsili primerjava z odraslimi, v razmerju do njih pa se mora počutiti neizmerno manjvrednega. In kakor izsili organska manjvrednost svojo kompenzacijo, tako vodi tudi psihično občutje manjvrednosti do svoje kompenzacije: do težnje, premagati šibkost ter postati prav tako popoln in močan kakor odrasli. Kakor smo že videli pri organski manjvrednosti, je posledica te težnje pozitivni trening (razvijanje sil), čigar rezultati dadó otroku samozaupanje in povzroče, da prvotno občutje manjvrednosti kmalu pozabi, ali pa trening v negativni smeri, to se pravi, prej omenjeno izogibanje dolžnostim, aranžmani in triki. V tem primeru se občutje manjvrednosti poglobi. Različni prikrivalni manevri naj bi prevarali človeka samega in njegovo okolico, prava kompenzacija pa se nasilno uveljavi: čim globlje je občutje manjvrednosti, tem intenzivnejša je težnja po samopoveličevanju in podjarmljenju okolice. Kdor je močan, ne potrebuje pomoči drugih, kdor je šibek, sili druge, da bi mu služili; in ker to seveda ne gre brez trenja, mora priti do konflikta s skupnostjo. Prvi tip se vrašča v družbo in sodeluje z njo, drugi se postavi družbi nasproti in terja od nje tisto, kar bi skupnost mogla normalno od njega pričakovati. Tako se razvije tisto, kar imenuje Adler »nervozni značaj«.

III. Skupnost in posameznik

Kakor smo videli, so morali Adler in njegovi sodelavci, če so si hoteli razložiti opazovane pojave, kmalu pričeti tudi z obravnavanjem razmerja med posameznikom in družbo. Adlerjeva raziskovanja je pri tem usmerjal njegov socialistični svetovni nazor, ki se je tako na njegovem delovnem področju plodno uveljavil. Na kratko se hočemo seznaniti z Adlerjevim mnenjem o odnosu posameznika do skupnosti.

Človek spada v tisto vrsto živih bitij, ki lahko obstajajo edinole v skupnosti. Taka bitja so kot posamezniki v razmerju do veseljstva povsem brez moči; kot posamezniki so obsojeni na propad, kajti izročeni so na milost in nemilost klimatičnim vplivom, naravnim katastrofam ali napadom močnejših bitij, pogosto celo nesposobni, preskrbeti si življenjska sredstva brez pomoči drugih, po večini istovrstnih bitij. Obstoje jim omogoča šele strnitev v družbo, njihova podružbljenost, ta bolj ali manj organizirana zaščita pred škodljivimi učinki obdajajočega jih sveta in s skupnimi naporimi dosežena preskrba življenjskih sredstev. Ta biogenetično dana nujnost skupnosti je izvor značaja človeške vrste.

Ohranitev vrste, ohranitev skupnosti je potemtakem najprvotnejši diktat samoohranitve. Ohranitev vrste pa zahteva, da prispeva vsak posameznik svoj delež k rešitvi skupne naloge. Ta prispevek je delo. Od primitivnega posameznikovega napora v prazgodovini do najzamo-

tanejših opravkov sodobnega človeka je ostalo delo prvobitna življenjska funkcija, katere naloga je, služiti ohranitvi vrste, človeški skupnosti.

Druga človekova prvobitna življenjska funkcija, ki služi ohranitvi vrste, je njegova soudeležba pri razmnoževanju, torej njegovo spolno življenje. Razpravljati o tem, ali je za ohranitev vrste prvotnejšega pomena delo ali seksualna funkcija, bi bilo odveč, zakaj jasno je, da ohranitev vrste ni mogoča niti brez dela niti brez razmnoževanja.

Medtem ko je Freud v svoji praksi osredotočal vso pozornost na spolno funkcijo ter je prišel do zaključka, da je »odrvanje« spolnega nagona poglavitni vzrok nevrotskih pojavov, si je Adler prizadeval, razširiti svoja opazovanja na vso celoto postavljenih problemov. Tako je imel predvsem priliko ugotoviti, da se morajo boriti s težavami nevrotskega značaja vsi ljudje, ki — iz kakršnegakoli vzroka — ne izvršujejo te ali one prvobitne življenjske funkcije. Iz tega je sklepal, da je človek po sami naravi stvari, to je zaradi svoje pripadnosti k vrsti, k skupnosti »*hominis sapientis*«, prisiljen izvrševati ti življenjski funkciji, če se noče znajti v konfliktu z družbo in samim seboj. Razen teh dveh pa je Adler ugotovil nujnost še neke tretje funkcije, katere izvrševanja sicer ohranitev vrste ne terja več neposredno, ki pa izhaja iz dejstva podružbljenosti: gojitev medčloveških (družabnih) zvez. Res je sicer — kakor bi mogel trditi kak zabubljen individualist —, da jamči za ohranitev vrste že izpolnjevanje prvih dveh življenjskih funkcij, a prav tako tudi velja, da lahko povzroči zanemarjenje te tretje funkcije, torej nedostatno gojenje medčloveških zvez, motnje v prvih dveh. Kdor živi ločeno od družbe, težko najde spolnega partnerja; in prav tako lahko se primeri, da morebiti tudi odlično izvršena amaterska dela vendar ne dadó ustrežajočega sadu, ker njihov namen in smoter pač ni korist skupnosti (tako na pr. delo k sreči izumirajočega tipa »zasebnega učnjaka«). V tej zvezi ni treba širše obravnavati dejstva, da ima človek, ki ne goji prijateljskih stikov, po navadi težave s svojo okolico, ker se pomanjkanje prijateljstva kmalu razvije v očitno sovražnost. Vendar lahko brez večje nevarnosti za sistem individualne psihologije skrbimo pomen te tretje življenjske funkcije na eno izmed potreb duševne higijene.

Pravilno izvrševanje omenjenih treh življenjskih funkcij zagotavlja hkrati ohranitev vrste in človekov individualni obstoj; jamči za zdravo razmerje med posameznikom in skupnostjo in s tem — po Adlerju — za njegovo duševno zdravje. Pravilno izvrševanje teh funkcij predstavlja hkrati posameznikovo uresničevanje, njegovo realizacijo skupnosti. Izvrševanje teh funkcij dokazuje obstoj čuta za skupnost in je obenem le-tega posledica. Ta čut za skupnost je izraz zgoraj omenjene biogenetično dane socialne povezanosti ljudi. Ta čut za skupnost (rajši bi ga imenovali težnja po skupnosti) prinese človek po svoji biogenetični (oz. filogenetični) tradiciji s sabo na svet. Občutje manjvrednosti pa je tisti moteči činitelj, ki razmah čuta za skupnost ovira ter ga pogosto celo zatira in zamori. Človek s povsem uveljavljenim čutom za skupnost, človek, čigar težnja po varnosti se sklada z interesi skupnosti, to je »zdravi«, »normalni« človek. Tisti pa, čigar občutje manjvrednosti se bije s čutom za skupnost, čigar čut za skupnost je

ckrnjen, čigar težnja po varnosti nasprotuje interesom skupnosti, je »bolni«, »nenormalni«, »nervozni« človek, »nevrotik«. Razmerje posameznika do skupnosti lahko torej ponazorimo kot odnos njegovega občutja manjvrednosti do njegovega čuta za skupnost (individuuum: skupnost, občutje manjvrednosti: čut za skupnost). Ker pa vemo, da doživi vsak človek — vsaj v otroški dobi — občutje manjvrednosti, lahko sklepamo, da nosi v sebi v večji ali manjši meri vsak človek tudi pogoje za »nervozni značaj«. Da drugače sploh ne more biti, bo pokazalo raziskovanje činiteljev, ki določajo človekov individualni razvoj.

(Se nadaljuje.)

KREFLOVA KMETIJA

DRAMA V TREH DEJANJH — IVAN POTRČ

Jura Krefl, zapit posestnik, 56	Ciglar, Kreflov viničar, 70
Liza, žena, 58	Mimika, njegova hči, Ivanovo
Ivan, sin, študent, 24	deklet, 21
Ančka, hči, por. Toplak, 25	Lebrovka, 36
Vinko Toplak, sin propadlega	Štefek, njen otrok
krčmarja, Ančkin mož, 23	Hrenkov Franci, 20
Franček, 21	Duhovca, 53
Lizika-Elza, 19	Obrezači
Poltek, 14	Stric Janža, preužitkar pri
Milika, 12	Kreflu, 76
Franc Vilčnik, posestnik, pred-	Rujsova Trezika, nezakonski
sednik posojilnice, kronski upoko-	otrok, občinska sirota, 12
jene (bivši žandarmerijski straž-	Pogrebci, bajtarji, bajtarke
mojster), 65	Mrtvo Matjašičevo truplo

Družinska izba pri Kreflovih. Sodobnost. Pozna jesen.

PRIZORIŠČE

Široka kmečka družinska soba pri Kreflovih; podoba nekdanje bogatije. V zadnjem levem kotu hrastova miza; samo, da so noge najedene od črvov in da je spodnja prečnica, ki veže sprednji dve nogi, natrta. Ob stenah za mizo dvoje klopi; nad klopmi odrta stena, ponekod do opeke in klanega kamenja. (Omet so odrli Kreflovi otroci, ko so se preganjali po klopih in stolihi okoli mize, ko so zvečer kleče večerjali po klopih, ker so se bali strahov pod mizo.) Pred mizo stoli. Ob desni steni v ozadju počez dve zakonski postelji, prekrite z umazanimi in raztrganimi rdečkastimi pregrinjali. Posteljnine: ličja in slame je malo, da postelje niso niti polne in so podobne koritom. Zglavja so za spoznanje višja; sicer so pa po vznožju nametane in razmetane suknje, kikle — vse raztrgano in pomazano; na sredi postelje še ponošen klobuk. Pred posteljami na tleh smeti, ličje, slama (pred kakim tednom jih je Lizika zadnjič postlala, pometla pa ni); pod posteljami blatni škornji in košare. V ospredju na desni rumenkasto umazane pečnice nizke kmečke peči; okoli vegasta klop; nad pečjo vise s stropa palice; na njih, po klopi in po peči: cunj, klobuki, predpasniki, čevlji, škornji, krtače, stari zamašeni časopisi (»Slovenski gospodar«, »Domoljub«); na peči koruza; po pečnicah se suše nogavice, zaprane srajce in podobno.

Skratka — zanemarjenost. Na desni je med zakonskima posteljama in pečjo vhod v Ivanovo kamrico: prenatrpana je z omarami, posteljama in mizico, polno razmetanega papirja in knjig; ob mizici polna košara po tleh razvlečenega perila; neke v ozadju ozke kamre zamreženo okno, opaziti ga je edino z leve strani. Večer. Velika zakajena petrolejka (številka osem), ki visi nad mizo, razsvetljuje kmečko uro z uteži med vrati v Ivanovo kamro in pečjo, in lovsko puško nad pečjo; dalje nabožne podobe ali hišne patrone: Križanega, Marijo sedem žalosti, Lurško Marijo z Bernardiko, s skalami in čudežnim vrelcem, sveto Družino s curriculum vitae Jezusove mladosti: od rojstva med angelčki in pastirčki tja do Jožefove smrti, svetega Janeza Krstnika: napol golega in v velblodji koži in z ovčico v naročju in s križem, preko križa trak z napisom: »Ecce Agnus Dei«; tablice z Marijami in Jezusi, križanimi Jezusi in »Božji hišni blagoslov« s takole pobožno vsebino: »Kjer je vera — tam ljubezen; kjer ljubezen — tam je mir; kjer je mir — tam je Bog; kjer je Bog — tam ni nadlog!« Ta napis v ovalni podobi je po vsej priliki v sredi sprednje stene pod zanemarjenim domačim oltarjem. Temno rdeč oltar je pritrjen na steno pod tramom; nad njim kip Marije z Jezusom v naročju, dva steklena, posrebrana in okrnjena svečnika, nekaj suhih rož; doma narejene in zaprašene rože obdajajo tudi križ nad oltarjem. V ospredju oltarja rdeče umazana posoda za večno luč. (Včasih, ko so bili še otroci manjši, so jo prižigali o božiču in veliki noči; zadnja leta je večna luč zanemarljena.) Nad zakonskima posteljama visita povečani sliki Lize in Jura Krefla: stari fotografiji iz prvih let zakona. Pod njima so razobešene družinske in otroške fotografije, neka primicija (Lizin spomin), Ančkina gostija in slično blago. Nad vrati v kamro še slika vseh papežev: od sv. Petra s petelinom do Leona XII. Pod temi papeži nad vrati polica z zaprašenimi steklenicami vseh oblik, barv in velikosti, stara zdravila, posoda za petrolej, steklenice, lončki z mažami. Podobno blago je na kredenci ob levi steni pred mizo. Pred kredenco še ena postelja. Nad njo okno; dvoje oken na vsaki strani mize, še eno pred posteljama na sprednji steni. Vsa okna so zamrežena z gostimi kovanimi križi. Po oknih litri napol izpite pijače, neumiti kozarci, dva- ali trilitrski ročka, zanemarljene rože: asparagusi, fuksije, pelargonije, osušen rožmarin, plazeče kakteje... V kotu nad mizo sv. Duh in kip sv. Družine. Poltekove, Milikine in Trezikine šolske knjige in zvezki so po oknih in kredenci; dalje je še kredenca, polna opranega in nepospravljenega perila, časopisov in cunj. V kotu med oknoma tik nad mizo z žebelčki pritrjeni papirnati risbi svetega Antona, kako deli siromakom kruh; za svetnikom se vidi belo in pravilno risano zidovje obširnega samostana — in žalostne Matere božje z Jezusom. Šipe na podobah so umazane; kjer je po oknih katera razbita, je nadomeščena z lepenko. Stene so poslikane z obledelimi rožami; omet je močno zluščen. Vse priča, da je bila tu nekoč bogatija, ki ji pa kriza zadnjih let ni prizanesla. Propadanje se pozna na vseh koncih in krajih: po peči, po posteljah, po oknih... Vrata v izbo v ospredju na levi; ob njih škropilnik z molkom. Na oknih rdečkaste zaves. Strop: tram, prečniki, deske.

I. DEJANJE

Gong. Oddaljeno drdranje koleslja s konjem. (Franček se je odpeljal po Ivana.) Ko peketanje zamre, se prične dvigati zavesa. Po večerji. Med molitvijo. Na nepogrnjeni in pobrojani mizi dve izpraznjeni pločevinasti skledi, kruh, ročka in razmetane žlice. Pred miznico, s hrbtom proti rampi Jura Krefla: razoglavl, z nepočesanimi lasmi, v blatni usnjeni suknji; pijan, kakršnen se je pripeljal z gorice, zaslanja s komolci skoraj ves prednji del mize. Na njegovi levi, na koncu klopi sedi Liza, kmetica, ki se zaveda,

da je gospodinja na Kreflovem gruntu. Za njo Lebrovka in Duhovca, suhotni dninarki. V kotu Hrenkov Franci. Z zavaljenim in rdeče razžarjenim obrazom, s štrlečimi lasmi, z idiotskim izrazom, z lopatastimi rokami. Ob njem Ciglar, dolg, starikav in izgaran viničar; nato Mimika, njegova bledična 21letna hči; zadnja dva sta obrnjena proti rampi. Na desni strani mize stoji edino stric Janža v dolgem, oguljenem plašču; Jurov stric, preužitkar; Kreflom je prinesel svoje napol zadolženo posestvo; rado ga zebe, roke se mu potresa; naglušen. Na oglu med stricem Janžem in Jurom prazen (Francikov) stol. Na klopi pri peči Milika, najmlajši, malce cmerikav Kreflov otrok; sedi kar na klopi ob sklečkah, tišči se peči. Na drugi strani sklečke Poltek, prvošolček, materin »tožengroš«. Pred njima na nizkem stolu Lebrovkin štefek, slaboten dninarski otrok, ki je pricapljal za materjo, da bi se pri Kreflovih do sita najedel, in Rujsova Trezika, boječe in zapostavljeno dekletce; Liza ji je krstna botra; zadnja oba siromašno oblečena. Na klopi ob peči leži pred Miliko stegnjen pes Cigan.

Stric Janža (z očmi na križu in s pravilno sklenjenimi rokami, počasi in s presledki): Češčena si Marija — milosti polna — Gospod je s teboj — blažena si med ženami — in blažen je sad tvojega telesa, Jezus. (Se globoko oddahne.)

(Dninari žebrajo odsotno za njim; najglasnejši je stari Ciglar. Jura moli pijano, Liza zre zviška preko njega. Hrenkov Franci se posmiha za sklonjenim Ciglarjevim hrbtom Mimiki. Mimika je zaskrbljena in ga ne opazi. Pri peči se bašejo otroci kar naprej. Štefek golta krompirjeve žgance.)

Poltek (je pravkar pogoltnil zadnji grizljaj, brčne Štefeka): Ne boš molil, štefek?! (Pogleda proti mizi in sklence roki z žlico med prsti.)

Jura (se okrene med molitvijo, s sklenjenimi rokami): ... tvojega telesa, Jezus. Prek-le! Mōli!

Lebrovka (se malce dvigne izza mize in pogrozi Štefeku): Počakaj, počakaj!

Jura (zase): Žrl bi, žrl! Molil in delal pa — da bi sam.

Lebrovka (potoži Duhovci): Kristus, ali je križ z deco!

Stric Janža: Sveta Marija, mati božja — prosi za nas grešnike — zdaj in na našo smrtno uro. Amen. (Se trese.)

(Štefek spusti žlico v naročje, sklence roki in povesi oči.)

Liza (ga postrani pogleda): Poglejte ga! Zdaj se bo še kujal!

Lebrovka (obupana): Štefek!

Stric Janža: Čast bodi Bogu Očetu — in Sinu — in sv. Duhu, kakor je bilo v začetku — zdaj — vselej — in na vekomaj. Amen.

(Dninari se malomarno prekrižajo, še preden zmoli stric Janža.)

Stric Janža (se križa): V imenu Očeta in Sina in sv. Duha. Amen.

Jura (sam, ko se drugi že dvigajo, pijano): V imenu Očeta — in Sina — in sv. Duha. Amen!

Franci (potisne Lebrovko in Duhovco proti Lizi): Siti smo: gremo!

Duhovca (čaka, da bi se Liza zganila. Ko vidi, da se ne bo, se posmehne Franciju): Oha, počakaj!

Lebrovka, Duhovca in Franci okoli mize za Ciglarjem.)

Stric Janža (se zavleče k peči, roke se mu potresajo, ob pečnicah si greje premrle ude; ne ve, kje bi sédel; podí psa): Marš, Cígan, marš!

Poltek (stoji na klopi; se nagne okoli ogla pri peči): Pustite psa! Cígana zebe. (Poboža psa.)

Liza (se razgleduje gospodovalno izza mize po izbi): Komu je pes v napoto?

Stric Janža (se trese): Mene tudi zebe. (Skloni se in potegne izpod zadnje postelje košaro neizluščenega fižolinja): Milika! (Milika se ne zmeni.) Milika, potegni no sklečke k sebi! Zanesi jih nekam.

Milika (zmigne z rameni in se potegne za peč): Ah, Trezika, zanesi ti!

(Trezika zanesi žlice na mizo; sklečke pa si nerodno nalaga na roko. Dninarji si oblačijo sredi izbe zimske suknje, se pokrivajo, ženske se ovijajo v rute; Ciglar jemlje tobak iz mehurja in si nalaga pipo. Govorjenje.)

Lebrovka (natepe štefeka): A misliš, da si doma? Počakaj, pomnil boš, kdaj si mi tole napravil! Odslej bo hodila Fefka z mano.

Duhovca (Mimiki): Blatne smo. Bala sem se, da bomo obtičale v repi.

Mimika: Do kože sem premočena... Iz šolnov mi kar vre brozga. (Žmika z nogo zakrpane čevlje.)

Duhovca (se ji nasmehe): Proti večeru je brilo. Brrr... (Se zavija v razcefrano pleteno ruto.)

Mimika: Do kosti...

Jura (se okrene s stolom): Franci, ná, pij!

Franci (se bedasto nasmehe in seže po ročki): Pil? Haha! Če je le kaj ostalo! Haha! Na zdravje, Jura! (Pije z globokimi požirki, da mu poskakuje jabolko.)

Jura (se zazre vanj): Halo, počakaj, počakaj! Prekleti! Pijače ni škoda, pijače — ali uboga ročka! (Sega za ročko.)

Ciglar: Ti se bojiš, da bi ti Franci ročko požrl? Hahaha... Franci je nevaren, kar se tega tiče, dà.

Liza (dregne Jura): Zini no! (Pogleda Ciglarja. Ali Jura se ne zmeni; sega za ročko.) Slišiš?! A še nimaš dovolj? Franci, ne dajaj mu pijače! (Možu.) Prekleti goltanec, kakega le imaš? Nimaš dna? Ljudi imamo pri hiši, ti pa piješ! A si ti gospodar? Cunja, in ne gospodar!

Jura (pijan, kakršen je — mogoče se dela za spoznanje še huje pijanega — jo miri): Beži, beži... Za sto let bo vse dobro, za sto let ne bo za nami —.

Liza (ga prekriči): Glej jo, glej! Trezika! Kdo ti je rekel prenašati posodo? Jo postaviš na klop ali ne? (Zakriči proti vratom v priklet.) Lizika, Lizika! (Posluša.)

(Trezika se obrača s polnima rokama posode. Postavila bi jo na klop; ali tam je košara, sta Milika in Poltek, je pes. Franci, ki pleše po izbi, butne ob njo. Treziki zdrkne posoda iz rok. Stric Janža si je prinesel stol od mize, sédel pred košaro in pričel luščiti; zebe ga, da se potresa.

Dninarji se ne menijo za prepire, vajeni so jih.)

Liza: Tak, zdaj pa imaš! (Proti prikletu, nestrpno.) Lizika! Kje postajaš?

Lizika (po Ančkini močitvi mlajša gospodinja pri hiši; domača dekla. Pride zavaljena, rdeča in razoglava, v predpasniku in z zavihanimi rokavi. Skozi vrata): Kaj je? Kaj bi radi? Svinjam napravljam. Pridite v kuhinjo! Nikamor ne zmorem z delom.

Liza (pokaže z glavo na Treziko): Zamahni že po oni žabi! Ni mi, da bi vstajala. Ali bi jo!

Trezika (ki je pobirala čepe posodo, se potegne ritenski proti Ivanovi sobici. V njo si ne upa — tam je tema. Zajoče): Milika mi je rekla, Milika. Jaz ne bi... Milika...

Lizika (pobere prazno posodo in jo udari z njo po kikli): To imaš eno, da si boš zapomnila. Ti bom že jaz pokazala: Milika, Milika... (Jo oponaša.)

Liza (pove mimo Ciglarja): Ah, česa si človek vsega ne nakoplje! Sama jeza je s takimi otroki. Nazadnje vam pa še kak kočar reče, da ste si kaj pripravili z njim.

Ciglar: Sirota je. Tistih ubogih sto dinarjev na mesec res ni kdo ve kaj. Ali nekdo jo mora imeti. Ali nič se ne bojte; Bog vse vidi. Na onem svetu vam bo vse poplačano.

Liza: Tako je, dà.

Ciglar: Nič nimam, vaš dninar sem, ali to vem: večji grunt — večje skrbi.

Liza (ji ni prav nič za razgovorjanje s Ciglarjem; preveže si naglavno ruto in vzdihne): Ah...

(Že takrat, ko je lezla Treziki posoda iz rok, se je Franci obrnil in pomolil ročko Mimiki.)

Franci: Ná, Mimika, pij! (Mimika odkima.) Kaj ne, za goske ni seno? (Mimika se mu mimogrede brezbržno nasmehne.) Ne kisaš se no kakor pepelnična sreda! Nihče te ne bo vprašal za račun. Haha... (Se reži svojemu dovtipu. Ji pomežikne, tiše.) Nocoj... Mimika... nocoj bo prišel... hm... Janžek. Hm. Ga težko čakaš, a? (Mimika bi se ga rada otepla.) Mu boš odprla? Hihi! (Se bedasto zahihita.)

Mimika (se plašno ozira po izbi): Oče, oblecite se. Tu je klobuk. Gremo, greva!

Lizika (je med tem malomarno zmetala na mizi posodo v posodo. Potiska očeta od miznice): Zganite se, štor! (Meče neobrisane žlice v miznico.) Uh, smrdi od vas... Danes ste se nažrli...

Jura: Kaj? Nažrl! Jaz — nažrl? Ti, ti boš meni gledala na prste? Ti?

Lizika: A mogoče ne delam?

Jura: Delaš? Kura tudi dela — škodo...

Liza: Ne norčuj se, da ti ne zaženem v glavo! (Išče z roko po mizi.) Da te le sram ni! Ali te bo Janžek vesel!

Lizika (moli proti Lizi skledo, v kateri je ostalo nekaj žgancev): Kaj bi s tem? Matjašiču bom zanesla.

Jura (se vzdrami): Matjašiču? Zakaj se pa ni privlekel k mizi?

Lizika: Prej sem napajala. Stokal in hropel je, da ne vem, kaj bi rekla...

Milika (je priskakala od peči k Juru): Ata! Slišite, ata! Ata, Matjašič so mi rekli: (Oponaša Matjašiča.) Še nocoj bom crknil... Še nocoj se bom stegnil, so mi rekli.

Jura: Matjašič so ti rekli? Naj le crkne, naj se stegne, če noče delati! Že zdavnaj bi moral. Občina se bo rešila stroškov, jaz pa nadloge. (Se razvname.) Taki so ti prekleti capini! Ko je zdrav, močan, dela po svetu — po Avstriji ga je nosil vrag! — na stara leta ga pa ti, Krefl, rédi!

Milika (ga potegne za suknjo): Ata, ata...

Jura (Liziki): Reci mu... Idi v hlev, pa mu povej, da sem jaz, jaz Jura Krefl, posestnik in občinski mož, rekel, da lenobe občina ne bo podpirala. Ko bo delal, bo dobil večerjo. Jaz ga bom že skuriral. Lizika! Idi in povej mu to!

Lizika (zase): Zakaj ga pa ne pošljete v hiralnico? Nekaj pravi, da bi mu ne bilo treba delati, ko ne more, če bi imel denar, ki ga dobivate od občine zanj.

Jura (se dvigne): Kaj mrlizgaš? Tako je rekel? Mu bom jaz dal hiralnico, prekleti! Naj le počaka, bom videl, ali bo jutri pipal repo ali ne?!

Lizika (se zmrдне): No, bom pa vsipala svinjam. (Hoče odnesti skledo.)

Jura: Stoj! Nikamor ne boš nesla! Prejle sem mislil, da bi mu še — ali zdaj ne! Daj psu! Čigan, Čigan! Halo, čapo! (Pes priteče.) Vidiš, ta si je zaslužil večerjo, oni capin si je ni! (Pogleda proti oknu in pogrozi.) Naj ne misli, da je pri knapih! Zdaj je pri Kreflu. Pri Kreflu bo plesal, kakor bo Krefl hotel. Boljševik! (Zadnja beseda ga vzdrami, da zakriči.) Boljševik je!

Lizika (malomarno zamahne): Le kričite... (Odnese posodo.)

Jura (Miliki): Milika, ti pa k peči! Ala!

Milika (se obeša nanj): Matjašič bodo crknili... crknili... crknili... (Konča pojoče.)

Ciglar: Jura, Liza, koliko naj nas pride jutri?

Liza: Ena ženska!

Ciglar: Mimika bo imela čas. (Se ozira za hčerjo.) Mimika —?

Liza (trdo in odsekano): Ne, Mimike ni treba! Če hočete, naj pride Polona.

Ciglar (se skraja ne znajde): Polona piplje pri Merčevih... Zemljo imamo tam... (Proseče.) Mislil sem, da bi Mimika... (Nihče ga ne posluša.)

Liza (govori mimo Ciglarja z dninarji, ki se odpravljajo): Počakajte! Pridite še jutri. Prosim lepo. Ne kaže čakati.

Duhovca (k mizi): Ne bo premokro? Prši. Bojim se, da bo jutri preblatno. (Menca.) Danes smo malo nazeble. (Se ji nasmehe.)

Liza: Naj čakamo, da bo zapadel sneg? Nisem še slišala, da bi kdo pri pipanju repe zmrznil.

Jura (vmes odsotno in brezbržno): Blato je, haha... Sneg bo zapadel, sneg. Haha...

Duhovca : Ah, nihče ne misli, da ne bi hotel priti. Samo tako sem rekla ... mislila sem ...

Lebrovka (ki je poslala Štefeka že prej proti vratom, se ji za Duhovco ponuja s hlapčevskim nasmehom) : Ali naj Lebrovka tudi pride?

Liza (preko Duhovce) : Vi? (Pomisli.) Pridite! Samo, naj pride raje Fefka z vami. Bo vsaj nekdo pri živini.

Štefek (ki je strahoma poslušal razgovor, si pokrije obraz z rokami in tiho zajoče v vežo) : U-u-u ... (Zacmiha.)

Lebrovka (jecljajoče) : Fefka bo prišla z mano, Fefka. S tem askercem imam tako same križe. Ah, otroci ... Ne zamerite ...

Liza (pokaže postrani z glavo na Mimiko) : Oni pa ne dajajte več potuhe, če hočete, da smo si dobri.

(Mimika se zdrzne, odide k Štefeku in ga poboža.)

Lebrovka (opravičujoče) : Verjemite, da nisem vedela, za kaj gre. Naprosila me je ... (Se ozira, kje je Mimika. Tiše.) O, saj sem ji prigovarjala. Kaj pa misliš, sem ji rekla. Povedala sem ji, naj si drugo poišče; najboljša pa stori, če neha. Mislite, da ne vem, da imam kopico otrok in zemljo pri vas. O, tudi tole sem ji rekla!

Liza (vstane in vzame iz kredence pločevinaste dnevnicke ter jih deli) : Duhovca, ná! Lebrovka! Ciglar dve! Franci! Franci, ti pa lahko ostaneš jutri doma. Pridi zvečer obrezovat.

Franci : Bom, bom. (Se nasmehne.) Vse repe jim bomo porezali. Haha ... (Se smeji bebasto proti Mimiki.) Boš jokala?

Lebrovka (iztrga Štefeku klobuk iz rok in mu ga natakne na glavo) : Tak, zdaj si si pa skuhal! Ne boš več jedel Kreflovih pogač. Si se že zahvalil gospodinji?

Štefek (zajoče) : Pogača ...

Lebrovka (ga zmikasti) : Štor, nisi za med ljudi! (Gospodinji.) Hvala lepa za vse. Nič ne zamerite! Lahko noč. (Odvleče Štefeka.)

Dninarji (za njima) : Lahko noč. Dobro spite! Brez zamere ... (Franci pije.)

Liza : Bog vam poplačaj! Lahko noč. (Ko odhaja Ciglar z Mimiko, dregne Jura) : A nimaš besede? Ne boš zinil? Kaj sva se domenila? Napiješ se, napiješ! Pozneje bo pa vsega baba kriva.

Jura (se vzdrami in se razgleda. Zagleda Francija z ročko) : Hoho, Franci! Daj še Ciglarju! Pokliči starega! In Mimiko.

Franci : Ciglar! Halo, Ciglar!

Ciglar (se ozre pri vratih) : Mene kličete?

Franci : Kam tako naglo? Počakajte, bomo šli skupaj! (Pomežikne.) V ročki se še sveti. No, Mimika!

Jura : Ciglar, pijte! Je Mimika z vami? (Se ozira. Zavlečeno, pijano.) Franci, ti pa domov. Jutri se ti bo dremalo pri obrezovanju.

Franci : Jutri? Jutri je sobota. Grem k deklinam. (Se nasmehne.)

Lizika (pogleda v izbo s škafom v roki) : Cígan, Cígan! (Pes odskáče za njo v kuhinjo.)

Franci (Za Liziko. Ko gre mimo Mimike, cmokne): Lizika! Si že zanosila svinjam? Ti pomagam? (Odide.)

Ciglar: Kaj bo dobrega, gospodar?

Jura: Dobrega? Haha... Nič... Kaj sem vam že hotel povedati? Janžek se pripelje nocoj... Franček ga bo pripeljal.

Ciglar: Dà, dà. Novembra smo! Saj res. Sredi novembra, smo izračunali, da se bo vrnil. Hvala Bogu, da je siromak prestal. Težko breme so mu naložili. Ne vrne se vsak od tam. Dosti jih dobi za vse življenje. Smili se mi. Rad sem ga imel. Razumela sva se. (Proti Lizi, ki se ozira zviška preko Ciglarja po izbi.) Jokal sem se... Nocoj se torej vrne... Saj res... saj res... Jaz sem pa tuhtal prej, kam se je Franček odpeljal.

Jura: Rekel sem mu: Naprezi! Konja naprezi! Koleselj! Da bodo videli! Krefli smo še! (Se potrka po prsih.)

Milika (se vesi nanj): Ata, se bo Janžek skoro pripeljal? Ata, ata...

Jura: Sina so mi zaprli!... Kreflu so zaprli sina — Janžeka! (Zaškripa.) Ali Krefli smo še! In bomo ostali!

Liza: Čveka! (Sitno ji je, da pred dninarji razpreda Kreflovo sramoto.) Se boš streznil ali ne?

Jura (vzkipi): Kaj?

Milika (gleda obupana mater, da ne bi ugovarjala očetu, da se ne bi sporekla): Mama, mama...

Ciglar: Pusti ga, Liza, pusti ga! Težko mu je. Še meni ni bilo lahko. Janžeka smo imeli vsi radi...

Liza (osorno): Kaj veste vi! (Ošvrkne zviška Mimiko.) Nam je pač še radi marsičesa težko.

Jura: Dà, Ciglar. (Ga pogleda.) Vi ste Ciglar? Kaj rečete, zakaj sem vas poklical? A?

Ciglar: Kaj vem, Krefl. (Se mu ponižno nasmehne.)

Jura (se okrene): Kje pa je Mimika? (Jo zagleda pri peči.) Pridi bliže... Nič se ne boj... Kar je prav, je prav... (Menca in ne more spraviti pravega iz sebe.) Tam je ročka. Mimika, pij!

Mimika: Nisem žejna! Hvala, res nisem.

Jura: Nisi žejna? Haha... Jaz bi pa pil. (Sega za ročko. Liza mu jo odtegne.) Samo, da mi stara brani. Haha... Ciglar, imate tudi vi tako staro? Haha...

Ciglar (z istim nasmehom): Ženske so vse táke. (Pokima Kreflci.) Bog, da nas še kdo včasih zadržuje, da nas ima malo na vajetih, haha...

Liza (sune moža): Eh... Ne boš stegnil jezika? Bi rad, da se bo še vleklo?

Ciglar (vznemirjen): Pa ne, Krefl, da bi se vam kaj zamerili? (Pogleda postrani Mimiko.)

Liza (se zravnja in odrine možev stol): Zgani se, no! Čveka zapita! (Stopi preko izbe k peči. Nažene Treziko s klopi.) Zgubi se spat!

(Trezika se počasi zavleče na zadnjo posteljo. Vleže se nerazpravljena.)

Jura (se malce strezne): Počakajte! (Z močnejšim nastopom, ki s pogovorom narašča.) Ciglar, kdo sem jaz? No, kdo... kdo, mislite, sem jaz?

Ciglar (ga vprašujoče gleda; menca): Kdo si?... Krepl...

Jura: Kdo...? In kaj sem? Kaj?

Ciglar: Gospodar... posestnik...

Jura (vstane, ga gleda v obraz in se zaziblje): In vi — kaj ste vi?

Ciglar (se ozira po drugih in se posmehne Juru s hlapčevskim posmehom): Tvoj viničar sem... Tvoj dninar...

Jura: Kaj je pa moj sin, moj Janžek? Kaj mislite?

Ciglar: Hm, on je študent. (Jura ne umakne pogleda ž njega.) Študent... posestnikov sin...

Jura: Vaša hči? (Se zaziblje čisto vanj.)

Ciglar: Kaj bi naj bila ona? Moja hči je (se ozira za njo), dni-narka. Saj veš, mi, ki smo se rodili pod slamnato streho, smo vsi siromaki.

Jura: A kaj bo iz vaše Mimike?

Ciglar: Ne vem še, ha. Hodila je v meščansko... Ali kje imamo siromaki denar za šolanje? Siromak je boljše, če pusti knjige. Vedno sem ji pravil. Pri črnem kruhu smo zrasli, pri črnem bomo pomrli.

Mimika: Oče! Nehajte, oče...!

Ciglar: A se mogoče lažem? Na delo boš hodila h kmetom. Še rada boš, če boš dobila delo in zemljo. Moji dragi, kopica otrok je hudič. Poglej Lebrovko!

Jura: Dà, prav ste povedali! Še rada bo, če bo dobila delo in kočo. Si slišala, Mimika?

Mimika (plaho): Moj Bog, kaj hočete?

Jura (se opoteče proti Ciglarju): Moj sin — kaj bo on?

Ciglar: Janžek? Janžek bo gospod. Ne bo mu treba kopati v gorici. Tak, nocoj se torej vrne. Hvala večnemu Bogu!

Jura (s ciničnim posmehom): Vi torej veste vse to?

Ciglar: Kaj ne bi vedel. Star sem. Sedem križev izučil človeka. Haha... (Ciglar, ki se sprva ne znajde, hoče vse obrniti na smešno plat. — Jura je pač pijan, Ciglar jih pa ima vedno za ušesi.)

Jura (ki ga zadnje Ciglarjevo nasmihanje začne dražiti): Pa veste vi, da vas lahko postavim jaz (se potrka) na cesto, a?

Ciglar: Vem, vem, Jura. Ali moj Bog, koga si ti kdaj na zimo gonil iz koče? Beži, beži... (Se mu smehlja.)

Jura (Ciglarjevo smehljanje ga je podzavestno razkačilo): Kaj, Ciglar, smejete se mi? A, pijan je, si mislite? Ali zapomnite si: za vas nisem nikoli pijan! Nihče se mi ne bo posmihal! Stari ste — ali ne pozabite, kar ste rekli! Da ste moj viničar, ste povedali, in jaz... jaz sem vaš gospodar! (Se je končno opogumil.) Moj sin bo gospod, vaša bo pa dni-narka! Zato, Ciglar, zato naj pusti mojega sina pri miru! Ste slišali? Za vselej sem vam povedal. (Zase.) Kočo sem vam dal, zemljo... (Grozeče.) Ne segajte...!

Mimika (očetu, ki je prepaden, ki se skraja nikakor ne more

znajti): Oče... oče... Pojdiva! Ne vidite? Kaj hočejo? Kaj smo jim mi storili? Oče...

(Liza se cinično nasmehne.)

Ciglar (udari po Mimikini iztegnjeni roki. Odsekano): Pusti me! Zgubi se mi! Nesrečni otrok! Le komu bi se kdaj sanjalo, da bom imel take križe in težave z vami? (Gleda vprašujoče Jura, Lizo, Mimiko.) Ne bojte se, napravil bom red! Sem ga že.

Liza (sedi pri peči z rokami za hrbtom; mirno in premišljeno): Meni se pa močno zdi, da ne bo prej miru, preden ne boste morali še kam dalje kakor samo iz kože. (Ciglar jo gleda. Liza se niti ne ozre nanj.)

Jura: Tako je, Ciglar. Tako! Ne bo prej miru. Jaz vam ne morem pomagati...

Mimika: Za božjo voljo vas prosim, kaj sem jaz... kaj sem vam storila? Ne žríte očeta, prosim vas! (Zre za Lizo z užaljenim in svetlim pogledom.)

Jura: Kaj si storila? Zadosti!

Liza: Zadosti! (Vstane.) Vsega, vsega si ti, samo ti kriva! Nikoli bi se mu to ne zgodilo, če ne bi ti lazila za njim! Frka! Moli raje in delaj! Gruntarske fante pa pusti pri miru. Če ti je taka sila — sram te bodi! — ali si pozabila, kje si jih lahko izbiraš ti? A, po našem te skomina?! Ne ugovarjaj mi! Naši tisočaki ti dišijo! Kaj? (Stricu Janžu.) Potlej vam pa dobi taka pankrta — bog ve, kje ga je staknila — gruntarski, ki kaj imaš, pa plačuj! Táke ste!

Mimika (ji hoče že ves čas nekaj povedati — vsaka beseda jo zadene. Obupana, s solzami): Čujte... Kaj govorite...? Ni res! Poslušajte...!

Ciglar: Molči! (Proti Juru in Lizi.) Rekel sem vam že, da ste lahko brez skrbi. Ali kaj je zopet...? (Proti hčeri, grozeče.) Ti?!

Jura (se sesede na stol; pijano): Janžek, kmalu se bova videla... Dolgo se nisva —

Liza (ga preseka): Kdo bi si mislil, da ne bo prenehala? A ni bilo dovolj besedi? Že davno ste izvedeli — pa ne mara odnehati! Znova mu je pisarila. (Jo zaničljivo pogleda.) Sirota, žemljico si raje kupi, da ne boš stradala, pa ne marko!

Jura (se pijano krohoče): Si slišala, a?

Mimika: Sirota sem! Ne... ne, ni me sram... Počakajte, da vam povem...! (Ne more pred temi ljudmi z besedo na dan.)

Ciglar: Kaj smo ti rekli doma!? Nesrečni otrok! Ali bi me res rada živega spravila v zemljo?

Mimika: Oče... ničesar vam nočem... (Zahlipa.) Ne bom vam v nadlego... Pustite me... Saj se bom pobrala... Jaz ne morem več... Pobrala se bom. Služit...

Liza (vseka): In vlačit! Najprej ji je dajala Duhovca potuho — zdaj pa: pri Lebrovki pušča poštar pisma za njo. Je povedal poštar. (Mimiki.) Čemu ga ne pustiš pri miru, čemu ga vlečeš, ko bi vendar že

mogla sprevideti, da ne bo nikoli nič iz tega? Naša nesreča si, njegova nesreča si in vaša. Povem vam, Ciglar, ona bo kriva, če ne bomo hoteli več Lebrovke na delo! Le delaj razprtije! Se ti nič ne smili Lebrovkina deca?

Mimika (sunkovito zajoče): Kaj veste vi...? Komu sem kaj storila?

Ciglar: Bi nas rada spravila ob kruh, iz kože? Zakaj ga loviš? Kaj te brigajo Kreflovi? Otrok?

Mimika (se opravičuje, sunkovito): Kaj veste vi, kaj je med... med nama... Kristus, kaj me tako gledate...? (Jura se pijano zakrohoče.) Jaz... jaz ga imam — (Pritajeno zaihti.) Kaj sem vam storila?

Liza: Lačni smo tvojih zdihovanj! „Draga Mimika!“, „Ljuba Mimika!“, „Vedno »tvoj« Ivan!“ Da te samo sram ni! Je to za pošteno deklino? O, le čakaj! (Odide k mizi in sede na prejšnje mesto.)

Jura (se ne more znajti; prav nič ne ve, kako naj reagira na ta ženski prepir o ljubezni. Malo ga je sram; že zaradi sinovih besed): Mama... Pojdi, pojdi! Ženske... (Zamahne z roko.)

Stric Janža (se presede s stola k peči na prejšnje Lizino mesto. Boža po peči. Zebe ga, drgeče): Oh, ti preljubi Jezus, huda zima bo letos. Zebe me... kot psa... Oh...

Mimika (očetu): Ne prebadajte me tako divje! Radi te kože? Da se vam le zdi vredno toliko klečeplaziti... Tudi drugje smo živeli —

Ciglar (ji pogrozi s pestjo): Niti besede več! Mahnem te —. Kaj smo ti rekli? Zakaj ne ubogaš? Jaz sem v Kreflovem — ti si moj otrok! Ne zini mi več! Me boš ti vzela na zimo pod streho? Nas boš ti redila? Tak, ali te je hudi obsedel? (Jo zagrabi na prsih in jo hoče z drugo roko udariti.)

Mimika (zakriči): Oče!

Jura (se vzdrami): Ciglar! (Svareče.) Ciglar, pri meni, pod mojo streho se ne boste pretepali! (Ciglar sune Mimiko proti peči.) Ta hiša je moja. Tu tepem jaz. Tu imam jaz svojo pravico. (Proti Mimiki, se dvigne.) Tebi pa povem, zadnjič ti rečem, da se mi poberi izpred oči. V mojo hišo te ni treba več! Lahko noč! Za vselej! Tudi vi, Ciglar, lahko noč!

Mimika (se pomika proti vratom. Oči ji sijejo v onemogli jezi): Le mečite nas iz koč. Krefli ste, saj vemo! A tudi mi smo ljudje! Oče, da vas ni sram! Mene je sram. Radi te strehe... (Zajoče.)

Liza: Tuli! Nad sabo tuli! Njega mi pa kar pri miru pusti. Kaj veš, kakšne skrbi smo imeli z njim, koliko smo izdali zanj? V šole smo ga dali, da, da... Bogu si ga iztrgala! (Vstane vsa zaripla.) Deklina, ali se sploh zavedaš, kaj počenjaš?

(Sredi Lizinega izbruha vstopi Franc Vilčnik. Oblečen v malo boljše delavniško obleko; rejen, zalisci, c. kr. navzgor zavihani žandarski brki, glava pckoncu. Pasje ponižen, celó denuncijantski pred višjimi — brutalen in zadirčen nad siromašnimi. Vleče cigaro za cigaro. Obstane pri peči in posluša Lizo do konca; z očmi meri Mimiko.)

(Se nadaljuje.)

Ko je dne 18. maja za vedno otrpnilo bojevito in plemenito srce slovenskega pisatelja, publicista, novinarja in neuklonljivo naprednega domoljuba

DR. IVANA LAHA

smo se šele vsi zavedeli, da nam je Usoda mnogo prezgodaj ugrabila tega bistro delavnega borca in tvorca, ki bi bil svojemu narodu prav zdaj še tako potreben.

Odložiti je moral svoje pestro in prepričano, v upiranju in žrtvovanju prekaljeno pero, ko se skoraj spet vračajo časi, ki so ga — v borbi za Jugoslavijo — tridesetletnega pognali na barikade slovenske zavesti, slovanske vzajemnosti in narodnega osvobojenja...

Njegovo še neocenjeno čisto književno delo, zrastle iz viteško smelega, bujnega in zato neurejenega doživljanja rodne zemlje in njenih davnih ljudi, iz nekakšnih rodoljubnih prividov romantično vdanega oboževalca, je vsekakor značilen, a vendar neznatnejši delež njegove izredno obilne duhovne zapuščine, iz katere so se zlasti že pred vojno in po njej neusahljivo pretakali plodni sokovi za narodovo rast in čast.

Strogo bodo še kritiki presojali snov in gradnjo njegovih povesti, težko bodo tehtali njegov nemirni, neokrašeni slog, zbirali njegove po neštetih naših revijah in listih raztresene prispevke ter morda zanikovali njih literarno in celó nacionalno pomembnost — toda pred pokojnikovo dobro vero, pred idealno vdanostjo poslanstvu, mladeniško vnemo in zglednim delostrastjem se bodo mogli samo pokloniti.

Pavel Karlin

IVAN LAH V „LJUBLJANSKEM ZVONU“

PAVEL KARLIN

Bibliografsko je dr. Lahovo literarno in publicistično delo sistematično zabeleženo v Šlebingerjevi Slovenski bibliografiji (do leta 1912) in v Katalogu výstavi literárního díla in Bibliografiji pěti československo-jihoslovanských pracovníků-jubilantů: Jana Hudce, J. Zd. Raušara, Frana Govekara, Ivana Lahy a Božo Lovriče, ki ju je sestavil in izdal Jan Karel Strakatý, Praga 1932, kot dopolnjen ponatis iz Československo-jihoslovanske revije, II. in III. letnik. Z ozirom na obširnost in raznoterost Lahovega pisateljskega udejstvovanja zlasti druga bibliografija seveda ne more biti nepomanjkljiva.

V naslednjem prinašamo uglednemu sotrudniku v spomin popoln seznam njegovih prispevkov »Ljubljanskemu zvonu«, po časovnem redu, v treh predelkih.

LEPOSLOVJE:

- Signora Bianca. 1908, str. 174—180, 224—231.
Grob. List iz Marijevega dnevnika. 1909, str. 34—37.
Priateljica Lelja. 1909, str. 529—34, 598—606, 681—85, 734—39.
Pesem dolenskih cest. Posvečeno T. K. 1910, str. 646—52.
Romantiki. 1910, str. 354—64, 420—30, 479—89.
Izpoved slepca. 1912, str. 284—88.
Satô. 1912, str. 664—72.
Primo vere. Emonska noveleta. 1913, str. 115—19.
Roman o gospe Ani in študentu Avreliju. 1914, stran 232—38, 287—90, 330—36, 378—83, 428—37.
Sredozimci. (Pseud. I. E. Rubin.) 1915, str. 301—8.
Velikonočna. Pesem. (Pseud. I. E. Rubin.) 1916, str. 194.
Pesmi Eliške Krasnohorske. Iz duše. Noč nad gorami. Prales. Aforizem. Hodska pesem. Na meji. Vprašanje. Pred pomladjo. Aforizem. Napitnica senc. 1918, str. 657—63.
Iz poezij Viktorja Dyka. Trenutki. V mrtvem zalivu. Zemlja govori. 1918, str. 217—19.
Angelin Hidar. Starokorotanski roman. 1922, str. 145—53, 212—18, 278—86, 343—52, 405—11, 472—79, 435—43, 588—95, 648—59; 716—25.
Primo vere. Odlomek iz romana »Andrijan Boršič«. 1931, str. 285—97.

RAZPRAVE IN ČLANKI:

- »Maj«. 1905, str. 367—74.
Češka moderna literatura. 1911, str. 259—62, 315—20, 380—86.
»Živi mrlič«. 1911, str. 614—44.
Otokar Theer. 1918, str. 40—43.
Viktor Dyk. 1918, str. 97—101.
Rod Juriša Klemenčiča. 1918, str. 275—83, 406—12, 490—95.
»Ruch« in »Mladika«. 1918, str. 762—70.
Valentin Vodnik. 1919, str. 49—56.
Pismo na oni svet. Francu Podkrajšku — Harambaši. 1919, str. 62—63.
Prof. Ernest Denis. 1921, str. 97—102, 158—63.
Alois Jirásek. K sedemdesetletnici. 1921, str. 541—49.
Nazori o poklicu slovanstva. Ob sedemdesetletnici Jožefa Holečka. 1923, str. 229—35, 299—304.

Cankar v šoli. 1926, str. 372—79.

Jifi Wolker. 1926, str. 610—18, 692—701, 766—75.

POROČILA:

Ruski klasiki v novi izdaji. 1910, str. 695.

P. N. Miljukov: Obrazy z dějin ruské vzdělanosti. 1910, str. 695—96.

† Lev Nikolajevič Tolstoj. 1910, str. 767—68.

Štiridesetletnica Ottovega založništva v Pragi. 1911, str. 223—24.

Jan Rokyta: Prokop Rybař. Roman české duše. 1913, str. 165—66.

Dr. Gustave Le Bon: Psihologični zakoni razvoja narodov. 1914, str. 102.

F. X. Šalda. 1918, str. 80.

Eliška Krasnohorská. 1918, str. 441—43.

Narodna čitanka. 1918, str. 808.

Resnica nad resničnost. 1918, str. 812—13.

Društvo slovanske vzajemnosti. 1918, str. 813—14.

O slavistiki. 1918, str. 814—16.

Jan Rokyta: Na staroměstském rynku. 1919, str. 61—62.

M. Krleža: Pjesme II. 1919, str. 62.

† Stanko Svetina. (Nepodpisan članek.) 1919, str. 63—64.

ZOIS IN HACQUET

FR. KIDRIČ

Ko je prispel tri in tridesetletni Hacquet 1773 po ukinitvi jezuitskega reda iz Idrije v Ljubljano za licejskega profesorja anatomije, kirurgije in porodništva, je šest in dvajsetletni baron Žiga Zois že užival sloves največjega ljubitelja znanosti in umetnosti v Ljubljani in na Kranjskem.

Več momentov je bilo že od začetka njunih osebnih stikov ugodnih za razvoj prijateljstva: Žigov oče je sebi in svojim potomcem priboril baronstvo, »Bretonca« Hacqueta pa je obdajal nimbus skrivnostnega porekla; Zois si so veljali za najtežje bogataše na Kranjskem, Hacquet pa je smel ob vsaki priliki računati na pomoč iz neznanega vira, ki je bil po vsej priliki v zvezi s skrivnostjo njegovih roditeljev; oba sta imela odlično vzgojo; oba sta se zanimala za naravoslovje, zlasti tudi za mineralogijo; oba sta z neko strastjo množila svoji knjižnici; obema je bilo lastne nekoliko svobodoumne miselnosti in oba sta se duhovščini, ki ni gojila takih znanstvenih in kulturnih interesov kakor onadva, rajši ogibala nego jo iskala; oba sta dajala prednost samskemu stanu, a vendar ljubila nežni spol in njegovo družbo...

Razvoj dogodkov po 1773 ju je vse bolj zbližal. Zois je približno iz 1778/79 usmerjala preredna vnema, ki ga je napravila za prerednega aktivista in mecena, Hacquet je začel skoro istočasno posvečati preredu neko pozornost ter se razvijal tako, da mu je postala slovanska filologija »za fizikalno zgodovino najpriljubljenejši študij«. Okoli 1780/82 sta tvorila menda nekako skupino zase, ker iščeš med člani obnovljene ljubljanske akademije operozov zaman tako Zois kakor Hacqueta. Zois si je sicer v osemdesetih letih že dopisoval z raznimi inozemskimi naravoslovci, na primer z dunajskim pro-

fesorjem kemije in botanike Nikolajem Jožefom Jacquinom, toda v Ljubljani je mogel strokovno o naravoslovnih problemih razpravljati le s Hacquetom: izmed sorodnikov je bil njegov bolehn brat Karel ob Hacquetovem priходу šele sedemnajst let star ter se je začel zanimati za botaniko menda sploh šele pod vplivom »Bretonca«; ostali njegovi sorodniki, med njimi svak Janez Nepomuk Bonazza, ki se je dne 6. junija 1782 oženil z njegovo sestro Johano, so se brigali samo za gospodarstvo ali trgovino; kaplan Maestrazzi in graščak Breckerfeld, ki sta pomagala Zoisu zbirati gradivo za slovar slovenskih rastlinskih imen, s katerim se je bavil Zois vsaj že 1784, niti naravoslovna amaterja nista bila... Različno pa sta zrla prijatelja na svoje znanstvene izsledke: Hacquet je pomnožil v Ljubljani število svojih publikacij od 3 do 35, Zois ni delal s publicistično namero.

Zois se je pač težavno sprijaznil z mislijo, da hoče Hacquet, ki je bil končno »Kranjske in v njej bivajočih svetohlincev naveličan«, Ljubljano zapustiti. Najbolj so vznemljili »Bretonca« bržčas prepri zaradi anatomske dvorane. Hacquet se je odločil, da sprejme poziv na novo lvovsko univerzo, spomladi 1787, ker je Linhart Kuraltu že dne 18. aprila 1787 pisal, naj išče zanj v Lvovu stanovanje. Odpotoval je menda julija 1787, in sicer bržčas čez Novo mesto, Hrvatsko in Ogrsko.

Pismo, ki ga je pisal Hacquet Zoisu iz Lvova, je utegnilo biti v znanstveni Zoisovi korespondenci iz 1787—93, ki je danes izgubljena, a je 1891 v »dobrih prepisih« še eksistirala (Wurzbach). Če smemo sklepati po Zoisovem odgovoru, je Hacquet pisal: da je v Lvovu za naravoslovca slabo preskrbljeno, a da imajo »Garellijevo biblioteko«, to je knjige Nikolaja Garellija, telesnega zdravnika Karla VI., ki so jih 1784 iz terezijanske akademije na Dunaju večinoma poslali v Galicijo; da predava v ruskem, to je ukrajinskem jeziku, ki ga je uvedel Jožef II. 1786 na novi univerzi poleg drugih jezikov; da mu »Trebra«, to je pač knjiga: Trebra, *Observations sur l'intérieur des montagnes*, Paris 1787, ne ugaja; da upa Zoisu ustreči z »Zielnikom«, to je pač herbarijem s poljskimi rastlinskimi imeni.

Zois Hacquetu na njegovo prvo pismo dalje časa ni odgovoril, ker je bil primoran, da posveti 1787 leti in v jeseni ves čas nujnemu poslom, ki jih je mogel opravljati le takrat, ko ga ni mučil podgrom, ki se je izza 1779 večkrat oglašal: nadzoroval je važna dela v svojih fužinah in rudnikih, kakor so bili na Gorenjskem v Starih Fužinah in Bohinjski Bistrici, v Gorjušah, na Jelovici, za Javornikom in na Jesenicah, a na Štajerskem v Mislincu pri Celju; mislil je na to, da bi omogočil botaniziranje bolnemu bratu Karlu. Prilike, da mineralogizira, pač ni opuščal, zanemarjal pa je skrb za svojo biblioteko in le malo je bral, tako da do 16. oktobra 1787 še ni videl »tretjega zvezka Saussura«, to je pač tretjega zvezka dela »*Voyages dans les Alpes*« (1779—1796, 4 zv.), ki mu je avtor Horace Bénédict de Saussure. Obenem pa so njegovo pozornost silno pritegovali politični dogodki, ki so tako napeto zanimanje res tudi zaslužili: priprave cesarja Jožefa II., ki je spomladi 1787 obiskal rusko cesarico na Krimu, na vojno proti Turkom, ki pa še ni bila napovedana; ogorčena borba francoskega kralja Ludvika XVI. in njegovih ministrov proti parlamentom, to je sodiščem, ki niso hotela registrirati reakcionarnih odločb (Mathiez); reakcionarna politika Jožefa II. na Brabantskem, to je habsburškem delu Belgije, ki je hotela porušiti vse pokrajinske privilegije; usoda severne protestantske Nizozemske, kjer sta Jožef II. in Ludvik XVI. dopustila, da so pruske čete podprle septembra 1787 reakcionarnega državnega namestnika proti »patriotski« frankofilski fronti (Mathiez). Med domačimi dogodki v času od julija do 16. oktobra 1787 je bila najdalekosež-

nejša bolezen škofa Herbersteina, ki je izza 1772 med kranjsko duhovščino utrjal janzenizem, z zahtevami o skrajni strogosti glede zakramentov pokore in obhajila begal zlasti tudi ženske, a dne 7. oktobra 1787 zatisnil oči.

Končno dne 16. oktobra 1787 je Zois na graščini Javorniku prijatelju v Lvov odgovoril v francoskem pismu, katerega slovenski prevod objavljamo (francoski izvirnik je last gospoda generalnega ravnatelja Rikarda Skubca, nemški prevod gospoda načelnika dr. Rudolfa Andrejke):

Javornik, dne 16. oktobra 1787.

Zaradi lepega vremena nisem smel odlašati z obiskom svojih fužin in z ogledom svojih jam v Mislinju in nameravanih pripravljanih del v Bistrici za graditev plavža. Moje zdravje mi dovoljuje samo o lepeh vremenu kljubovati goram; zaradi tega sem porabil vse dosedanje lepe dni ter si upal svoje dopisne dolžnosti odložiti. Preostanek mojih sil mi je to pot služil učinkoviteje kakor že več let doslej in posrečilo se mi je celo, da sem se povzpел na višine, ki bi jih v svoji mladosti ne bil zmogel. Upam, da mi moji prijatelji dajo odvezo za zakasnitev odgovorov, katere sem jim dolžen. Prihodnjič, ko dež in sneg mojo podjetnost zaustavita, bom marljivejši.

Vaš opis Lvova popolnkuje predstavo, ki sem jo o njem že vedno imel. Nekoliko je pač sitno, da imajo prav židje najlepše žene, toda to je poglavje, s katerim se človek pobota, ako jih je že dosti imel. Veliko bolj me miče, da bi prepotoval širo in udobno dolino od Novega mesta (Neustadt) do Petrograda, ki ste mi jo opisali. Temu načrtu, na katerega sem vedno z navdušenjem mislil, se ne odpovem, dokler me še noge nosijo, posebno zdaj ne, ko gre za obisk pri Vas.

Vaše poslednje pismo sem prejel v času, ko so se razglašale prve vesti o vojni s Turki. Nemudoma sem poslal svojega svaka v Slavonijo, da bi nakupoval žito. Toda tam je bila prav tako slaba žetev kakor pri nas, a kretanja čet so povzročila takoj navijanje cen. Brž nato so prepovedali izvoz in cesar plačuje za mernik celo štirikratno doklado, da se uvažajo žito iz inozemstva čez Reko in Trst. Kranjcem sicer ne grozi vojaški vpad, pač pa lakota, kakršne še doslej niso poznali. Politike evropskih dvorov nisem nikoli razumel, danes pa obupujem nad njo bolj ko prej. Cesarjeva zavzetnost za Brabantce, posebna ljubezen francoskega kralja do njegovega parlamenta, a na drugi strani zanemarjanje generalnih držav nizozemskih so mi razlog za domnevo, da gre za precej pomembno revolucijo. Kar se mene tiče, želim, da bi Turke iz Evrope pregnali, ne ljubim jih, ker ovirata njihova vera in njihova ustava tako promet kakor tudi razširjanje znanosti in umetnosti. Za te je treba očuvati ta delec zemeljske krogle, a barbari se naj umaknejo v Azijo in Afriko.

Zelo me je osupnila vest, da nimate za naravoslovje niti instrumentov niti prostorov. Morebiti se Vam ponuja lepa prilika, da prodaste svojo zbirko gališkim deželnim stanovom. K lepi Garellijevi biblioteki spada kot dopolnilo lep (naravoslovni) kabinet. Mi bi bili gotovo zelo srečni, če bi imeli na Kranjskem tako biblioteko. Saj največja udobnost literarnega življenja tiči prav v možnosti, da se Ti ni treba upropaščati z izdatki ali se obremenjevati s knjigami in otepati s prekletim knjigotržnim

zarodom, ampak da moreš po lastni preudarnosti črpati iz javnih zbirk! Zaradi nedostajanja časa še nisem videl tretjega zvezka Saussura, ki je vreden, da bi ga iskal. Skoraj vsa nadaljevanja modernih del mi manjkajo, izvzemši dunajske izdaje, ki jih pošiljajo na knjižni trg pod Wazslerjevim imenom. Kolikor vidim, s Trebrovo knjigo niste zadovoljni: prav tako tudi jaz z Leitnerjem ne. Priznam, da nekatere reči niso vredne svojih 28 gld., vendar vsebujejo sem ter tja tudi kaj dobrega, in če bi kazal mož ob pisanju manj domišljavosti in bi štedljiveje tiskal, bi mu bil človek hvaležen.

Poljski Zielnik je odlična pridobitev za primerjanje s kranjsko botanično nomenklaturou. Zelo sem Vam zanj hvaležen. Ako vozi, kakor domnevam, med Dunajem in Lvovom brza pošta, bodite tako ljubeznivi, pa pošljite zavoj na moj naslov in naznanite mi celotno vsoto izdatkov. Drugače Vas čim prej obvestim o drugem načinu, da mi ga pošljete.

Ker predavate v ruskem jeziku, menim, da Vam nudi ta okoliščina pogosto priliko za sklepanje zvez z rojaki. Sčasoma bi se utegnila ponuditi prilika, da se seznanite z ruskim plemičem, ki bi se hotel iznebiti primerka ruske flore, kakor se je to zgodilo ob tistem primerku, ki nam ga je po Vašem posredovanju priskrbel gospod Jacquin. Za ta primer Vas iskreno prosim, kupite knjigo za Vaše prijatelje botanike na Kranjskem, ki jim bo spis glede slovanskih sinonimnih izrazov mnogo koristil.

Moj brat Karel Vam sporoča zatrdilo svoje iskrene zahvale za herbarij, katerega ste mu zaupali. To zimo bo sestavljal zanj katalog. Zvezka del gospoda Jacquina je prejel in bo skrbel za to, da mu pošlje primerke *Tussilaginis silvestris*. Njegova botanična strast se že loteva tudi mene samega. Posrečilo se mi je, da sem mu mogel zadnjič z drugimi pošiljkami poslati tudi Vaš *Leontodon Terglavense*, katerega sem spoznal po sliki, ki ste jo Vi napravili. Na naših gorah raste še več rastlin, ki sta jih Vi in gospod Scopoli prezrla; moji številni delavci v jamah in po visokih gozdih mi omogočujejo, da vse preiščem. Majhno kmečko hišico v dvetretjinski višini Belščice sem dal obnoviti, da bi preživela tam mesec julij prihodnjega leta ter mogla po vrhovih vzdolž doline botanizirati. Potem kreneva v Bohinj. Našel sem možnost, da spravim brata na konju ob majhnih troških do Velega polja pod Triglavom, in upam, da pridem tja tudi sam. Moj opis Vas pouči, da sem na najboljši poti postati botaničar. Če se to zgodi, boste Vi vzrok: v osamljenosti glede mineralogije, ki me obdaja izza Vašega odhoda, izgubljam polagoma veselje do nje, kajti skoraj nemogoče ti je vztrajati, če nimaš veselja, da bi z drugimi izmenjeval misli, zlasti še v tako jalovi deželi, kakor je na apnu bogata Kranjska.

Moje jame v Mislinju so strašno izčrpane. Alpski granit pokriva rudo, bil sem prisiljen ustaviti delo v eni kovačnici z dvema ognjema. Druge kovačnice bodo delale samo še do sv. Mihaela.

Pač pa so jame v Javorniku v zelo dobrem stanju. Jezilo me je pa, da na Zelenici, kjer iščem mangansko rudo, v rovu, ki se razteza 60 sežnjev daleč čez rudišče, nisem imel sreče, da bi našel še tako majhen znak kristalizacije mangana ali kakšne druge zanimive zvrsti. Z ekskurziji sem se vrnil brez kosa, ki bi ga bilo vredno pobrati. Edini novi

predmet, ki sem ga odkril, je bel kremenec, ki ga najdete na vrhu majhne gore pri Gorjušah v plasteh izmenično z apnenčevimi sloji. Zaboje sem ga poslal vladi in radoveden sem, ali ga spoznajo za porabnega v armadi. V tem primeru postavim fabriko za kresni kamen na puškah, ki je bodo revni gorci prav veseli. Pri prvih poskusih so odkrili sedem plasti, pa mislim, da jih bomo odkrili še več, ako se izkaže za priporočljivo, da posekamo gozd in še naprej kopljemo.

Papir gre h koncu. Preden pa zaključim, Vas moram prositi, da zmollite očenaš za našega škofa, ki je pred kratkim umrl, potem ko je vsem našim duhovnikom in mnogim dekletom zmešal glave.

Iz vsega srca ostajam čisto Vaš

Sigd. Zois

Rusi Hacquetovi »rojaki«? Zdi se, da je Hacquet Zoisu zaupal o svojem poreklu več nego drugim, namreč domnevo; da je neki ruski velmož njegov oče. To bi utegnilo pojasniti tudi presenetljivo okoliščino, da je mogel Hacquet v Lvovu že od začetka »ruski predavati«...

Zoisova izjava o Turkih in njegove besede o pomenu, ki bi ga imela nova tvornica za »revne gorce«, so značilne za tega svojevrstnega kranjskega prosvetljenca, ki je umel gesla o razširjanju znanosti in umetnosti in gesla o skrbi za blagor ljudstva družiti s svojimi fevdalnimi interesi.

In kako previdno se zna izražati o politični situaciji: le med vrstami se bere, da so njegove simpatije na strani parlamentov, Belgijcev in Nizozemskih patriotov!

S fabriko za kresni kamen pa Zois kranjskih »revnih gorcev« ni nikoli osrečil. In tudi na potovanje proti Petrogradu se ni nikoli podal: podgrom je bil vse agresivnejši in že 1789 je Zois moral opustiti osebno nadzorovanje fužin, a 1793 je poslednjič obiskal Bohinj.

POZABLJENI IVAN CANKAR

(K bibliografiji njegovih spisov.)

FRANCE DOBROVOLJC

Za izdajo Cankarjevih zbranih spisov (= CZS) slovenska kritika ni v zadostni meri rešila vprašanja njihove bibliografije. Dr. J. Šlebingar je sicer že v obmrtni brošuri »Spominu Ivana Cankarja« (Ljubljana 1919, 22—32) objavil prvi bibliografski načrt Cankarjevih del, toda zaradi prekratke odmerjenega časa ni mogel biti popoln, zlasti ne za spise iz prve dobe pisateljevega literarnega udejstvovanja, nekako od 1893 do 1899. Letos, ko poteka že dvajseto leto po smrti našega najboljšega prozaika, še vedno nismo prišli preko tega prvega poskusa, ki je ostal torzo. Umljivo je torej, da je imel v takih okoliščinah dr. Izidor Cankar, urednik CZS, izredno težko nalogo, ko je pri pripravljanju gradiva za drugi zvezek moral ugotoviti Cankarjevo avtorstvo dolgi vrsti črtic, novel, feljtonov in kritičnih spisov, ki so v gori omenjenem času izhajali po raznih slovenskih časopisih, včasih brez podpisa, največkrat pa s psevdonimom, kakor so pač to zahtevale trenutne osebne ali družabne prilike.¹

Po krajevnih in osebnih aluzijah, posebej pa še po stilu objavljenih spisov se je dr. Iz. Cankarju posrečilo razrešiti večino Cankarjevih literarnih psevdonimov (doslej že znanih je najmanj 25!), katere je v tem času (1893—1899)

stalno menjaval. Vendar pa je ostalo še dokaj gradiva in nekaj njegovih literarnih imen, ki do danes še niso v evidenci cankarologa niti širokega občinstva. Priobčujemo seznam nekaterih takih prispevkov, ki so bili doslej neznani, a bi zaslužili, da dobe svoje mesto v CZS, ker v mnogočem dopolnjujejo in razjasnjujejo literarno podobo Ivana Cankarja v prvi dobi njegovega književnega delovanja.

I. Objave v »Slovincu«. Sotrudništvo Ivana Cankarja pri tem listu sega v leto 1893. Tu sta l. 1895. izšli dve črtici, ki spadata med njegove začetniške stvaritve in sta izostali iz CZS: »V življenji«. Spisal T. (»Slovenec«, 16. febr. 1895.) in »Grajska lipa«, s podpisom C. (»Slovenec«, 18. marca 1895.). Pseudonim T., ki je okrajšava v tej dobi običajnega Cankarjevega pseudonima Trošan, je ugotovil že dr. Iz. Cankar pri listku »Kakor nekda!« (»Slovenec«, 16. avg. 1898.) Pri prvi črtici je zanimiva kritika razlike med socialistično teorijo in prakso. — 3. junija 1898. je izšla črtica z naslovom »A malija«. Spisal Anton L. Snovno je črtica ponovitev feljtona »Blage duše!« (»Slovenec«, 25. in 27. jul. 1896.). Predstavlja nam značilen primer za vpogled v Cankarjevo umetniško delavnico, ker nam kaže, kako je obdelal isti motiv v presledku dveh let. Seveda je ta spis vsebinsko bolj strnjen in umetniško bolj zaokrožen kakor prvi. — 5. avg. 1898. je izšel feljton »Iz „literarnih krogov“«, s podpisom Grádar. Ta pseudonim je ugotovil v »Slovincu« dr. Iz. Cankar, ki pa je pri zbiranju gradiva nato spis spregledal. Listek zbujajo pozornost zaradi Cankarjevega posega v literarni boj za moderne struje in zaradi umetniške izpovedi komaj 22-letnega pisatelja: »... Pisatelj zapisuje, tehta in sodi; on stoji ob strani, on ne deluje z drugimi... — — — Pisatelj stoji ob strani!... To je njegova težka naloga, polna odgovornosti in velikih dolžnostij...« Cankar tu zavrača tudi Stritarjevo krilatico o pesnikovem poslanstvu. — 27., 28. in 31. julija 1899. je izšla daljša novela »Neznana pesem«. Spisal A. B. Objavljena je bila že po izidu »Erotike«, zato se je pisatelj iz previdnosti podpisal kar s prvima dvema črkama abecede. Spis je avtobiografskega značaja in pripoveduje zgodbo jetičnega komponista Makarija, v katerem je Cankar upodobil samega sebe. Deloma pojasnjuje njegovo pismo Anici Lušinovi z dne 20. julija 1898.² posebno pa še more služiti za komentar pesmi »Resignacija« (LZ 1899, 280), ki je izšla v ponatisu šele v drugi izdaji »Erotike« (1902.):

»Na mojo pot ne trosi rož dišečih,
Temná in strašna pred menoj leži...

— — — — —
O Anica, vse moje lepe sanje
razpale so že davno v prst in prah;
vse, kar sem ti govoril, vse zlagano,
pod haljo z biseri in zlatom tkano
sem skrival svoje duše blede strah.«³

Skoraj točno z istimi besedami je Cankar popisal doživljaj v »Neznani pesmi«: »... Boljše bi bilo, da bi te ne poznal nikdar, Anica. Pri meni je nesreča. Vse, kar sem govoril kdaj o svoji krasni prihodnosti, — to vse je bila neresnica; varati sem hotel tebe in samega sebe. Pred mano je strašna pot, Anica. — — — Najboljše je, da pojdem sam to svojo temno pot navzdol...«⁴

Za opis sladkih glasov »neznane pesmi« uporablja Cankar podobne besede, kakršne je rabil v vinjeti »Marta in Magdalena«, ki je prvič izšla šele v »Vinjetah«, torej po objavi »Neznane pesmi« v »Slovincu«. V »Vinjetah«

beremo: ...»Od vseh strani prihajajo, s cvetjem v zlatih laséh, snežnobe-
bele halje na telesu in harfe v prozornih rokäh.« Malo dalje beremo
v isti črtici: »In v belih haljah plavajo krog tebe s harfami v
prozornih rokäh in s cvetjem v zlatih laséh...«⁵ V »Neznani pesmi« pa čitamo:
»Ali jih čuješ, Kristina? To so tisti nebeški glasovi, to je moja zmagoslavna
pesem! Od tam gor prihajajo, v srebrnih haljah, z zlatimi
harfami...«⁶ Razen o Ani Lušinovi in znanem sestanku z njo v Latter-
manovem drevoredu v Ljubljani govori Cankar v noveli tudi o svojih mla-
dostnih spominih na Vrhniko in na umrlo mater. — 28. in 29. avg. 1899. je
izšla črtica »Njiva«. Spisal A. B. To je krasna psihološka skica o prepiru
za zemljo, ki se ob smrti glavne osebe konča z odpuščanjem. V črtici je
orisan podobno vzdušje, kakršno je Cankar ustvaril v nekaterih svojih
spisih, ki popisujejo materino smrt, n. pr. v črtici »Jedna sama noč«⁷. —
2. sept. 1899. je izšla satira »Simplicij Prepeličar«. Spisal Zima.
Po slogu in jeziku razodeva nesporno Cankarjevo avtorstvo. Prav tako je
treba pripisati Cankarju tudi črtico »Bogat«. Spisal Karol Zima (»Slo-
venec«, 1. dec. 1897.) in črtico »Poročilo«. Spisal K. Zima. (»Slovenec«,
14. avg. 1900.).

II. Objave v »Slov. Narodu«. 18. septembra 1897. je SN objavil
spis »13. septembra zvečer«. Spisal Ivan Mot. S fino ironijo glosira
Cankar v tej satiri znani sestanek slovenskih literatov v ljubljanskem
»Narodnem domu«. Da je »Mot« Cankarjev psevdonim, za to imamo dvoje
dokazov: 1. V svojem spisu, objavljenem v zagrebški »Novi Nadi« pod
naslovom »Fran Govekar«, citira psevdonimni pisatelj Z. Pečanov (neki
srednješolec-realec iz Ljubljane) odstavek iz satire »13. septembra zvečer«,
v katerem Cankar riše portret Frana Govekarja: »... Po pesku je stopal
mlad človek, elegantno oblečen..., visoko čelo, ironična ustna, zlat nanos-
nik... koraki fino premišljeni, a lahki, elastični... Ah, to je jeden tistih!
To je revolucionar!...«⁸ Pisec navaja vir svoje citata: Ivan Cankar
(Mot). 2. Fran Govekar je kot urednik SN leta 1897. prejel od Cankarja
črtico »Čisto navadna, znana stvar«, a jo je založil in priobčil šele v »Slo-
vanu« 1905, 237—238, s šifro »Mot«⁹ — 4., 5., 7., 10. in 12. januarja 1898.
je izšla daljša novela Ivana Cankarja: »Na Drenovem«. Spisal Ivan
Dob. Ta spis ni nič drugega kakor doslej pogrešana »novela o Resmanu«,
novela, katere glavni junak je slovenski pisatelj in bivši postajni načelnik
v Zalogu pri Ljubljani, »dobričina« Ivan Resman, s katerim je Cankarja
seznanil Fran Govekar in katerega sta včasih skupaj obiskovala kar peš iz
Ljubljane.¹⁰ Poleg Resmana nastopata v noveli tudi Ivan Cankar sam in
Fran Govekar pod imenom Mak. V nedatiranem pismu iz l. 1897. piše Cankar
Govekarju: »... »Novela o Resmanu« je v uredništvu »Narodovem«. Dal sem
jo svoje dni Malovrhu. Če hočeš, popravi jo; meni se to ne bi ljubilo...«¹¹
V svojem komentarju k Cankarjevemu pismu poroča Govekar: »Novele
»o Resmanu« nisem našel več med odloženimi rokopisi uredništva Slovenskega
Naroda.«¹² Da smo pravilno ugotovili Cankarjevo avtorstvo te novele, za to
ne govorijo le osebne, krajevne in časovne aluzije, temveč posebej še natis
odlomka iz dotlej neobjavljene prve pesmi cikla »Iz lepih časov«, ki je izšla
še l. 1899. v prvi izdaji »Erotike«.

»Oj ljubica iz prejšnjih dni,
Iz pol pozabljenih, krasnih dni,
Tako krasna, tako sladka,
Nocoj je mimo okna šla.«

Za svojo pesniško zbirko je Cankar ta prvi zapis nekoliko popravil. Pri
prvih dveh rimah je v besedi dnij izpustil črko j na koncu, pisal je pol

pozabljenih skupaj, nadomestil je krasnih dni z jasnimi dni. Obenem je v noveli izšla še druga kitica, katero danes zaman iščemo v obeh izdajah »Erotike«. Nadomestil jo je najbrž z vsebinsko podobno. Glasi se:

»Kot prej je bel obrazek njé,
Kot prej so nje oči krasné,
Kot nikdar poprejšnji čas,
Tako je vitek zdaj nje stas...«¹³

Fran Govekar datira Cankarjevo pismo, v katerem govori o »noveli o Resmanu«, v zadnje dni januarja 1897. (Prim. LZ 1934, 165.) Ker je Ivan Cankar dal novelo že »svoje dni« v objavo uredniku SN Malovrhu, lahko stavimo njen nastanek kakor tudi nastanek prve pesmi cikla »Iz lepih časov« najmanj v sredo leta 1896. — Cankarjev slog kaže tudi črtica »Tat«. Spisal Anton Jamec. Objavljena je bila 1., 2. in 5. sept. 1898. in popisuje bedno življenje slovenskega dijaka na Dunaju. — Pred svojim drugim odhodom na Dunaj jeseni 1. 1898. je Cankar sodeloval s prevodi pri ljubljanskem slovenskem gledališču. Prevod »Klarice na vojaških vajah«, operete v 4 dejanjih, ki sta jo francoski spisala Raymond in Mars, uglasbil pa V. Roger, je ugotovil že dr. Iz. Cankar.¹⁴ Drug podoben prevod iz italijanščine pa je do danes ostal nezabeležen. To je »Stara pesem, dramatična romanca v jednem dejanju in treh podobah. Spisal Guido Menasci, poslovenil Ivan Cankar. Uglasbil Viktor Parma.«¹⁵ Prvo poročilo o tem delu, ki je bilo uprizorjeno oktobra meseca 1898. v ljubljanskem gledališču, naslednje leto pa tudi v zagrebškem, je priobčil SN 11. okt. 1898. Odlomke iz Cankarjevega prevoda je neki Y. obilno uporabil v svojem članku 12. okt. 1898. v SN. Za primer navajamo začetne verze:

»Nekdaj je živel kralj —
Po letih starel;
Že sivo glavo imel je
In slabo že dušo.
Težko mu, težko od jada,
Vzame si mlado ženo kakor rožo,
Mlado kakor nežen cvet...
Mlado, lepo kot cvet... Ubogi kralj!«¹⁶

III. Objave v mariborski »Straži«. L. 1909. je v Mariboru pričel izhajati nov slovenski politični dnevnik »Straža«, čigar uredništvo je očitno bilo v zadregi za leposlovno gradivo. Poseglo je nazaj za 10—12 let in začelo ponatiskovati podlistke, ki so od 1896—1899 izhajali v ljubljanskem »Slovenecu«. Večina teh feljtonov je bila objavljena brez navedbe avtorja. Tako so brez Cankarjevega podpisa izšle v listu tudi tri njegove, že natisnjene novele: »Blage duše!« 17. in 20. marca 1909 (»Slovenec«, 25. in 27. julija 1896.); »Albert«, od 9. do 26. aprila 1909. (»Slovenec«, 25. septembra do 7. oktobra 1896.) in »Ura«, 12., 14. in 17. maja 1909. (»Slovenec«, 1.—2. avg. 1896.). Mimo tega je natisnjena še vrsta psevdonimnih in nepodpisanih listkov, ki jih ne najdeš v »Slovenecu« in torej niso ponatisi. Med njimi je nekaj takih, ki bi jih po slogu in po jeziku prisodili Ivanu Cankarju. V prvi vrsti velja to za nepodpisane črtice »Vrnitev« (»Straža«, 21. julija 1909. in ponatis v istem listu 26. maja 1911.) in »V jesenski megli« (»Straža«, 13. in 15. septembra 1909. in ponatis v istem listu 24. in 27. februarja 1911.). Po naši sodbi sta ti dve črtici izmed tistih, ki jih je Ivan Cankar v 90-tih letih prinašal uredniku »Slovenca« Kalanu za objavo v listu, pa jih ta ni priobčil, o čemer Ivan Cankar sam poroča v nekem svojem pismu iz te dobe.

H koncu naj opozorimo, da se v slovenski javnosti tudi še ni načelo vprašanje Cankarjevega sodelovanja pri tržaški »Edinosti«, pri kateri so mu celo ponudili uredništvo, a ga je odklonil kljub dobrim pogojem. Zlasti pa še ni pojasnjeno, v koliko je bil soudeležjen pri pisanju senzacionalnih »Portretnih karikatur«, ki so jeseni 1896 po Slovenskem dvignile toliko prahu in jeze in so jih po zatrdilu Frana Govekarja¹⁷ poleg njega samega pisali še trije pesniki in pisatelji Ljubljanskega Zvona. Zdi se skoraj izključeno, da bi ne bil član te trojice tudi Ivan Cankar, ki se je s tem udeležil zamenitega »literarnega boja«, tako ogorčeno bojevanega v »Edinosti«, SN, »Slovenskem Listu« in »Slovenki«.

¹ Prim. CZS II. 356. — ² Janko Glaser, Iz pisem Ivana Cankarja Anici Lušinski. LZ 1926, 351. — ³ CZS I. 19. — ⁴ A. B., Neznana pesem. »Slovenec«, 28. julija 1899. — ⁵ CZS I. 149. — ⁶ »Slovenec«, 31. julija 1899. — ⁷ CZS I. 246—251. — ⁸ Z. Pečanov, Fran Govekar. (Odlomek iz »Literarnega boja na Slovenskem«.) »Nova Nada«, Zagreb 1897, I. 3.—4., 116. — ⁹ Fran Govekar, Pisma Ivana Cankarja meni. LZ 1934, 160. — ¹⁰ Isti, LZ 1934, 99. — ¹¹ Isti, LZ 1934, 165. — ¹² Isti, LZ 1934, 166. — ¹³ Ivan Dob, Na Drenovem, SN, 12. januarja 1898. — ¹⁴ CZS III. 337. — ¹⁵ SN, 14. oktobra 1898. — ¹⁶ SN, 12. oktobra 1898. — ¹⁷ Fran Govekar, Poslano. »Edinost«, 24. novembra 1896.

DOSTAVEK K BIBLIOGRAFIJI SPISOV IVANA PRIJATELJA

Zaradi spopolnitve bibliografskih podatkov, ki jih je objavil dr. R. Kolarič na začetku knjige »Duševni profili slovenskih preporoditeljev«, Ljubljana 1935, 163—170, naj navedem še sledeče izvirne literarne prispevke univ. prof. dr. J. Ivana Prijatelja, ki jih je njegov bibliograf svoječasnno prezrl:

- 1) Obrazi iz toplic. (Nekaj listov iz mojega dnevnika ... Spisal Semen Semenovič.) Slovenec, 5.—13. novembra 1896.
- 2) Revolucija v Pasji Vasi. Kulturnozgodovinska študija. Spisal Jože Arko. Slovenec, 31. maja; 1.—26. junija 1897.
- 3) Davorina. Spisal S. Semenovič. Slovenec, 22. februarja 1898.
- 4) Primorka. Profil. Spisal S. Semenovič. Slovenec, 28.—31. oktobra; 3.—9. nov. 1898.
- 5) Na letovišču. Počitniška idila. Semen S. Ilustrirani nar. koledar za 1899, 115—119. (Celje).
- 6) Filozof. Počitniška idila. Spisal Iv. Prijatelj. Ilustr. nar. koledar za 1900, 115—127. (Celje).

RAZSTAVA TREH

K. DOBIDA

Galanda — Maleš — Mušič.

Konec marca so razstavili v Jakopičevem paviljonu trije mlajši umetniki, dva grafika in slikar, ki je pa pokazal samo gvaše, tako da je imela razstava lepo zaključen značaj. Zanimiva je bila zlasti zaradi slovaškega gosta, ki se je v Ljubljani to pot prvič predstavil.

Mikulaš Galanda iz Bratislave ni le kot Brömsejev in Thielejev učenec na praški akademiji Malešev sošolec, temveč je temu tudi precej soroden. Videti je, da je na oba močno vplivala ista šola in doba, v kateri sta se oblikovala, še najbolj pa isto duhovno okolje, v katerem sta doraščala. Galanda je zelo nadarjen grafik, kar je pokazala zbirka risb in grafičnih

listov iz dobe petnajstih let. V njegovem delu je očitna zmaga duhovnosti nad realizmom. Njegov umetniški svet je dimenzija zase, kjer se razvija življenje po svojih, toda čisto določenih zakonih. Njegovih del ne gre ocenjevati po subjektivnih merilih in primerjati jih s stvarno resničnostjo. Čutni svet mu služi le za kar najobjektivnejše izpovedovanje notranjega doživljanja, ki hoče odkriti in podati samo bistvo predmeta. — Sprva je bil pod vplivom Muncha, enega vzornikov ekspresionizma, ki je s sugestivno mračnostjo in skrivnostno čustveno dinamiko mogočno vplival tudi na mnoge druge slovenske praške učence, zlasti na Jakca. Te početne Galandove risbe in grafike so še močno slikarsko pojmovane, vendar se ta smer kmalu umakne vplivu poznejše Picassove šole, ki goji močno poudarjeno telesnost, geometrično preprosto obliko in teži za krepkim izrazom. Ta ekspresionistični slog se preljuje v ploskovito podajanje, ki neopazno prehaja v skoro kaligrafsko dekorativnost, odkoder do abstraktnega risanja ni več daleč. V zadnjih letih je opaziti težnjo po doslednem primitivizmu, s katerim doseže mogočnost. Pogostoma se oglašajo vplivi žive slovaške ljudske umetnosti, ki je tudi s svojo bogato motiviko oplodila umetniško delo. Vendar je Galanda, vsaj kakor nam ga je pokazala razstava, umetnik izrazito razumske konstruktivne smeri, ki je bolj svetska kot povezana z narodom, iz katerega izhaja.

Močno podoben, toda manj ekstremen je Miha Maleš, čigar razvoj gre sicer precej vzporedno z Galandovim, ostaja pa vendar zmerom trdno na zemeljskih tleh. Maleš je predvsem čustveno dojemajoč oblikovalec, ki navzlic tujim vzorom črpa poglavito iz prirodnega, skoro sentimentalno kmetskega ustvarjalnega daru. Zlasti pa ne more nikdar popolnoma zatajiti izrazite lirčnosti, ki ustvarja toplino, kakršne pri Galandi iščeš zaman. Prav ta čustvenost je Maleša obvarovala pred nevarno privlačnostjo modnih tokov, da je ostal vselej zasidran v domači zemlji, ki mu daje svežino in izvrsnost. Razstavil je več sto lesorezov in linorezov, izbranih brez prave kritičnosti. Večino razstavljenega dela, nastalega v zadnjih šestnajstih letih, smo videli že ponovno na raznih razstavah; vmes je bilo seveda tudi marsikaj umetnostno manj pomembnega. Od novejših del je bila najbolj zanimiva zbirka lesorezov »Golnik« iz leta 1935 in dve leti mlajši »Sonetni venec«. Prvo delo je močnejše in bolj zaključeno, ker je neposredno doživljeno. Ni pa to realistična podoba življenja v zdravilišču, temveč le v čutne oblike odet privid, ki se lušči iz skoro nerealne borbe teme in luči. S Prešernovim ima Malešev »Sonetni venec« skupno prav za prav le ime. Med temi grafičnimi listi jih je več formalno in čustveno prav uspelih, so pa to le povsem samostojne in docela subjektivne grafične variacije Prešernove umetnine, ki se ji pa po občutju in globini niti od daleč ne približajo. V celoti je pregled vnovič potrdil, da si je Maleš z lesorezom v slovenski grafiki pridobil prav ugledno mesto. Razstavljene keramike so pokazale veliko nadarjenost za to panogo umetnostne obrti.

Zorana Mušiča poznamo že z nekaterih razstav kot talentiranega slikarja dobrega okusa in tankega posluha za čisto slikarstvo. To pot se je pokazal z druge strani. Razstavljeni gvaši so predstavljali skoro izključno pokrajine, in sicer značilno izbrane: daljne poglede zviška na kolodvor z množico križajočih se tirov, globoko veduto reke z nabrežji in pogled na predmestje z množico streh. Predmet je povsod tako abstrahiran, da ostane samo še barvna, čisto nerealna površina. Pa tudi ta je razdrobljena in na videz zgolj kaotičen mozaik svetlih barvnih lis na belem ozadju, krepko potegnenih črt in nejasnih obrisov, ki se pa vendar v gledalčevem očesu zlijejo v ugodno barvno harmonijo. Videti je, da gre slikarju samo za skladno in izrazito barvno valovanje, ki naj dá podobi značilnost in lastno duhovno

oznako. Vpodobljeni predmet je slikarju samo še zato pomemben, ker sproži v njem določeno občutje. V tem abstraktnem kolorizmu, kjer se oblike razkrojé prav do nespoznavnosti, je pa poleg možnosti, da uveljavi svoj prirojeni talent, tudi nevarnost, da mladi slikar zaide v puhli artizem, ki bo brez duhovnosti in postal sam sebi cilj. Ti zanimivi in za umetnostnega sladokusca mikavni gvaši se zato zde le analiza in priprava za nekaj večjega, za kompozicijo, kjer se bodo vse slikarjeve sposobnosti uveljavile in ustvarile višje vrednote. Zdi se, da ima Zoran Mušič mnogo pogojev, da postane slikar velikega formata.

KNJIŽNI TRG IN POMIŠLJAJI

Borba za naše šolstvo. Pod naslovom »Naše šolstvo in brezposelni učiteljski in profesorski kandidati« je v februarju izšla brošura, ki sta jo izdali organizaciji brezposelnih učiteljskih in profesorskih kandidatov. Brošura ima namen, prikazati širši javnosti na eni strani obupne razmere, v katerih životari naše šolstvo, na drugi pa njihove vzroke in činitelje, ki so za te razmere odgovorni, to pa le v toliko, v kolikor je mogoče stvari spraviti v statistične obzorce.

V velikem svetu divjajo boji za nov človekov obraz. Španija, Kitajska, Avstrija so najvidnejši dokazi gigantske borbe med tezo in antitezo, borbe, ki zajema polagoma in dosledno ves svet.

Ob dogodkih po teh frontah živi literatura, posebno dnevno časopisje, ki po svojih močeh zavaža tudi slovensko ljudstvo na daljna, tuja bojišča. Naše sile se izživljajo v domišljiji, naša pozornost je pod mogočnim, trajnim pritiskom najrazličnejših propagandnih sredstev usmerjena v tako zvani »veliki svet«. A pri tem izgublamo pod seboj lastna tla in pozabljamo na svoje neposredno okolje. Medtem ko se od leta do leta jasneje rišejo značaji narodov, ki so se po svetovni vojni prikopali vsaj do načelnih možnosti svobodnega razvoja in organske rasti, je podoba, da Slovenci životarimo po paradoksu: namesto da bi prislunhili naravnemu razvoju svojega naroda, ki se vrši pri koreninah, v smeri od spodaj navzgor, in ga pospeševali, skušamo čim preprosteje razumovati borbo »velikega sveta« in jo do metodičnih potankosti presajati — od zgoraj navzdol — na naša tla ter se tako baje »vključiti v proces svetovnega dogajanja«.

Mimo borb v »velikem svetu« se bije vse polno borb tudi med nami samimi. Borimo se za knjižnico, za tiskovno svobodo, za bolnico, za poživitev tujskega prometa, za popolno univerzo, za svoboden gospodarski razvoj, za poglobitev kolodvora, za svetovne nazore oz. pristaše, za omejitev brezposelnosti, za novo šolstvo, proti centralizaciji, proti monopolizaciji in unifikaciji šolskih knjig, proti korupciji in dvojnemu zaslužkarjem, proti preveliki obremenitvi slovenskih železnic in železničarjev itd. Vse te borbe so čudovito prepletene med seboj.

Po navadi se borimo brez sistema. Ob pomanjkanju organiziranega, sistematičnega in skupnega dela za izboljšanje slovenskih razmer stvarnega in duhovnega značaja pa se nam pogosto godi kot vojaškim zdravnikom med svetovno vojno, ki jih je utegnil zanimati kvečemu še primer živečega ranjenca brez glave. Vajeni podobnih senzacij, ki si jih izmišljajo časnikarji za nevrastenično človeštvo, izgublamo smisel za stvarne, preprostejše in najbližje probleme. Borbe »velikega sveta« so čisto odmaknile našo pozornost od konkretnih, najbližjih nalog. Medtem ko ocenjujemo ideje in ideale velikega

sveta, se z vsakim dnem bolj kopičijo težave v domači hiši in se naša življenjsko važna vprašanja ostrijo do skrajnih alternativ.

Po vsem tem moramo razumeti dejstvo, da gre pri nas toliko tako imenovanih »akcij« po zlu še preden so se dodobra razvile, ali, kar je še huje, da se javnost, široke plasti ljudstva, za taka prizadevanja ne zmenijo. Vse kaže, da so v precejšnji meri deležne podobnega omalovaževanja tudi akcije za izboljšanje slovenskega šolstva.

Boj »za novo šolo«, za »ureditev šole« itd. je splošen pojav po svetovni vojni, ki je — v kolikor je to sploh mogoče — po večini držav že likvidiran. V tej borbi gre predvsem za osnovno idejo, ob kateri more »šola« živeti ter uspešno vršiti svoje naloge; to osnovno idejo predstavljata predvsem tista misel, na kateri temelji notranja ureditev te ali one države, in mentaliteta in kulturna raven vladajočega državljana.

O vprašanju »nove šole« so Nemci v zadnjih dvajsetih letih izdali na stotine knjig in znani so ruski eksperimenti na področju šolstva, predvsem na področju metodike in didaktike.

Problem šolstva je tudi pri nas do kraja pereč. Medtem ko je naša šola na eni strani še trdno zakoretenjena v tradicijah šolstva izza avstrijskih časov in si posamezni šolniki in organizacije že dvajset let precej nesistematično in drug mimo drugega prizadevajo, da bi sezidali na novih temeljih novo šolo, primerno času in razmeram, pa se je na drugi strani to iskanje — ki je po svojem bistvu iskanje osnovne ideje, ob kateri naj bi šola živela — le prepogosto razblinilo v zunanja prizadevanja, v prenašanja idej in celo samo metodičnih podrobnosti iz »velikega sveta« na tla našega domačega šolstva.

Ta bolj ali manj uspešna »iskanja« so se resda izživljala v precej priložitostnih poizkusih, predavanjih, debatah, anketah, brošurah, knjigah, v borbah za decentralizacijo in depolitizacijo šole, v borbah za stalnost učiteljstva, proti monopolizaciji šolskih knjig in zvezkov, za tak in tak tip srednje šole itd., itd., vendar bi jih bilo sčasoma mogoče spraviti na enotno bazo in jih usmeriti k enotnim ciljem.

Zadnji udarec vsem tem akcijam, ki spadajo bolj ali manj med kulturna, idejna ali tako zvana načelna vprašanja našega šolstva, pa so bile grobe napake, ki jih je zakrivila državna prosvetna uprava. Medtem ko rase na eni strani zahteva po večji izobrazbi in rase vzporedno s to zahtevo število učencev, je čutiti na drugi strani občutno pomanjkanje učiteljev, profesorjev, šol in je tako na pr. v Sloveniji 522 brezposelnih učiteljskih abiturientov in 152 brezposelnih profesorskih kandidatov.

To stanje našega šolstva obravnavajo v omenjeni brošuri in v spomenici (ki je izšla obenem z brošuro in ki so jo podpisala skoraj vsa slovenska kulturna društva in vrsta pomembnih slovenskih kulturnih delavcev) brezposelni učiteljski abiturienti ter navajajo v glavnem sledeča dejstva:

»Radi površnega poznanja naših šolskih razmer se je v javnosti počasi izkristaliziralo mišljenje, da je brezposelnosti učiteljskega naraščaja kriva le hiperprodukcija... — Hiperprodukcije učiteljskega naraščaja doslej še ni... Moderna pedagogika stremi za tem, da se učitelj ukvarja z vsakim otrokom individualno. Po teh principih sme biti v razredu največ 30 učencev. V naši banovini pa je veliko primerov, da mora učitelj poučevati istočasno do 100 otrok, in to v prostorih, ki zadostujejo komaj za 40... — Mnogo učiteljev in učiteljic je že odslužilo svoja službena leta in čakajo na upokožitev... — V dravski banovini je zaradi pomanjkanja učnega osebja zaprtih cca 200 razredov. Je nekaj primerov, da vsa šola nima pouka, ker učnega osebja ni, ali pa ena učiteljska moč vzdržuje pouk na vsej šoli...« (str. 9.)

1150 učilnic primanjkuje. — 238 učilnic ograža zdravje učencev. — Razredi so prenapolnjeni. — Nepismenost v dravski banovini raste.

150 učiteljskih mest je izpraznjenih zaradi upokojitve in smrtnih primerov, obstaja pa potreba po razširitvi obstoječih in po ustanovitvi novih šol. — 500 brezposelnih učiteljev čaka na namestitev. — 500 novih učnih moči je potrebnih za dravsko banovino, odobren pa je kredit za 500 novih nastavitvev v vsej državi, dočim bi jih bilo treba vsaj 2000... (po spomenici).

Brezposelni proforski kandidati navajajo v brošuri in v spomenici v glavnem tele ugotovitve:

»Paragraf 8. zakona o srednjih šolah predvideva 660 učencev v 16 razredih. — Od l. 1929/30. dalje pa je bilo število učencev (na 6 gimnazijah v dravski banovini) normalno samo v dveh primerih, pa še tu le za kratek čas. — L. 1934. je bilo najvišje dopustno število (850 učencev v 20 razredih) povsod prekoračeno. — Vrhunec predstavlja II. drž. real. gimnazija v Ljubljani, ki je l. 1935/36. imela 1696 učencev...

Za uspešen pouk in če imajo profesorji po zakonu predpisano število ur, bi bilo potrebno za gimnazijo s 660 učenci 25 profesorjev, z 850 pa 30. To se pa dosledno ne izvaja... L. 1935/36., ko je število učencev toliko naraslo, je število profesorjev celo padlo, dasi je bilo že prej prenizko in je bilo kar 12 učnih moči premalo...« (str. 17, 18).

Tudi to je postal že običaj, da profesorji, ki uče predmete svoje stroke normalnih 18 ur, poučujejo po 2 do 4 ure predmete, za katere niso kvalificirani. Na ta način je po letu 1930. število nadur naraslo na 552 ur tedensko, število ur, ki so jih poučevali nestrokovnjaki, pa se je gibalo med 300 in 500. Direktorji so bili prisiljeni skrčevati pouk; l. 1936.-37. kar za 72 ur tedensko v dravski banovini...« (str. 19).

6 državnih srednjih šol v dravski banovini je bilo v šolskem letu 1936/37. prenapolnjenih in je imelo skupaj 52 razredov več, kakor dovoljuje § 8. zakona o srednjih šolah iz leta 1929. — 59 razredov na srednjih šolah v dravski banovini je bilo v istem šolskem letu prenapolnjenih in je imelo več učencev, kakor zahteva § 40. istega zakona. — 382 ur tedensko so poučevali profesorji predmete, za katere nimajo kvalifikacije. — 72 ur tedensko je bil skrajšan pouk na državnih srednjih šolah v dravski banovini. — 552 nadur tedensko poučujejo profesorji na državnih srednjih šolah v dravski banovini.

Pri tem pa je število brezposelnih proforskih kandidatov, med katerimi jih mnogo čaka že po več let, naraslo na 152 (po spomenici).

Socialni položaj brezposelnih učiteljskih abiturientov in proforskih kandidatov predstavlja posebno poglavje, ki ga je brošura le nakazala, saj posameznikove usode in neštevilnih možnosti in posledic, ki iz takega življenja izhajajo, ni mogoče utesniti v statistične obrazce. Le-ti še od daleč ne morejo prikazati stvarnega položaja, ki je v resnici neprimerno hujši.

Brošura ne omenja drugih šol, zlasti ne meščanskih in strokovnih, kjer je pomanjkanje zunanjih pogojev za uspešno udejstvovanje šole najmanj tako občutno kakor na osnovnih šolah in na gimnazijah.

DBPK in DBUA objavljata na koncu brošure tole resolucijo: 1. V amandmane državnega proračuna 1938.-39. naj se na vsak način vstavi zadosten kredit za nastavitve brezposelnih učiteljev in profesorjev. — 2. Nastavitve se morajo vršiti po vrstnem redu. Upošteva naj se datum diplome, le v izrednih primerih socialno stanje, ne pa protekcija in drugi kriteriji. — 3. Upošteva naj se zakon, ki določa število učencev. Prenatrpani razredi naj se dele v paralelke. — 4. Zgrade naj se nove gimnazije (6 potrebnih) in nove ljudske šole. — 5. Službena doba učiteljev in profesorjev naj se zniža na 30 let. — 6. Učitelje in profesorje naj se razbremenijo in naj uče samo toliko

ur, kot jih predvideva zakon za normalne razmere na šolah. — 7. Prejemki učiteljev in profesorjev naj se zvišajo (str. 23).

»Upamo, da bo ta naš apel zadnji in da mu bodo sledila resnična dejanja od merodajnih strani. Zaman so vse prelepe besede in še lepše fraze in najljepše obljube. Mladina na vse to nič ne da... Zanj so odločilna samo: dejanja, dejanja in zopet dejanja« (str. 22).

France Brenk.

Ilka Vaštetova: Roman o Prešernu. Samozaložba. 1937. Obsežna knjiga — čez štiri sto strani — samozaložba — nekaj precej omlednih Justinovih ilustracij s Prešernovo silhueto na ovitku. Roman o našem velikem poetu, po vzorcu sodobnega evropskega biografskega romana. Vaštetovi gre vsekakor zasluga, da je poskušala uvesti v našo književnost to literarno zvrst, ki se je tako razbohotila na evropskem knjižnem trgu in zavzema tudi pri nas dobršen del prevodov. Kar sponnimo se raznih romanov o Fouchéju, in Rasputinu, Napoleonu, Mariji Stuart, Kraljici Viktoriji, Petru Velikem, Balzacu, Van Goghu, Leonardu da Vinci. Sodobni pisatelj je odkril novo snov in jo pridno eksploatira. 19. stoletje je dalo nekaj genijalnih sintetičnih zgodovinskih romanov, zajemajočih celotno problematiko velikih zgodovinskih razdobj, generacij (Vojna in mir, Balzac), naš čas se ustavlja predvsem ob zagonetki posamezne človeške osebnosti: če je Tolstoj vnesel Napoleona, Aleksandra, Kutuzova in celo vrsto drugih zgodovinskih in nezgodovinskih oseb v en sam velik roman in jih podredil isti nujnosti dogajanja, bi sodoben romanopisec ustvaril iz iste snovi vrsto posameznih biografskih romanov o Napoleonu, Aleksandru, Kutuzovu itd. Sodobno evropsko književnost bolešno zanima analiza pomembne, znamenite osebnosti, realizem preteklega stoletja je zaposljevala predvsem analiza povprečnega človeka, kakor so Gogoljevi birokrati, meščani, plemiči ali Flaubertovi tržani in buržui. Sodoben pisatelj se več bavi s psihologijo kot s človekom in je zato ponavadi mnogo slabši psiholog od pisatelja 19. stoletja, ki mu je bilo več do človeka kot do psiholoških teorij. Sodoben pisatelj bolje psihologizira kot ustvarja, oblikuje življenje. Pisatelji biografskih romanov, kakor so n. pr. Stephan Zweig, Romain Rolland, Maurois, so včasih mnogo boljši esejisti kot pripovedniki, njihovi biografski romani se zelo približujejo esejistiki, portretnim študijam. Sodobni evropski roman bolj zaposluje analiza in sinteza osebnosti kakor analiza in sinteza razdobj, generacij, velikih človeških skupnosti. Tu ne gre za oboževanje, marveč bolj za iskanje osebnosti, iskanje njene notranje povezanosti z družbo in svetom. Pojav biografskega romana še ni dokaz za porast individualizma v sodobni književnosti; v njem je kvečjemu iskati skrb za usodo osebnosti, človeka v sodobnem svetu, ki postavlja na prestole in k vodstvu narodov laži-ljudi in laži-osebnosti.

Posebnost povojne literature ni predvsem roman o raznih velikih »možeh dejanja« — politikih, strategih, Kolumbih in Magalhaensih — marveč roman o pisateljih, umetnikih, komponistih; dobili smo vrsto romanov o osebnostih, kakor so Byron, Shelley, Villon, Rimbaud, Balzac, Leonardo da Vinci, Goethe, Beethoven — romanu sledita tudi dramatiki in film: n. pr. drami o Molièru, Büchnerju, filmi o Beethovenu, Rembrandtu, Zolaju, ki smo jih videli tudi pri nas. Zajeti življenje kakega pisatelja v roman je na eni strani težje, na drugi lažje, kakor oblikovati življenje kakega »moža dejanja«: lažje, ker se ti problematika njegove osebnosti razodeva v delih, umetninah, ki so vedno bolj ali manj neposredne osebe izpovedi, težje, ker se njegova sla po uveljavljanju, dejstvovanju ne izživlja toliko v vidnih, zunanjih dejanjih kot umetnosti,

fantaziji. In izživiljanje pisateljske osebnosti v umetnosti ni več stvar romanopisca, marveč kritika, literarnega zgodovinarja, esejista. Romanopisca zanima v prvi vrsti življenje, literatura mu je samo komentar k temu življenju, dočim je z esejistom ali literarnim zgodovinarjem ravno narobe: življenje ga zanima kot komentar k umetnikovim delom. Iz te zadrege si pisatelji biografskih romanov pomagajo na zelo preprost način: brigajo se zlasti za umetnike, ki so imeli tudi na zunaj zanimivo, razgibano življenje.

Takega življenja Prešeren ni imel. Večen odvetniški pripravnik, ki je živel preprosto, monotono, brez vsake romantike in eksotike v majhnem provincialnem kraju, gibajoč se na dimenziji med pisarno, domom in krčmo, doživel nekaj blamaž v družbi zaradi zavržene ljubezni in potem zaradi nezakonskih otrok, ki mu jih je rodila ženska, ki mu je vračala ljubezen; advokat in poet, ki je nazadnje zadolžen in obnemogel umrl na vodenici, ki mu je deformirala telo. Kakor je to življenje nerazgibano na zunaj, tako je v sebi prepolno notranjih pretresov in katastrof. Strahotna, monotona tragedija genijalnega človeka, ki zapuščen in samotnen počasi krvavi in izkrevavi v majhnem, zato hlem kraju predmarčne Avstrije.

Vaštetova se je znašla pred težko nalogo, vsekakor težjo kot Maurois, ko je začel pisati roman o Byronu. Kdor hoče prodreti v zapleteno problematiko Prešernove osebnosti, mora biti prodiren, intuitiven psiholog, kdor hoče umetniško oblikovati njegovo na zunaj tako monotono življenje, prelivajoče se v svojih skritih kanalih in strugah, mora biti sam kongenialen pisatelj in ne samo povprečen opisovalec življenja in spreten fabulist. Vaštetova je na pogled zelo skrbno in vestno preštudirala in uporabila ves literarno in kulturno zgodovinski material, ki ji je bil na razpolago, spretno je vpletla v dejanje sleherni anekdoto, sleherni znani doživljaj iz pesnikovega življenja, skrupulozno se je ustavila ob slehernem njegovem srečanju z novimi znanci, prijatelji, ženskami, izpustila ni niti enega pomembnejšega dogodka — vendar ji je primanjkovalo sile, da bi iz vsega tega umetniško izoblikovala, ustvarila Prešernovo človeško podobo. Njen Prešeren je nekam hladen, zagrenjen, sentimentalni, za njim ne čutimo velikega duha in velikega človeka; notranja problematika njegovega življenja nam kljub vsemu ostane nerazumljiva, prikrita. Najšibkejša stran dela je tam, kjer bi morala biti njegova moč: v Prešernovi osebnosti; razvoj njegove notranje drame, ki je s tako silo zarisana v njegovih pesmih, je medel, neprepričevalen in, kar je glavno, ne pretrese nas. Notranja problematika pesnika v našem romanu je razpor med hotenjem in resničnostjo, med iluzijami in stvarnostjo, vendar je pojmovana preveč sentimentalno. Njegova moška tragika je zavita v kopreno pretirane ženske čustvenosti. Prešeren ni genijalen človek, marveč nekam mračni, romantično razdvojen poet, kakršen je tudi v Justinovih ilustracijah. Kakor se na teh podobah ne spreminja njegov obraz, tako se tudi v romanu ne spreminja njegova notranja fizionomija. Glavna oseba romana se notranje skoroda ne razvija, ne rase in ne pada, marveč ostaja od mladosti do smrti nekam enolično nespremenjena, idealizirana. Zakaj kljub realistični metodi opisovanja in pripovedovanja se pisateljica ni znala otresti škodljivega olepšavanja in shematiziranja dogodkov. Čutila se je nekoliko nesvobodno pred osrednjo osebo svojega romana, tako da je komaj upala gledati in vrednotiti svet skozi njene oči; zato se je raje zatekala k stranskim osebam in z njihovim pogledom osvetljevala dejanje in nehanje Prešerna.

Teh stranskih oseb je mnogo, tako številne so, da skoro obtežujejo roman. Prešerna vežejo z njimi le preveč anekdote, ki jih sporoča literarna zgodovina, a vse premalo globoke vezi, ki družijo človeka s človekom. Usoden pomen Čopove smrti za pesnika nam n. pr. ni razumljiv po medlem in

neprepričevalnem opisovanju njiju prijateljstva, čeprav je prizor ob Čopovi smrti plastičen in celo pretresljiv. Boljše kot Čop sta opisana Smole in Zupan. Prešernovo erotično, to se pravi najintimnejše življenje, se porazgubi v nekaj precej mrzlih scenah. Žene, ki so usodno posegle v njegovo življenje, so sorazmerno mnogo boljše opisane kot pesnikovi prijatelji, znanci in sovražniki, vendar pisateljica ni znala docela prikriti svoje simpatije do Julije, ki se skrivaj skozi zastrte gardine ozira za Prešernom in ga na tihem celo ljubi, razume in opravičuje, kakor ni znala prikriti odpora do Jelovškove, tega zalega, a plehkega deklečica, ki ne kaže nikakega razumevanja za pesnikovo genialnost in veličino.

Spretnjša kakor v psihološkem prodiranju k čustvenim in miselnim vrelcem svojih oseb je Vaštetova v opisovanju časovnega in prostorninskega okolja. Stara Ljubljana pred revolucijo 1848 zaživi včasih v vsej svoji enolični, lagodni patriarhalnosti. Vaštetovi je mnogo bliže stiliziranje zunanjega kot razkrivanje notranjega življenja, zato je izoblikovala dokaj zanimivih, živahnih prizorov, a skoro nobenega živega, resnično zanimivega človeka. Namesto da bi v sebi od kraja predelala in prekvasila material, namesto da bi se dvignila nadenj, se ga je krčevito oprijela. Ta krčevitost se pozna na vsaki strani in mnogo škoduje romanu. Njegov pomen je in bo predvsem v populariziranju Prešerna in njegovih sodobnikov (na Gorenjskem ga baje kmetje prebirajo z nenavadnim zanimanjem) in pa v tem, da uvaža k nam novo zvrst, biografski roman o velikih osebnostih naše narodne preteklosti.

Vladimir Pavšič.

Narte Velikonja: Besede. Povest. 1937. Sodalizio S. Ermacora, Edit. — Gorizia. Strani 309. Besed je precej, nad tristo strani, lepih in grdih, mehkih in trdih, teh več kot onih, ostrih, ujedljivih, krepkih, obrekljivih, norčavih, posmehljivih, norih in pametnih — pisana goščava besed, da se jim človek kar čudi, kako jih je moglo toliko pognati po tistih kršnih goličavah nad Ajdovščino, od Slokarjev dalje ob Lokavščku, skozi tri predore do Predmeje, čez Dol in Otlico po vsej Angelski gori do Sinjega vrha in ledene jame. Mislim, da so vse, da niti ena ne manjka. Tudi ljudje so vsi; še nekaj takih je vmes, ki niso Otličani, pa jih je vrglo na Goro in imajo v »Besedah« precej besede.

Velikonjevo pero ljubi duhovitost domače govorice, preži na vsako besedo, ki privre Gorjanom iz ust, možem in ženam, fantom in dekletom, gospodarjem in beračem, bebecem in otrokom, in tke iz njih prezanimivo, slovstveno dragoceno tkivo, kakršnega pisatelj lahko ustvari le enkrat v življenju: ko se z vso tvorbo pogreze v okolico, iz katere je sam pognal, in jo iz svojih spominov, iz svoje krvne, krajevne in človeške zasidranosti dvigne v prekaljeno, za ves narod pomenljivo obliko. Angelska gora stopa v »Besedah« v naše slovstvo v enako upravičenostjo, s kakršno je s Pregljem stopil vanj tolminski kot, z Bevkom cerkljanski, z Miškom Kranjcem prekmurski, s Potrčem ptujski.

Zato se zdi, da ta poljudna zamejska izdaja ne bo mogla ostati edina in bo treba dati povesti v Sloveniji trdnjše in trajnejše, njene notranje cene vrednejše odelo. Za ta primer bi pripomnili, da dva Čibeja, nadučitelj in podžupan, v prvih poglavjih motita, ker nista dovolj jasno ločena.

Dodajmo še posladek iz angelskogorskega besedišča: cicati, razkosmičiti se, lempa, božji grm, hruška Matere božje, golovica, skripa, ranjak, porajkelj, zgonja, tehiniti, tehinst, drobencljati, štemelj, zmrzlin, kartavžar, smrlinje, crikati, škrobotniti, škrobotati, sodriž, sovdan, smukovice, cezeti, smrdi mleko

po škrzezoli in črmažu (188), blanja, matuček, rovna, ženikeljni, osmak, ostrica, tamast, jančka, prigrebati, plene, štabla, migotec i. dr.

Knjiga ima precej naših krajevnih imen, pa je le izšla. Novi časi. Vendar so Otlčani in drugi zamejci še daleč, daleč za tistimi etiopskimi plemeni, katerih jezik je v šoli in uradu javno priznan. Kdaj bodo njim vremena se zjasnila?

Andrej Budal.

Fran Erjavec: Zbrano delo. III. zv. Uredil Anton Slodnjak. — Ne samo znanstvenik, tudi človek, ki se sleherni dan zanima za naravo, bo priznal, da je preprosti opisni način Erjavčevega dela še vedno zelo prijeten. Čeprav ga moti sem in tja romantična čustvenost in celo sentimentalnost. A za Erjavčovo dobo je to dokaj razumljivo. V literaturi kakor v znanosti se je pojavljalo realistično gledanje sveta, ki je pa stremelo čisto bolj k zunanemu opisu in ugotavljanju pojavov, kakor da bi s posebnim načinom oblikovanja pokazalo na globino življenja. In romantični realist je bil trdno prepričan, da neko globino, ki jo je čutil, ne da bi jo mogel prav izraziti, daje še zmerom romantično čustvovanje. Zato ne najdemo mešanja izraznih načinov samo pri Erjavcu, ampak tudi pri Stritarju (realistična krajina in romantična miselnost oseb) in drugih. Vendar je Erjavec že zaradi svojega predmeta tako stvaren in dober pripovednik, da bi želeli danes tudi večje sistematike.

Znanstveno delo, čeprav poljudno, kmalu zastari in zato so obširne opombe kakor tudi dodatek, ki sta ga sestavila B. Podnebšek in R. Bučar, kar nujni.

Posebne vrednosti pa je Erjavčev jezik, ki kaže na veliko nazornost in precejšno kulturo. Dosti besed je rabljenih še v svojem prvotnem pomenu, a danes jih rabimo že metaforično, na drugi strani pa so nekatere zveze postale čisto vsakdanje, dasi čutimo, da v Erjavčevem času še niso bile. — O urednikovem delu bom govoril ob koncu zbranih spisov. T. Šifrer.

Štempiharji. Valjavec nam je ohranil lično pravljičico o narodnem junaku štempiharju, ki je živel pred davnim časom. Glas o njegovi moči je šel po vsej deželi. Na križpotjih je ustavljal ljudske krvose in jim s trdo roko izpraševal vest. Ponoči je s čudežno močjo dvignil iz graščinskega hleva junčka in ga prestavil revnemu kmetiču na dvorišče. Sirote in vdove so v stiski ječe klicale štempiharja na pomoč. Dogajalo se je, da je kmet na predvečer rubežni zagledal na mizi mošnjo cekinov. Po vsej deželi je šel glas o čudodelnem junaku. Kadar pa je zmanjkalo junaških ljudskih dejanj, in je bil štempihar dobre volje, je v nedeljo po maši privedel iz gozda medveda, mu nasadil na šape usnjene rokavice in se metal z njim za ljudsko zabavo. Tako nekako Valjavec. Te pravljičice sem se domislil, ko sem letos bral v »Voix européennes« Nr. 23—24, 1937, kako izborni so urejevali med slovenskimi revijami »Vrtec«, »Planinski vestnik«, »Mentor«, »Ženski svet«, »Ljudski oder«, in potem opombo, da je bil »Ljubljanski zvon« le do leta 1933 vodilna revija napredne smeri. Nil novi — saj je pri nas običaj, da si narodni politični junaki izbirajo medveda v kulturnem življenju, s katerim se potem producirajo. Koliko listov je že napadalo »Lj. zvon« od »Pohoda« do »1551«, kjer si ga je v zadnji številki nov narodni junak, neki Drago Janč, izbral za medveda. »Lj. zvon« je teh produkcij že vajen, kadar mora iz sume na mejdan s štempiharjem, ki ga je v svoji prirojeni dobrohotnosti še vselej pustil živeti, dasi mu je pred nedavnim neki štempihar zagrozil, »da bi bilo ubiti »Lj. zvon« kulturno dejanje.« Saj je pri nas običaj, da je treba vsako kulturno revijo ubiti, če se docela ne sklada s tem ali onim političnim prepričanjem ali smerjo. Kakor si je doslej progresivni »1551« prizadeval, da

bi popravil krivico »Lj. zvonu«, ki bi ga njegovi očetje tako radi napravili za medveda, s katerim bi se potem bili pred očmi slovenskega naroda, tako se je Janč tega končno naveličal. Ker še ni gotovo, da je Drago Janč že štempihar, in ker lahko upamo, da nima tako hudih namenov, naj velja za enkrat, da kriza »Ljubljanskega zvona« ni identična s krizo »Doma in sveta«. Če pa si Drago Janč želi medvedje produkcije, bomo pač morali spregovoriti. Saj ima tudi »medved« v narodnem življenju svojo pravico.

Juš Kozak.

IZ FRANCIJE (ZAROTA CAGOULDARDOV)

VITO KRAIGHER

Paris, konec aprila 1938.

Francoski fašizem je bil pri majskih volitvah l. 1936. na parlamentarnih tleh končno javno pobit. Tudi slabosti Ljudske fronte, ki so se pokazale pri izvajanju njenega programa, ki ga ni v celoti izvedla, fašizmu v Franciji niso pomagale na noge. Po zgledu v Španiji je zato segel po zadnjem sredstvu, ki mu je preostajalo — poskusu oboroženega upora zoper zakonito republikansko vladno. Da se je francoski fašizem zadnji dve leti na tak upor temeljito pripravljaval, je jasno dokazala v novembru l. 1937. odkrita desničarska zarota »Cagouldardov«.

Kratek pregled vseh odkritij o tej zaroti od lanskega novembra do letošnjega marca, ko je preiskava obtičala na mrtvi točki — vzroke bomo navedli na koncu članka — nas pouči, da so v Franciji razpuščene desničarske fašistične organizacije pripravljale državljansko vojno, in to z denarno in materialno pomočjo obeh največjih totalitarnih držav v Evropi. Pripravljale se je koncentrični napad na vse republikanske in demokratske ustanove in uvedba fašistične diktature v Franciji. To je jasno izrazilo tudi uradno poročilo notranjega ministrstva o zaroti z dne 24. nov. 1937., ko so varnostna oblastva odkrila že velike množine orožja in streliva tujega izvora; to poročilo začenja z besedami: »Odkrita je prava zarota proti Republiki¹. Ta komunike je zaključil prvo razdobje v odkrivanju zarote, ki se je začelo 16. novembra. Prvi teden preiskave so odkrili velikanske zaloge orožja, raztresene po vsem Parizu in križem po Franciji, skrite v betoniranih kletah in podzemljih. Najdbe skritih zalog orožja so se vrstile še vse sledeče mesece — tudi danes zasledimo še v časopisju notice o novih odkritjih —, vendar se je težišče preiskave in zanimanje javnosti kmalu po tem prvem uradnem poročilu preneslo na druga zločinska podjetja zarotnikov².

¹ »C'est un véritable complot contre les institutions républicaines qui a été découvert.«

² Da dobi bravec pravo predstavo o veličini teh zalog orožja, naj navedemo samo plen ene same najdbe: 17. decembra so odkrili sredi Pariza v rue St. Lazare toliko orožja in streliva, da bi zadostovalo za opremo 550 mož: 3 strojnice znamke Hotchkiss, 18 puško-mitraljezov znamke Schmeisser in 17 znamke Beretta, 18 pušk znamke Mauser, 18 lovskih pušk. Poleg tega potrebno strelivo za vse navedene vrste orožja, med drugim 8000 nabojev za puško-mitraljeze Beretta, 5 vreč smodnika za ročne granate in 576 le-tel in 23 drugih granat. Poleg tega: 100 vojaških hlač, 100 vojaških suknjčev, 300 pasov in 200 vojaških torb. — Pri neki drugi najdbi — v bogataški vili v bližini Pariza! — je bil potreben 7-tonski vojaški avtomobil, da so lahko odpeljali izsledeno orožje in strelivo.

Junija 1937. je vso Francijo vznemiril umor voditelja italijanskih emigrantov Karla Rossellija in njegovega brata Nellija. Karlo Rosselli je bil univerzitetni profesor in od Matteotijevega umora dalje v emigraciji v Franciji, kjer je urejal in vodil list »Giustizia e Libertà«. Zločin je ostal popolnoma nepojasnjen, dokler ni med odkrivanjem zarote Cagoulardov prešla policija ovadbo z imeni dveh soudeležencev pri umoru. Ti dve imeni je policija našla tudi v zaplenjenem spisku članov zarotniške organizacije. Eden krivcev je bil tedaj že pod ključem zaradi skrivanja orožja, drugi je služil vojake. Oba sta pri zaslišanju priznala, da sta bila na straži med izvršitvijo zločina. Pravi morilci so se že prej rešili preko meje. Za prejeta orožje tujega izvora so morali francoski zarotniki tujim silam izvršiti nekatere »usluge«, zlasti pri »likvidiranju« neljubih jim emigrantov.

11. septembra 1937. sta zleteli sredi Pariza na Étoile v zrak dve zgradbi, sedeža francoskih podjetniških sindikatov. Eksplozija je terjala 2 žrtvi, dva stražnika, ki sta bila tačas v bližini teh zgradb, sta našla smrt pod razvalinami; poslopji sami sta bili v trenutku eksplozije popolnoma prazni. Atentatorji so ostali popolnoma neznani. Ves desničarski tisk pa je zvrčal krivdo za ta zločin na francosko delavstvo in delal odgovorno za ta grozodejstva vlado Ljudske fronte. Ob odkrivanju zarote Cagoulardov pa so našli v enem tajnih skladišč bombe istega tipa, ki so povzročile tudi navedeno eksplozijo na Étoilu. Sled je vodila dalje in 11. januarja so prinesli vsi listi priznanja dveh že prej aretiranih inženjerjev kemičnega trusta Michelin, Locutya in Meteniera, da sta onadva položila bombe na Étoilu po naročilu enega vodilnih Cagoulardov Deloncla. Atentati na Étoilu so tedaj bili delo desničarskih zarotnikov, katerih zveze s finančnim kapitalom in »200 družinami« se bomo še kasneje dotaknili. Namen atentata je bil, odtrgati s temi terorističnimi dejanji, ki so jih z vsem svojim tiskom valili v breme proletariatu, od le-tega srednje sloje in tako razbiti Ljudsko fronto.

Še en zločin pripisujejo Cagoulardom, dasi policija še ni izdala podrobnosti preiskave. 25. januarja 1937. so našli v Boulognskem gozdu pri Parizu ubitega ruskega inženjerja Navašina, gospodarstvenika, bivšega ravnatelja Komerčialne banke za Severno Evropo, skratka moža iz najvišjih finančnih krogov Pariza in sveta. Njegov umor je ostal popolnoma nepojasnjen vse do odkritij v zaroti Cagoulardov. V enem skladišč tajnega orožja pa so našli tudi neslišne revolverje kalibra 5 mm; pri ubitem inženjerju Navašinu so našli kroglice istega tipa. V istem skladišču so našli tudi okrvavljeno bodalo; Navašin je bil ubit z bodalom ter je policija dognala s pomočjo kemične preiskave krvi, da je to ista kri. Po splošnem mnenju so Cagoulardi izvršili ta umor, o katerem so policijska poročila sila redkobesedna, ker je Navašin poznal skrivnost finančnih virov zarote ter mu zarotniki niso več zaupali in so se bali, da ne bi izdal visokih finančnih pokroviteljev.

Končno je preiskava tudi ugotovila, da so zarotniške organizacije sodelovale pri znanih nemirih marca 1937. v Clichyju pri Parizu, kjer so streljali iz hrbta policije v množico delavcev, ki je prišla razbijat fašistično zborovanje. S tem ravnanjem, ki je zahtevalo tudi žrtve, so hoteli očitno nahujskati delavstvo proti vladi Ljudske fronte, ki da pusti streljati v delavske množice, in na ta način oslabiliti Ljudsko fronto ter jo razbiti.

Po opisanih največjih zločinih zarotnikov je čas, da preidemo na vprašanje, kdo so Cagoulardi in kakšne so njihove zveze v Franciji in inozemstvu.

Vlada Ljudske fronte je takoj v poletju 1936. razpustila francoske desničarske organizacije z »Ognjenimi križi« na čelu; vendar so takoj vzklikle nove organizacije, legalne in ilegalne, ki so začele podtalno borbo zoper vse republikanske in demokratske ustanove v državi.

Osrednja organizacija zarotnikov je bila »Union des comités d'action défensive« (U.C.A.D.), ki ji je stal na čelu general Duseigneur, aretiran v novembru 1937. (danes pa se »iz zdravstvenih razlogov« lahko brani na svobodi). S to organizacijo najtesneje povezana, saj sta imeli iste voditelje, je bila druga organizacija — »Comité secret d'action révolutionnaire« (C.S.A.R.). Medtem ko je bila prva organizacija legalna, pravilno prijavljena pri oblasteh, je bila druga tajna, nezakonita. Zato se bistveno razlikujeta med seboj po svoji organizaciji. U.C.A.D. je bila organizirana po mestnih okrajih, ulicah, hišah in celo nadstropjih (ulični, hišni odbori), organizacija C.S.A.R. pa je bila povsem vojaška. To je bila borbena formacija z glavnim stanom, polki, bataljoni, četami in težkimi in lahкими desetiniami (celicami), kakršno je pač bilo njihovo orožje. Zvezo med obema organizacijama je policija neovrgljivo dokazala. V skladiščih orožja, ki je pripadalo C.S.A.R.-ju, je policija našla spisek orožja, ki je bilo izročeno članom U.C.A.D.-a; povezanost obeh izhaja tudi iz številnih priznanj osumljencev. Pod poveljstvom glavnega stana C.S.A.R.-ja so bile še posebne sekcije, ki so izvrševale posebno težke naloge: tihotapstvo orožja, teroristična dejanja (Étoile, brata Rosselli), sodstvo nad izdajalci (Navašin). Končno so obstajale še nekakšne podružnice gornjih dveh glavnih organizacij, kakor tajna organizacija v Nancyju »Pour l'armée contre le communisme« (A.C.C.), katere naloga je bila, prodreti v največje garnizije in od tam dobavljati orožje za C.S.A.R.-ja, kakor tudi najti pripadnike med oficirji. Podobna podružnica je bila organizacija »Comité de rassemblement antisovietique« (C.R.A.S.), ki je izvajala provokacijske izpade (Clichy) in dobavljala stavkokaze podjetjem, v katerih je delavstvo stavkalo.

To bi bila v glavnem mreža do sedaj znanih zarotniških organizacij, ki so pripravljale v Franciji fašistično diktaturo in državljansko vojno.

Kdo so bili voditelji teh organizacij in zarote?

Policija je odkrila do sedaj precej vodilnih članov zarote; vendar se po splošnem mnenju, ki se opira na dejstvo, da so že samó odkrite zaloge orožja veljale nekaj 100 milijonov frankov, ostali na svobodi sami finansierji zarote in politični voditelji³, pred katerimi se je preiskava zaustavila. Najvažnejše glave zarote med aretiranci so: general Duseigneur, voditelj legalne organizacije U.C.A.D.; vojvoda Pozzo di Borgo, plemenitaš s Korzike, veleposestnik in član nešteti delniških družb; Moreau de la Meuse, ravnatelj tekstilne družbe v Ardeni; Eugène Deloncle, ravnatelj »Caisse hypothécaire maritime et fluviale«, član »Comité centrale des armateurs de France«, upravnik »Chantiers de Penhoët«, skratka član finančne oligarhije; Pierre Proust, podpredsednik žitne borze v Parizu; končno navedimo še Cahiera, Parenta, Jurgett de la Sallea, ravnatelje in upravnike različnih kapitalističnih družb. Najtipičnejši aretiranec pa je Jacques Duge de Bernoville, secrétaire générale de la compagnie: »Le consommateurs de Pétrole«, pri kateri so soudeležene vse železniške družbe (Nord, Est, d'Alsace-Lorraine, du Midi), plovne družbe (Messageries maritimes, Chargeurs réunis, Transatlantique, Sud-Atlantique) itd., itd.

Jasno je torej, kateremu sloju družbe pripadajo voditelji zarote C.S.A.R. V službi države zoper komunizem? Ne! V službi »Denarja« proti Franciji.⁴

Glede financiranja zarote je preiskava ugotovila krivdo nekaterih velikih tvrdk, ki so izdajale članom C.S.A.R.-ja čke, glaseče se na večje vsote denarja (ne pod 50.000 dolarjev!). Ne objavi pa policija imen teh tvrdk.

³ V zvezi z zaroto Cagoulardov najpogosteje imenovani desničarski politiki so: Tardieu, Laval in Doriot.

⁴ F. Fontenay: »La Cagoule contre la France«, Paris 1938, str. 87.

Preiskovalni organi pregledujejo poslovne knjige teh tvrdk, kar pa lahko traja 3 leta...

Preostajajo še zveze zarotnikov z inozemstvom. Le-te neizpodbitno dokazuje že samo zaplenjeno orožje tujega izvora. Prihajalo je to orožje v Francijo preko Švice in Belgije, največje množine pa iz uporniške Španije preko Pirenejev. Zveze z inozemstvom je preiskava tako temeljito dokazala, da so dvignile ogorčenje pri delu samih desničarskih krogov, ki stoje proti vladi Ljudske fronte v najhujši opoziciji. Tako je desničarsko glasilo »L'Époque« dne 6. februarja 1938. pisalo: »Pred nekaj dnevi smo se našli pred jasnimi dokazi o inozemski zaroti na naših tleh. Dobri Francozi (sic!), ki so se mislili oborožiti zoper komunistično nevarnost, so padli v mreže italijansko-nemških agentov, ki so jim dobavljali strojne puške in bombe z namenom, da bi zanetili na naših tleh državljansko vojno.«

Zaustavimo se tukaj, kakor se je približno pri teh dejstvih zaustavila preiskava francoske policije o zaroti, vsaj kolikor se tiče obveščanja javnosti. Danes se bere le še o izpuščanju posameznih cagoulardov, da se lahko branijo na svobodi, sicer pa časopisje, razen delavskega, o zaroti molči.

TEŽNJE OBLIKUJOČIH UMETNIKOV

K. DOBIDA

V dneh 19., 20. in 21. marca je bilo v Ljubljani zborovanje oblikujočih umetnikov iz vse države. Udeležili so se posvetovanj zastopniki umetniških društev iz Ljubljane, Maribora, Zagreba in Beograda. Po dolgih letih je bil to drugi kongres upodabljaajočih umetnikov Jugoslavije. Zborovanje je pokazalo, da je z dobro voljo le mogoče združiti vsaj v strokovnih vprašanjih veliko večino slovenskih, hrvaških in srbskih umetnikov v enotno organizacijo.

Zborovalci so v sklepni izjavi ugotovili, da se umetniki čutijo nerazdružno povezane z usodo svojega naroda in sveta, v katerem žive. Samo dobri odnosi med narodi in ljudmi morejo predstavljati varno podlago koristne vzajemnosti in duhovnega življenja. Zato so oblikujoči umetniki vselej za socialno pravičnost, za svobodo, za mir in proti vojni.

Gmotni in družbeni položaj umetnikov je pri nas zmerom slabši, ker se država le nezadostno zaveda svoje dolžnosti nasproti umetnosti, mimo tega je pa vzrok nezadovoljivega stanja vse premajhna delavnost umetnikov samih. Zato se vse umetniško življenje v državi le mukoma in s težavo razvija, kar je v škodo naroda. Skrajni čas je že, da umetniki sami začno odločilno vplivati na rast naše umetnosti in razvoj umetništva.

Zato zahtevajo predvsem, da se umetniki v vseh treh narodnih kulturnih središčih: v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu, združijo v strokovna društva, ki bodo hkrati njihovo izključno priznано stanovsko zastopstvo. Zastopniki teh društev morajo biti poklicani tudi v osrednji državni umetniški svet v Beogradu, pa tudi v vse tri pokrajinske umetniške svete v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu. V osrednjem svetu morajo sodelovati docela enakopravno zastopniki iz vseh treh umetniških središč.

Med načelnimi sklepi, ki so jih sprejeli na zborovanju, je najvažnejša zahteva po ustanovitvi treh enakopravnih umetniških akademij v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu. O vprašanju ljubljanske govorimo v posebnem članku. Prav tako važna je zahteva, naj se z zakonom določi, da se mora vsaj 5% stavbnih stroškov za velike reprezentativne javne ali zasebne stavbe nameniti

za umetniško, kiparsko ali slikarsko okrasitev poslopja. Vsa javna umetnostna naročila naj se oddajo vselej samo z javnimi natečaji, v razsodiščih pa morajo biti vselej zastopani umetniki oziroma njihova strokovna društva. — To zahtevo bo težko dosledno izvajati, ker vemo, da se ravno priznani mojstri takih natečajev navadno ne udeležujejo in je umetnostna vrednost natečajev sploh sporna.

Upodablajočim umetnikom naj se enako kot drugim duševnim delavcem podeljujejo študijske podpore za nadaljnje izobraževanje v tujini, to pa v zadostnem številu in enakopravno umetnikom iz vseh treh umetnostnih središč. Mlažjim umetnikom, ki so dovršili domače akademije, naj se podeljujejo vsako leto redne državne nagrade za najboljša dovršena dela, to pa v obliki državnih ustanov za daljše inozemsko spopolnjevanje. Za vsa tri središča naj bi se ustanovile nekake stalne potovalne stipendije, kakor jih poznajo vse kulturne države. — Morebiti bi bilo še primerneje, če bi država ustanovila in vzdrževala posebne umetniške kolonije v poglavitnih umetnostnih središčih, v Parizu, Pragi, Rimu, v Florenci in drugod.

Pospešuje naj se prirejanje reprezentativnih umetnostnih razstav tujih umetnikov pri nas, in to vselej v vseh treh kulturnih središčih, v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu. Prav tako je posvetiti vso pozornost razstavam domačih del v tujini. Pri ureditvi razstav naj vselej sodelujejo umetniški zastopniki iz vseh treh domačih središč.

Državni proračunski krediti za odkup umetnin naj se zvišajo, ker so sedanjí popolnoma nezadostni. Umetnine naj se kupujejo samó na javnih razstavah, v komisijah pa morajo biti zastopani tudi umetniki. Krediti za nakupe se morajo razdeliti enakopravno med umetnike iz vseh treh središč. Zelo važna je zahteva, naj se v vseh javnih poslopih zidajo vselej tudi umetniške delavnice, ki naj bodo primerno poceni. Država naj skrbi, da se ne bo uvažala nepotrebna in škodljiva umetnostna plaža, ki preplavlja zlasti cerkve. Domačim umetnikom, ki ustvarjajo dela uporabne umetnosti, naj se zajamči obstanek s primernim carinskim varstvom. Tudi sicer je treba omogočiti domači umetnostni obrti obstanek in razvoj. Umetniške potreščine naj se oproste carine pri uvozu, umetniške prireditve pa taks. Tudi vprašanje bolniškega in starostnega zavarovanja je zelo važno in ga je treba kar najprej pravično urediti.

To bi bile poglavitne zahteve naših upodablajočih umetnikov. Vsak nepristranski opazovalec bo priznal, da niso pretirane, saj predstavljajo v bistvu le del tega, kar je v drugih državah že zdavnaj izvedeno. Pri nas, kjer je umetnost še v povojih, se zde nekatere teh zahtev spričo duhovno zaostalega, umetnosti malo naklonjenega javnega mnenja skoraj neizvedljive. Z uvidevnostjo in dobro voljo bo pa vendar le mogoče odstraniti poglavitne zapreke, ki ovirajo prirodni razvoj naše umetnosti. Država se bo s tem samo skromno oddolžila za vse, kar se ima zahvaliti umetnikom.

To zborovanje, ki je minilo v lepem soglasju in slogi, je nepobiten dokaz, da je na stanovskem, čisto strokovnem polju mogoče tudi pri nas združiti če že ne vseh, pa vsaj ogromno večino oblikujočih umetnikov, ki jih sicer razdvajajo različni umetniški ideali in načelna idejna nasprotstva. V strokovni vzajemnosti je prostora za slehernega, v nji je pa tudi edina možnost rešitve iz današnjega obupnega položaja. Tudi oblikujoči umetniki se zmerom bolj zavedajo — kakor je pokazalo to plodovito zborovanje — da je njihova usoda v njihovih rokah.